

कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिकाइका
क्रममा गर्ने वर्णविन्यासका त्रुटि

शिवप्रसाद अर्याल

क्याम्पस रोल नं. ९२/०६५/०६७

त्रि.वि.द.नं.: २६-५६३-८९

परीक्षा क्रमसङ्ख्या: ३०८०२२७

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, तानसेन बहुमुखी क्याम्पस, शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड) दोस्रो
वर्षको नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

सन् २०१४

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

तानसेन बहुमुखी क्याम्पस

तानसेन, पाल्पा

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

तानसेन बहुमुखी क्याम्पस

(त्रि. वि. / उ. मा. शि. प. बाट सम्बन्धन प्राप्त)

तानसेन, पाल्पा, नेपाल

TANSEN MULTIPLE CAMPUS

Tansen, Palpa, Nepal

स्थापित: २०४७

फोन नं.: ०७४-४२०४९७

फ्याक्स नं.: ०७४-४२२४४०

पत्र संख्या :
च.नं.

मिति.....

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र-सङ्काय-अन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यांश ५९८ को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिकाइका क्रममा गर्ने वर्णविन्यासका त्रुटि शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी शिवप्रसाद अर्यालले मेरो निर्देशनमा रही तयार गर्नुभएको हो । उहाँको शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु । अतः मूल्याङ्कनका लागि विभागमा सिफारिस गर्दछु ।

.....

सप्रा.डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने

(शोधनिर्देशक)

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

तानसेन बहुमुखी क्याम्पस, पाल्पा

मिति : २०७९ / /

कृतज्ञताज्ञापन

अनुसन्धान जटिल विषय हो । मानिसका कौतुहलता, जिज्ञासा, शङ्का तथा असन्तुष्टिको परिणामस्वरूप अनुसन्धानको जन्म भएको हो भनेर भन्न सकिने थुप्रै प्रमाणहरू भेटाउन सकिन्छ । समय सन्दर्भ र परिस्थिति अनुसार भाषाका सम्बन्धमा पनि नयाँ नयाँ कुराहरूको खोजी हुन थालेको पाइन्छ । इतिहासको कुरा आज पुरानो भइसकेको सन्दर्भमा अल्पसङ्ख्यक कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यासको प्रयोग, उपलब्धी र त्रुटि विश्लेषणको अनुसन्धान कार्यमा यस शोधकार्यले शुरूदेखि अन्त्यसम्म मलाई भक्भक्काइरह्यो । स्रोत, साधन, सीप र समयको अभावले मलाई अँठ्याइरह्यो । त्यसैले भन्ने गरिन्छ, कि शोधकार्य सैद्धान्तिक ज्ञानको एउटा व्यावहारिक प्रयोग हो ।

नेपाल जाति, भाषा र धर्ममा विविधतायुक्त मुलुक हो । त्यसैले यो मुलुकको सरकारी कामकाजको भाषा तथा माध्यम भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको महत्व सर्वोपरी रहेको छ । विद्यालय तहमा नेपाली भाषा अनिवार्य विषयका रूपमा सबै कक्षाहरूमा पढाइ हुँदै आइरहेको छ । यस्तो अवस्थामा नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने विभिन्न जातिहरूले अभै पनि नेपाली भाषामा थुप्रै त्रुटिहरू गर्ने गरेका छन् । तिनले गर्ने त्रुटि निराकरण गर्न सकिएको छैन । यस कारण पाल्पा जिल्लामा कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिकाइका क्रममा गर्ने वर्णविन्यासका त्रुटि भन्ने शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पारिएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर तहको द्वितीय वर्षको नेपा. शि. ५९८ को पाठ्यांशको प्रयोजनको निमित्त तयार पारिएको हो ।

प्रस्तुत शोधपत्रको छोटो अध्ययनले निश्चित क्षेत्रका त्रुटिहरूलाई मात्र समेट्न सकेको छ, तापनि भविष्यमा हुने यस सम्बन्धी अध्ययनका लागि केही रूपमा भएपनि सहयोगी बनोस् भन्ने आशा लिएको छु ।

यस शोधपत्रको तयारीको क्रममा आफ्ना अनेकौ व्यस्तताका बीचमा पनि शोधपत्रको शीर्षक चयन गर्न देखि लिएर सामग्री सङ्कलन गर्न र यस शोधपत्रको रूपरेखा तयार पारी त्यसलाई परिमार्जित र परिष्कृत तुल्याई अन्तिम रूप दिन अमूल्य सरसल्लाह र कुशल निर्देशन दिनु हुने आदरणीय गुरु सह-प्रा. डा. नेत्रप्रसाद न्यौपाने ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता तथा आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधकार्यका सन्दर्भमा सामग्री सङ्कलन र विश्लेषणमा आवश्यक सहयोग पुऱ्याई सुभावा, प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरुहरू उप.प्रा. शङ्करप्रसाद गैरे, शालिकराम पौडेल तथा शोधपत्रलाई समयमै तयारी गर्नका लागि हौसला दिनुहुने क्याम्पस प्रमुख राधेश्याम ज्ञवालीप्रति आभारी छु ।

त्यसैगरी सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्नुहुने मेरा मित्र शौभाग्य उ.मा.वि. का शिक्षक नेत्रप्रसाद न्यौपाने, दिव्यज्योति उ.मा.वि.का शिक्षक रामप्रसाद अर्याल, दमकडा उ.मा.वि. का शिक्षक दयाराम पङ्गेनी, राम नि.मा.वि. घोरबन्दाका प्र.अ. रमेश हुङ्गाना तथा विष्णु उ.मा.वि.का प्राचार्य काशीराम बस्यालप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यसैगरी शोध पत्र लेखनका लागि सामग्री सङ्कलनमा अभिरूचि देखाई लेखने प्रेरणा दिने श्रीमती सीतादेवी अर्याल, छोरी पूजा अर्याल र छोरा प्रवेश अर्यालप्रति हृदयतः कृतज्ञ छु । त्यस्तैगरी लगनशील भएर सतर्कतासाथ सक्दो र छिटो शुद्ध टाइप तथा सेटिङ गरिदिनु हुने साभा प्रिन्ट एण्ड फोटोकपी सेन्टर, बुटवलप्रति हृदयदेखि नै हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

शिवप्रसाद अर्याल

शोधकर्ता

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

तानसेन बहुमुखी क्याम्पस, पाल्पा

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, तानसेन बहुमुखी क्याम्पस शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड) दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार गरिएको हो ।

सामुदायिक विद्यालयका कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षक राखी शोधपत्र तयार गर्ने काम भएको छ । जुन शीर्षक पुरा गर्न निम्न प्रकारको उद्देश्य छनोट गरी शोधकार्य लेख्ने काम गरिएको छ ।

- कुमालहरूको जातीय परिचयमाथि प्रकाश पार्नु,
- कुमालभाषीहरूको वर्णविन्यासगत त्रुटिलाई औल्याउनु,
- कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्नु,

यी उद्देश्य परिपूर्तिका लागि पाल्पा जिल्लाका चारवटा सामुदायिक विद्यालयका ५६ जना विद्यार्थीलाई अध्ययनको क्षेत्र बनाई तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने काम भएको छ ।

यस शोधपत्रको लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा प्रश्नावलीको निर्माण गरिएको छ भने पुस्तकालयीय अध्ययन विधिबाट पनि तथ्याङ्क सङ्कलन गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यलाई जम्मा पाँच परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ । जसको पहिलो परिच्छेदमा शोध परिचय रहेको छ । त्यसअन्तर्गत विभिन्न उपशीर्षकहरू राखी व्याख्या गरिएको छ । परिच्छेद दुईमा कुमाल जातिको परिचय दिई त्यसमा विभिन्न शीर्षक, उपशीर्षक राखी व्याख्या गरिएको छ । परिच्छेद तीनमा त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा प्रस्तुत गरिएको छ भने परिच्छेद चारमा व्याख्या तथा विश्लेषण शीर्षक राखिएको छ । त्यस्तै यस शोधपत्रको अन्तिम परिच्छेदमा अर्थात् परिच्छेद पाँचमा सारांश, निष्कर्ष तथा उपयोग दिइएको छ ।

विषय सूची

शीर्षक	पेज नं.
सिफारिस-पत्र	क
स्वीकृति-पत्र	ख
कृतज्ञता ज्ञापन	ग
शोधसार	ङ
विषयसूची	च-ट
तालिकासूची	ठ
सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची	ढ

परिच्छेद-एक

शोधपरिचय

१.१. शोधशीर्षक	१
१.२. शोधकोप्रयोजन	१
१.३. शोध समस्या	१
१.४. शोधको उद्देश्य	२
१.५. पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.६. अध्ययनको औचित्य	७
१.७. अध्ययनको सीमाङ्कन	८
१.८. शोधविधि	९
१.९. शोधपत्रको रूपरेखा	११

परिच्छेद-दुई

कुमाल जातिको परिचय

२.१. परिचय	१२
२.२. कुमाल शब्दको उत्पत्ति	१२
२.३. कुमाल जातिको उद्भव र विकास	१३
२.४. कुमाल जातिको बासस्थान	१४
२.५. कुमाल जातिको थर विभाजन	१६
२.६. कुमाल जातिको सामाजिक अवस्था	१७

२.६.१ शारीरिक बनोट	१८
२.६.२ पेसा	१८
२.६.३ घरको बनावट	१९
२.६.४ विवाह प्रथा	१९
२.६.५ धर्म संस्कृति	१९
२.६.६ जन्म संस्कार	२०
२.६.७ भेषभुषा	२०
२.६.८ खाना	२०
२.६.९ पशुपालन	२०
२.६.१० मृत्यु संस्कार	२१
२.६.११ पूजाआजा	२२
२.७ शैक्षिक अवस्था	२३
२.७.१ कुमाल भाषाको पृष्ठभूमि र परम्परा	२४
२.७.२ कुमाल भाषाको विकास र व्याप्ति	२५
२.७.३ कुमाल भाषाको भाषिक स्वरूप	२६
२.७.४ कुमाल भाषामा परिवर्तन	२७
२.७.५ कुमाल भाषामा भाषिकाहरूको स्थिति	२८
२.७.६ कुमाल भाषाका विशेषता	२८
२.८ निष्कर्ष	२९

परिच्छेद-तीन

त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा

३.१ परिचय	३२
३.२ त्रुटि विश्लेषणको महत्व	३३
३.३ त्रुटि विश्लेषणको उद्देश्य	३४
३.४ त्रुटिका श्रोत र कारक तत्वहरू	३४
३.४.१ विद्यार्थी	३५
३.४.२ शिक्षण प्रक्रिया	३५

३.४.३	कारक तत्त्वहरू	३५
३.४.४	त्रुटिका क्षेत्रहरू	३६
३.५	त्रुटिको वर्गीकरण	३७
३.५.१	विकासशीलताको आधारमा	३९
३.५.२	भाषाकोटिका आधारमा	३९
३.५.३	स्रोतको आधारमा	४०
३.५.४	गम्भीरताको आधारमा	४१
३.५.५	स्वरूपको आधारमा	४१
३.५.६	औचित्यको आधारमा	४२
३.५.७	व्यापकताको आधारमा	४२
३.६	त्रुटि विश्लेषण पद्धति	४३
३.६.१	पूर्वनिर्धारितकोटि पद्धति	४३
३.६.२	पश्चनिर्धारितकोटि पद्धति	४३
३.७	त्रुटिको विश्लेषण प्रक्रिया	४४
३.७.१	त्रुटिको सङ्कलन	४४
३.७.२	त्रुटिको वर्गीकरण	४४
३.७.३	त्रुटिको व्याख्या विश्लेषण	४४
३.७.४	त्रुटि निराकरण	४५
३.८	निष्कर्ष	४५

परिच्छेद-चार

व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१	कुमालहरूको जातीय परिचयको विश्लेषण	४७
४.२	कुमालभाषीहरूको वर्णविन्यासगत त्रुटिको विश्लेषण	४८
४.२.१	परिचय	४८
४.२.२	ह्रस्व-दीर्घ सम्बन्धी त्रुटि	४९
	४.२.२.१ ह्रस्वइकार र ह्रस्वउकार सम्बन्धी त्रुटि	५०
	४.२.२.२ दीर्घ सम्बन्धी त्रुटि	५३
४.२.३	'स', 'श' र 'ष' वर्ण सम्बन्धी त्रुटि	५८

४.२.३.१	‘स’ को प्रयोगमा त्रुटि	५८
४.२.३.२	‘श’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	५९
४.२.३.३	‘ष’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६०
४.२.४	‘ब’ र ‘व’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६१
४.२.४.१	‘ब’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६२
४.२.४.२	‘व’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६३
४.२.५	‘य’ र ‘ए’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६४
४.२.५.१	‘ए’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६४
४.२.५.२	‘य’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६५
४.२.६	‘ऋ’ र ‘रि’ को प्रयोगमा त्रुटि	६६
४.२.६.१	‘ऋ’ को प्रयोगमा त्रुटि	६७
४.२.६.२	‘रि’ को प्रयोगमा त्रुटि	६८
४.२.७	‘क्ष’ र ‘छ’ को प्रयोगमा त्रुटि	६८
४.२.७.१	‘क्ष’ को प्रयोगमा त्रुटि	६९
४.२.७.२	‘छ’ को प्रयोगमा त्रुटि	७०
४.२.८	‘ज्ञ’ र ‘ग्यँ’ को प्रयोगमा त्रुटि	७१
४.२.८.१	‘ज्ञ’ को प्रयोगमा त्रुटि	७१
४.२.८.२	‘ग्यँ’ को प्रयोगमा त्रुटि	७२
४.२.९	शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दु प्रयोगमा त्रुटि	७३
४.२.९.१	शिरबिन्दु प्रयोगमा त्रुटि	७४
४.२.९.२	चन्द्रबिन्दु प्रयोगमा त्रुटि	७५
४.२.१०	पञ्चम वर्ण (ड, न, म, ज, ण) प्रयोगमा त्रुटि	७५
४.२.१०.१	‘ड’ को प्रयोगमा त्रुटि	७६
४.२.१०.२	‘न’ को प्रयोगमा त्रुटि	७७
४.२.१०.३	‘म’ को प्रयोगमा त्रुटि	७८
४.२.१०.४	‘ज’ को प्रयोगमा त्रुटि	७९
४.२.१०.५	‘ण’ को प्रयोगमा त्रुटि	८०
४.२.११	हलन्त र अजन्तको प्रयोगमा त्रुटि	८०

	४.२.११.१ हलन्तको प्रयोगमा त्रुटि	८१
	४.२.११.२ अजन्तको प्रयोगमा त्रुटि	८२
४.२.१२	पदयोग तथा पदवियोग प्रयोगमा त्रुटि	८३
	४.२.१२.१ पदयोगको प्रयोगमा त्रुटि	८४
	४.२.१२.२ पदवियोगको प्रयोगमा त्रुटि	८५
४.२.१३	लेख्य चिन्हको प्रयोगमा त्रुटि	८५
	४.२.१३.१ पूर्णविराम (।) चिन्हको प्रयोगमा त्रुटि	८६
	४.२.१३.२ अल्पविराम (,) चिन्हको प्रयोगमा त्रुटि	८७
	४.२.१३.३ प्रश्नवाचक (?) चिन्हको प्रयोगमा त्रुटि	८७
	४.२.१३.४ योजक (-) चिन्हको प्रयोगमा त्रुटि	८८
	४.२.१३.५ विस्मयादिवोधक (!) चिन्हको प्रयोगमा त्रुटि	८८
	४.२.१३.६ उद्धरण (" ") चिन्हको प्रयोगमा त्रुटि	८९
	४.२.१३.७ अर्धविराम (;) चिन्हको प्रयोगमा त्रुटि	८९
	४.२.१३.८ निर्देशक चिन्ह/ सापेक्ष विराम (:-) चिन्हको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि	९०
	४.२.१३.९ कोष्ठक () चिन्हको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि	९०
४.२.१४	विविध त्रुटिहरूको विश्लेषण	९१
	४.२.१४.१ मात्राको लोप सम्बन्धी त्रुटि	९१
	४.२.१४.२ पूरावर्णको लोप सम्बन्धी त्रुटि	९२
	४.२.१४.३ आधावर्णको लोप सम्बन्धी त्रुटि	९२
	४.२.१४.४ एउटा वर्णको ठाउँमा अर्को वर्णको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि	९३
	४.४.१४.५ रेफको (ˆ) प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि	९४
	४.२.१४.६ मात्रा थपेटगत त्रुटि	९४
	४.२.१४.७ कथ्य भाषाको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि	९५
४.३	कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको वर्गीकरणको विश्लेषण	९८
४.४	निष्कर्ष	१०१

परिच्छेद-पाँच
सारांश, निष्कर्ष तथा उपयोग

५.१.	सारांश	१०३
५.२	निष्कर्ष	
५.२.१	कुमालभाषीहरूको जातीय परिचयको निष्कर्ष	१०४
५.२.२	कुमालभाषीहरूको वर्णविन्यास त्रुटिहरूको निष्कर्ष	१०५
५.२.३	कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यास त्रुटि वर्गीकरणको निष्कर्ष	१११
५.३	उपयोग	१११
५.३.१	नीति निर्माण स्तरमा	११२
५.३.२	प्रयोग स्तरमा	११२
५.४	सुझावहरू	११३
५.५	भावी अध्ययनका लागि सम्भावित शीर्षकहरू	११७

सन्दर्भसूची

परिशिष्टहरू

तालिका सूची

तालिका नं.	शीर्षक	पेज नं.
१	शब्दादिमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको स्थिति	५१
२	शब्दमध्यमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको स्थिति	५२
३	शब्दान्तमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीको स्थिति	५३
४	शब्दादिमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीको स्थिति	५४
५	शब्दको बीचमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीको स्थिति	५५
६	शब्दको अन्त्यमा दीर्घहुने शब्द	५६
७	समग्र ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी त्रुटि विवरण	५७
८	‘स’ को प्रयोगमा त्रुटि	५८
९	‘श’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	५९
१०	‘ष’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६०
११	‘ब’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६२
१२	‘व’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६३
१३	‘ए’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६४
१४	‘य’ वर्णको प्रयोगमा त्रुटि	६५
१५	‘ऋ’ को प्रयोगमा त्रुटि	६७
१६	‘रि’ को प्रयोगमा त्रुटि	६८
१७	‘क्ष’ को प्रयोगमा त्रुटि	६९
१८	‘छ’ को प्रयोगमा त्रुटि	७०
१९	‘ज्ञ’ को प्रयोगमा त्रुटि	७१
२०	‘ग्यँ’ को प्रयोगमा त्रुटि	७२
२१	शिरबिन्दु प्रयोगमा त्रुटि	७४
२२	चन्द्रबिन्दु प्रयोगमा त्रुटि	७५
२३	ड को प्रयोगमा त्रुटि	७६
२४	न को प्रयोगमा त्रुटि	७७
२५	म को प्रयोगमा त्रुटि	७८
२६	ञ को प्रयोगमा त्रुटि	७९

२७	ण को प्रयोगमा त्रुटि	८०
२८	हलन्तको प्रयोगमा त्रुटि	८१
२९	अजन्तको प्रयोगमा त्रुटि	८२
३०	पदयोगको प्रयोगमा त्रुटि	८४
३१	पदवियोगको प्रयोगमा त्रुटि	८५
३२	वर्णविन्यासको प्रयोगमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको स्थिति	९६

संक्षेपीकृत शब्दसूची

संक्षिप्त रूप

उ.मा.वि.

क्र.सं.

गा.वि.स.

डा.

दो.स.

नि.मा.वि.

ने.रा.प्र.प्र.

नेपा.शि.

प.श.

पा.वि.के.

प्रका.

प्र.

प्र.नं.

प्रा.

प्रा.वि.

पृ.

भू.पू.

मा.वि.

सर

त्रि.वि. वि.

पूर्ण रूप

उच्च माध्यमिक विद्यालय

क्रम संख्या

गाउँ विकास समिति

डाक्टर

दोस्रो संस्करण

निम्न माध्यमिक विद्यालय

नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान

नेपाली शिक्षा

परीक्षणीय शब्द

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

प्रकाशन

प्रतिशत

प्रश्न नं.

प्राध्यापक

प्राथमिक विद्यालय

पृष्ठ

भूतपूर्व

माध्यमिक विद्यालय

सरकारी

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

परिच्छेद-एक

शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिकाइका क्रममा गर्ने वर्णविन्यासका त्रुटि रहेको छ ।

१.२ शोधको प्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय तानसेन बहुमुखी क्याम्पस शिक्षाशास्त्र संकाय नेपाली भाषा शिक्षण विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ आंशिक प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो ।

१.३ शोधसमस्या

कुनै पनि विषयमा गरिने अनुसन्धेय विषय नै समस्याकथन हो । शोधको शीर्षकलाई नै समस्याको रूपमा पनि लिन सकिन्छ । त्यसैले समस्याको कथन नै समस्याकथन हो । कुनै विषयमा अनुसन्धान त्यस स्थितिमा गरिन्छ, जव त्यस विषयमा अनुसन्धान गर्न आवश्यक पर्दछ । अनुसन्धानका लागि छानिएका कुनै पनि अनुसन्धेय विषय वस्तु नै त्यस अनुसन्धानको समस्या हो (बन्धु, २०५२: १७) ।

नेपाल भाषिक विविधता र जातिगत विविधताले भरिपूर्ण भएको समृद्ध राष्ट्र हो । नेपालमा एकसय भन्दा बढी विभिन्न भाषाहरू बोलिन्छन् । हरेक समाजमा विभिन्न जातिको आफ्नै मातृभाषा भएजस्तै कुमाल जातिको पनि आफ्नै मातृभाषा रहेको हुन्छ । पाल्पा जिल्लाको पोखराथोक, चिर्तुङ्धारा, दमकडा, र कसेनीमा बसोबास गर्ने कुमाल जातिका कक्षा ८ मा अध्ययनरत बालबालिकाले नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् तिनलाई अध्ययन गरी त्रुटि निराकरणका उपाय अवलम्बन गर्नु यसको मूल लक्ष्य हो ।

भाषा मानवीय र सामाजिक वस्तु हो । यसलाई विचार विनिमयको सशक्त माध्यम पनि भनिन्छ । कुनै पनि विषय वस्तुलाई सरल र सहज रूपमा बुझ्नका लागि अभिव्यक्ति अपरिहार्य कुरा हो । क्रमिक रूपमा व्याकरण नियमको विकाससँगै लेख्य अभिव्यक्तिको पनि विकास हुँदै आयो यसरी भाषामा कथ्य र लेख्य दुवै अभिव्यक्तिको उत्तिकै महत्त्व रहँदै गयो । भाषालाई मानक बनाउन लेखाइ सीपको निकै ठूलो भूमिका रहेको हुन्छ । लेख्य भाषामा लेखन सम्बन्धी आफ्नै प्रचलन तथा

नियमहरू हुन्छन् । भाषिक अशुद्धी हुँदा अर्थको अनर्थ हुन जान्छ । व्यक्त गर्न चाहेको कुरा सही ढङ्गले सम्प्रेषण गर्न वर्णविन्यासगत शुद्धी हुनुपर्छ । वर्णविन्यासगत त्रुटिले भाषाको लेख्यरूपमा नै समस्या उत्पन्न हुन सक्छ । त्यसैले त्यस्ता त्रुटिहरू पत्ता लगाएर निराकरणका उपयुक्त उपायहरू प्रयोगमा ल्याउन आवश्यक छ । प्रस्तुत सानो अध्ययनले वर्णविन्यासका त्रुटिको पहिचान गरी समाधानको लागि बाटो पत्ता लगाउने सूक्ष्म प्रयासको अपेक्षा गर्दछ ।

भाषामा स्तरीयता कायम गर्नका लागि भाषा शुद्ध र त्रुटिविहीन हुनुपर्दछ । त्रुटिविश्लेषण सम्बन्धी विभिन्न कोणबाट अध्ययन एवं विश्लेषण भएको पाइए पनि समग्र पाल्पा जिल्लाका कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीले कस्ता त्रुटि गर्दछन् भन्ने सम्बन्धमा मात्र आधारित भएर अनुसन्धान, अन्वेषण तथा व्याख्या, विश्लेषण भएको पाइँदैन । यस अध्ययनको मूल समस्या पनि यही नै हो । यही समस्यामा आधारित रहेर निम्नलिखित समस्याहरूको निरूपण गरिएको छ ।

- क) कुमालहरूको जातीय परिचय कस्तो छ ?
- ख) वर्णविन्यासगत त्रुटि भनेको के हो ?
- ग) कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू के कस्ता छन् ?

१.४ शोधको उद्देश्य

नेपाली भाषा नेपालको सम्पर्क भाषा र सरकारी कामकाजको भाषाको रूपमा स्थापित भइसकेको परिप्रेक्ष्यमा यसलाई विद्यालय तहमा अनिवार्य विषयका रूपमा प्राथमिकता दिइएता पनि नेपालमा बहुभाषी समाज भएकाले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थी थुप्रै छन् । यसरी दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा सिकारूले भाषाका विभिन्न क्षेत्रमा विभिन्न त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । यसै सन्दर्भमा पाल्पा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययनसँग सम्बन्धित यस शोधकार्यका उद्देश्यहरू तपशील बमोजिम रहेका छन् :

- क) कुमालहरूको जातीय परिचयमाथि प्रकाश पार्नु,
- ख) कुमालभाषीहरूको वर्णविन्यासगत त्रुटिलाई औल्याउनु,
- ग) कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्नु,

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा

इतिहासलाई बिसैर वर्तमानमा पाइला चाल्ने व्यक्ति सधैं असफलतामा रूमलिएको हुन्छ । विगतका अनुभवले नै वर्तमानलाई अगाडि बढ्न प्रेरणा दिने हुँदा जुनसुकै काम गर्नको लागि पनि पूर्वकार्यको अध्ययनको खाँचो पर्छ । पूर्वकार्यको अध्ययनविना वर्तमान कार्य अधुरो हुन जाने सम्भावना देखिन्छ । कुनै पनि कार्य गर्दा पूर्वकार्यको लेखाजोखाका आधारमा गरिनुपर्छ । त्रुटि विश्लेषणमा के कति प्रयासहरू भएका छन् ? ती प्रयासहरू कुन कुन पक्षहरूमा सम्बद्ध छन् ? भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा देखिएका त्रुटिहरूलाई कम गर्ने उपायहरू के के अपनाइएका छन् ? सम्बन्धित विषयमा के कस्ता पूर्वकार्य भएका छन् ? ती कार्यहरू कसरी सम्पन्न भए ? उपलब्धी के रहयो ? ती सम्पूर्ण कुराका बारेमा जानकारी दिनको लागि सम्बन्धित कार्यको सर्वेक्षणको आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै त्रुटि विश्लेषणका प्रयासमा भएका कार्यहरूको अध्ययन गर्ने जमर्को गरिएको छ ।

अधिकारी (२०४२) द्वारा नेपाली वर्ण विन्यासमा पाइने त्रुटिहरूको अनुसन्धानात्मक अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ । यो अनुसन्धान निश्चित भाषा भाषिका विद्यार्थीहरूमा केन्द्रित नभएर प्रमाणपत्र तह प्रथम वर्षमा अध्ययन गर्ने सीमित विद्यार्थीहरूमा आधारित छ । यस अध्ययनका प्रमुख उद्देश्य प्रमाणपत्र तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यासगत त्रुटि पहिचान गर्नु, त्रुटिका समस्याहरूलाई हटाउन सुझाव दिनु रहेको पाइन्छ । प्राप्त श्रोत सामग्रीका आधारमा नेपाली भाषामा ब/ व/ ओ, ड,/ न/ म/ ण, श/ ष/स, ए/य, हलन्त/ अजन्त, चन्द्रबिन्दु / शिरबिन्दु र संयुक्त व्यञ्जनका साथै ह्रस्व/दीर्घ प्रयोगमा केन्द्रित रहेको भेटियो ।

शिवाकोटी, (२०४८) द्वारा माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटि विश्लेषण एक अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको पाइन्छ । प्रस्तुत अध्ययनमा लेख्य चिन्ह सम्बन्धी त्रुटिहरू पहिल्याउने क्रममा योजक चिह्न, प्रश्न चिह्न आदिका त्रुटिहरू पहिल्याउने उद्देश्य निर्धारण गरिएको पाइन्छ । यसको अध्ययन विधिमा दोलखा जिल्लाका १० वटा माध्यमिक विद्यालयलाई छनौट गरी १०/१० जना विद्यार्थी संख्या लिएर कुल १०० जना विद्यार्थीहरूलाई अध्ययनमा समावेश गरिएको छ । ती सबै विद्यार्थीलाई वर्णविन्याससँग सम्बन्धित १०वटा प्रश्नहरू र एउटा 'विद्यार्थी जीवन' भन्ने शीर्षकमा निबन्ध लेख्न लगाइयो । यसको सीमा वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि पक्षमा केन्द्रित रहेको छ । शोध कार्यलाई परिचय, व्याख्या र विश्लेषण र उपसंहार गरी तीन खण्डमा विभाजन गरी अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनबाट लेख्य चिन्हमा सबै भन्दा

बढी त्रुटि योजक चिन्हको प्रयोगमा ६५% देखिएको छ भने शिरविन्दुको प्रयोगमा ६७.५०% त्रुटि भएको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

सापकोटा (बेल्बासे) (२०५५) द्वारा काठमाडौं जिल्लाका कक्षा ७ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण शीर्षकको शोधपत्र तयार गरेको पाइन्छ । यस अध्ययनमा काठमाडौं जिल्लाका साधारण र निजी गरी जम्मा ४वटा विद्यालय छानिएको छ । जसमा ४ वटा विद्यालयका १५/१५ जना विद्यार्थी गरी कुल ६० जना विद्यार्थीहरूलाई मात्र यसमा समावेश गरिएको छ । यी सबै विद्यार्थीहरूलाई शब्दसूची तथा स्वतन्त्र रचनाको लागि एकै किसिमको प्रश्न राखिएको छ भने पठित गद्यात्मक अनुच्छेद भने साधारण र निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई फरक फरक शीर्षक दिएर लेख्न लगाइएको छ । यस अध्ययनको प्राथमिक स्रोतमा श्रुतिलेखन र 'पानी' शीर्षकको निबन्ध रहेको छ । अध्ययनको गौण स्रोतमा विभिन्न पत्र-पत्रिकाहरू, लेख रचनाहरू साथै पुस्तकहरू आदिलाई लिइएको छ । निष्कर्षको रूपमा तल्लो तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले लेखन अभिव्यक्तिमा वर्णविन्यास सम्बन्धी अध्ययन गर्दा एउटै स्थान र एउटै पक्षसँग सम्बन्धी त्रुटि नभएर विविध पक्षसँग सम्बद्ध त्रुटिहरू गरेको देखाइएको छ ।

कोइराला, (२०५५) द्वारा कक्षा ९ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण प्रस्तुत छ । यस लघु अध्ययनमा नेपाली लेखन प्रक्रियामा देखिने वर्णविन्यास पद्धतिलाई अध्ययन गर्नुका साथै त्यस्ता त्रुटिका कारण, निराकरणका उपायहरू पहिल्याउने मूल उद्देश्यमा प्रस्तुत शोध केन्द्रित रहेको पाइन्छ । प्रस्तुत शोध क्षेत्रीय अध्ययन विधिमा आधारित रहेको छ । यसका लागि काठमाडौं जिल्लाका २ वटा विद्यालयबाट ४० जना विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याका रूपमा लिई तिनैबाट प्राप्त सामग्रीलाई परीक्षण गरी त्यसकै आधारमा त्रुटिको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको पाइन्छ । ५अध्यायमा विभाजित प्रस्तुत शोधलाई क्रमशः परिचय, त्रुटिहरूको विश्लेषण र तुलना, वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि, निराकरणात्मक शिक्षण र निष्कर्ष तथा सुझाव खण्डमा सङ्गठित गरिएको पाइन्छ ।

भट्टराई, (२०६१) द्वारा कक्षा ५ पूरा गरेका कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, शीर्षकको लघु अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ । यो अध्ययन मूलरूपमा क्षेत्रीय अध्ययन विधिमा केन्द्रित रहेको छ । यस शोधपत्रमा तनहुँ जिल्लाका ४० जना कुमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याका रूपमा लिएको पाइन्छ । अध्ययनको गौण स्रोतमा विभिन्न पुस्तकालय अध्ययन विधि प्रयोग गरेको देखिन्छ । मुख्य गरेर उक्त अनुसन्धानका प्रमुख उद्देश्यहरूमा कक्षा ५ पूरा गरेका कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइको क्रममा वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिहरू

पत्ता लगाउने, त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्ने त्रुटिहरूका कारण पत्ता लगाउने र त्रुटि निराकरणको लागि सुझाव दिने रहेको पाइन्छ । जम्मा ४ खण्डमा विभाजन गरिएको यस शोधपत्रमा प्रथम अध्यायमा परिचय, दोस्रो अध्यायमा ह्रस्व/दीर्घ, श/ष/स, य/ए, ब/व जस्ता विविध वर्णको प्रयोग र त्रुटि विश्लेषण, तेस्रो अध्यायमा लेख्य चिन्हको प्रयोग, चौथो अध्यायमा तथ्यको निष्कर्ष र सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ ।

प्रसाद चौधरी (२०६४) द्वारा बारा जिल्लाका कक्षा ८ मा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । जसको मुख्य उद्देश्य बारा जिल्लाका ग्रामीण र शहरी एवम् सामुदायिक र निजी विद्यालयका कक्षा ८ मा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपालीभाषामा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु र नेपाली भाषाको प्रयोगमा वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु, सामान्यतः उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याउनु, ती त्रुटिहरूको निराकरण गर्नु जस्ता शिक्षण सिकाइ सम्बन्धी कुराहरूलाई समेटेको पाइन्छ । यो अध्ययनको लागि बारा जिल्लाका सामुदायिक र निजी गरी ४ विद्यालयका १०/१० जना छात्र / छात्रालाई परीक्षा लिएर त्यसको आधारमा भाषाको प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनको सीमा निर्धारण गरिएको छ । यसमा वर्णविन्यासका सम्पूर्ण त्रुटिहरूलाई नहेरी पदयोग र पदवियोग, चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दु, हलन्त र अजन्त ब र व, य र ए, क्ष्य र क्ष, छे र छ्य, श, ष स, ट र त को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटिहरू मात्रको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । अध्ययन विश्लेषणका लागि स्वतन्त्र संवाद र श्रुतिलेखन गराइएको छ ।

न्यौपाने, (२०६५) द्वारा पाल्पा जिल्लाका माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूले नेपालीभाषा सिकाइका क्रममा गर्ने 'वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण शीर्षकमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ । यस अध्ययनमा पाल्पा जिल्लाका ३ वटा मा.वि. विद्यालयका विभिन्न भाषा भाषिका २०/२० जना विद्यार्थी छानिएको छ । जसमा श्रुतिलेखन तथा सृजनात्मक रचना, निबन्ध प्राथमिक स्रोतको रूपमा लिइएको छ । अध्ययनको स्रोत त्रुटि विश्लेषण सम्बन्धी पत्रपत्रिका, व्याकरण, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यक्रम आदिको प्रयोग गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा ५ अध्यायहरू राखिएका छन् ।

न्यौपाने (२०६७) द्वारा दोलखा जिल्लाका कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र तयार गरेको पाइन्छ । यस शोधपत्रको उद्देश्य दोलखा जिल्लाका कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि पहिल्याउनु, व्याख्या, विश्लेषण गर्नु, तुलनात्मक अध्ययन गर्नु, निष्कर्ष र सुझाव दिनु रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययनका लागि ६० जना विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ । विद्यार्थीले

गर्ने वर्णविन्यासगत त्रुटि पत्ता लगाउन सम्बन्धित विद्यार्थीका निम्ति श्रुतिलेखन, अनुलेखन र स्वतन्त्र लेखनसँग सम्बन्धित तीन किसिमका प्रश्नावलीका आधारमा गरिएको तथ्याङ्कीय व्याख्या विश्लेषणका आधारमा मातृभाषी विद्यार्थी भन्दा गैरमातृभाषी विद्यार्थीको वर्णविन्यासगत क्षमता कमजोर रहेको र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीको भन्दा सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीको वर्णविन्यासगत क्षमता कमजोर रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

जोशी, (२०६८) द्वारा डोटी जिल्लाका कक्षा ११ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरेको पाइन्छ । यस अध्ययनमा डोटी जिल्लाका ग्रामीण र शहरी क्षेत्रमा सञ्चालित सामुदायिक र निजी उ.मा.वि.गरी जम्मा ६ वटा उ.मा.वि.का १५/१५ विद्यार्थी छनोट गरी ९० जना विद्यार्थीमा यो शोध सीमित छ । शोधका लागि कक्षा ११ को नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट वर्णविन्यास अर्न्तगत ह्रस्व/दीर्घ श/ष/स, य/ए, ब/व, क्ष/क्षे, ग्यँ/ज्ञ, हलन्त/अजन्त, शिरबिन्दु/चन्द्रबिन्दु र लेख्य चिन्हका साथै कथ्य भाषाको आधारमा वर्णविन्यासीय त्रुटिलाई मात्र अध्ययनको सीमा सीमित गरिएको छ । यो शोध मुख्य गरी डोटेली भाषिक पृष्ठभूमि भएका विद्यार्थीहरूमा सीमित गरिएको छ । यस शोधको अध्ययन विधिमा जनसङ्ख्याको पहिचान, प्रतिनिधि नमूना छनोट र व्याख्या विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गरी ३ शीर्षकमा अध्ययन गरिएको छ । जम्मा ४ अध्यायमा विभाजन गरी लेखिएको यस शोधमा पहिलोमा शोध परिचय, दोस्रोमा वर्णविन्यासको सैद्धान्तिक परिचय, तेस्रोमा व्याख्या विश्लेषण र चौथोमा उपसंहार र अन्तमा सन्दर्भग्रन्थसूची राखी तयार गरिएको छ । हरेक वर्णविन्यासीय गल्तीमा त्रुटि प्रतिशत र शुद्धलेखन प्रतिशत उल्लेख गरी विभिन्न भाषिक पृष्ठभूमि भएका विद्यार्थीहरूलाई वर्णविन्यासीय त्रुटिहरूको पहिचान गर्न र अध्ययन गर्न यो शोध उपयोगी रहेको कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

यसरी आजसम्मको वर्णविन्यासीय त्रुटिको अध्ययनले क्षेत्रगत र विषयगत त्रुटिको विश्लेषण गर्ने काम भएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रमा अहिलेसम्म अध्ययनको क्षेत्रभित्र नलिइएको पाल्पा जिल्लाका “कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिकाइका क्रममा गर्ने वर्णविन्यासका त्रुटि” शीर्षक राखी त्रुटिको पहिचान, वर्गीकरण र सुझाव दिने काम गरिएको छ ।

१.६ अध्ययनको औचित्य

नेपाल एक बहुभाषिक, बहुधार्मिक तथा बहुसाँस्कृतिक विविधतामूलक स्वतन्त्र राष्ट्र हो । विज्ञान-प्रविधि र सञ्चारको विकाससँगै विश्व भूमण्डलीकरणको प्रभावले नेपालको सम्पर्क भाषा र

राष्ट्रभाषाको रूपमा परिचित नेपाली भाषामा सङ्क्रमणकालीन अवस्था देखिन पुगेको छ । मिश्रित भाषिक समाजमा सामान्य त्रुटिहरू देखापर्नु स्वभाविक भए पनि भाषाको समृद्धिका लागि शुद्ध अभिव्यक्ति आवश्यक ठानिन्छ । नेपाली भाषाले नेपालमा मात्र नभएर विदेशमा समेत आफ्नो प्रभाव जमाउन सफल भएको इतिहासमा भेटिन्छ । त्यसैले भाषिक प्रभाव र अभिव्यक्तिका लागि स्तरीय मानक भाषाको आवश्यकता पर्दछ । भाषाको शुद्धताका लागि एउटा प्रभावकारी उपाय भनेको त्रुटि निराकरण पनि हो । त्रुटि न्यूनीकरण गर्नका लागि कस्तो कुन त्रुटि हो भनि त्यसको वर्ग पत्ता लगाउन आवश्यक हुन्छ । वर्तमान अवस्थामा खोज, अनुसन्धान र समस्या समाधान जस्ता विधिको प्रयोगबाट भाषिक त्रुटिलाई निराकरण गर्नुको सट्टा नेपाली विषयलाई सजिलो विषयका रूपमा लिएर यसको मर्यादा माथि नै आँच आउने काम हरेक शैक्षिक संस्था तथा प्रतिष्ठानहरूमा भईरहेको पाइन्छ । त्रुटि विश्लेषणले शिक्षकलाई विद्यार्थीका लेखन तथा अभिव्यक्तिगत सीपको बारेमा ज्ञान मिल्छ । विद्यार्थीहरू कहाँ, कस्तो कुन, के त्रुटि गर्दछन् भनेर त्यसको तथ्य शिक्षकले थाहा पाउने र समस्या अनुसार नयाँ योजना विधि शैक्षिक सामग्रीकोसाथ कक्षा कोठामा गई सफल शिक्षण गर्न सक्ने भएकाले यसको आवश्यकता र महत्त्व बढेको छ । वर्तमान अवस्थामा आफ्ना विद्यार्थीहरूले कस्ता त्रुटि गरिरहेका छन् भनि त्यसको पहिचान र विश्लेषण गरी त्रुटिमा प्रभाव पार्ने तत्त्वलाई घटाउँदै लैजाने योजना बनाउनु पर्ने भएकाले भाषा शिक्षणमा त्रुटि विश्लेषणको आवश्यकतालाई टड्कारो रूपमा लिइन्छ ।

त्रुटि विश्लेषण अर्न्तगत वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि एक अपरिहार्य छ । भाषा शिक्षणमा वर्णविन्यासमा भएका त्रुटिलाई बुझ्न नसक्नाले भाषा कमजोर र अशुद्ध हुन्छ । त्यसैले हरेक क्षेत्रमा वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको निराकरणको उपाय खोजी गर्नु आजको जल्दो बल्दो आवश्यकता हो । कुनै पनि भाषाको आधारतत्त्व नै वर्ण भएकाले वर्णको शुद्धता नभएमा भाषाले जीवन्तता र मर्यादा पाउन सक्दैन त्यसैले भाषाको शुद्धता र त्यसको स्तरीयताको लागि भाषाका चारवटा सीपहरू मध्ये लेखाइ सीपलाई बढी महत्त्व दिइन्छ । लेखाइ सीपले अभिव्यक्ति पक्षलाई अंगाल्दछ । कुनै पनि व्यक्तिले भन्न खोजेको कुरालाई कसरी लिखित अभिव्यक्ति मार्फत सम्प्रेषण गरिन्छ भन्ने सवालका अतिरिक्त कक्षा ऽ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीलाई नेपाली भाषा लेखाइलाई दोषरहित बनाउन यस शोध अध्ययनले टेवा पुऱ्याउन सक्नु नै यसको औचित्य रहनेछ । कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको लेखन क्षमता पहिचान गरी वर्ण विन्यासीय त्रुटिहरूलाई निराकरण गर्न सम्बन्धित विद्यार्थी, शिक्षक, अनुसन्धानकर्ता आदिलाई यस अध्ययनले सूचना दिनेछ र पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण प्रक्रिया र पद्धति परिमार्जन गर्दै लैजान तथा नेपाली भाषाको स्तरीय लेखन दक्षता सम्बन्धी

अध्ययन गर्न चाहने अध्येताहरूलाई पनि प्रस्तुत शोध सहयोगी रहनेछ । साथै, यस अध्ययनले निकालेका निष्कर्ष र सुभावका आधारमा त्रुटिका क्षेत्र पत्ता लगाई निराकरणका उपायहरू अबलम्बन गरी शुद्ध भाषा लेखन कार्यका लागि पनि सहयोग पुऱ्याउनेछ ।

१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन

अनुसन्धान आफैँमा एक जटिल विषय हो । यसको क्षेत्र व्यापक भएका कारण निश्चित क्षेत्र तोकौ सीमाङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित अनुसन्धानमा पनि सबै विद्यालयका कुमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई परीक्षण गर्न असम्भव भएका कारणले सम्बन्धित सोध कार्यलाई पनि सीमाङ्कन गरिएको छ । सोध कार्यको प्रयोजन , समय सीमितता, आर्थिक कठिनाई, भौगोलिक विकटता, स्रोत साधनको अपर्याप्तता र अन्य कतिपय कारणले यसको क्षेत्र र सीमा निर्धारण गर्न कठिन रहे पनि यस शोधकार्यलाई सम्पन्न गर्नको लागि शोध अध्ययनको सीमा निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ ।

- पाल्पा जिल्लामा अवस्थित नमुना छनौटको रूपमा छनोट गरिएका ४ वटा विद्यालयका कक्षा ८ मा अध्ययनरत ५६ जना कुमाल विद्यार्थीसँग सीमित गरिएको छ ।
- कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीले ह्रस्व/ दीर्घ, स/ श/ ष, ब/ व, /य/ ए, क्ष/ छ, ज्ञ /ग्य, पदयोग/पदवियोग, हलन्त/अजन्त, आकार/विसर्ग, ऋ/रि चन्द्रविन्दु/शिरविन्दु एवम् पञ्चम वर्ण तथा अन्य वर्णको त्रुटिसँग सीमित छ ।
- यसको व्याख्या, विश्लेषण, वर्गीकरण, तुलना, विद्यालयमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीको आधारमा भएको छ ।
- भौगोलिक क्षेत्र अन्तर्गत पोखराथोक, चिर्तुङ्धारा, मदनपोखरा, कसेनी गा.वि.स.का.४ विद्यालयमा कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीसँग मात्र सीमित छ ।
- यस अध्ययनको निष्कर्ष कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिका आधारमा आफूले गरेको विश्लेषणबाट प्राप्त तथ्याङ्कमा सीमित रहेको छ ।
- अध्ययनको निचोड आफूले गरेको अध्ययनबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा मात्र निकालिएको छ ।
- यस अध्ययनबाट विद्यार्थीहरूमा देखिएका कमीकमजोरी उल्लेख गर्दै निराकरणका उपायहरू समेत प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.८ शोधविधि

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि मूलतः दुईवटा विधिहरू अबलम्बन गरिएको छ । जसमा पहिलो हो सामग्री सङ्कलन विधि र दोस्रो विश्लेषण विधि । सामग्री सङ्कलन विधिले प्राप्त गरेका प्राथमिक तथ्याङ्कलाई विश्लेषण विधि मार्फत व्याख्या विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुग्ने कार्य गरिएको छ । जसका लागि निम्न प्रक्रिया अबलम्बन गरिएको छ ।

१.८.१ सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नको लागि सही सामग्री सङ्कलन र यथार्थ ज्ञानको आवश्यकता पर्दछ । त्यसको लागि जुन जातिको अध्ययन गर्ने हो त्यही जातिको समाजमा गई उनीहरूसँग प्रत्यक्ष भेटवार्ता गरी अध्ययन गर्नुपर्ने हुनाले सामग्री सङ्कलन विधि अर्न्तगत निम्न कार्य गरिएको छ ।

क) जनसङ्ख्या र त्यसको छनोट

प्रस्तुत अध्ययन शैक्षिक सत्र २०७० मा कक्षा ८ मा अध्ययनरत पाल्पा जिल्लाका ४ सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई लक्षित जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ । जनसङ्ख्याको पहिचान गर्दा निम्न तरिका अबलम्बन गरिएको छ ।

पाल्पा जिल्लाका ग्रामीण क्षेत्रमा रहेका विद्यालय मध्ये कुमालभाषी विद्यार्थी अध्ययन गर्ने विद्यालय छनोट गर्दा विष्णु उ.मा.वि. पोखराथोक, दमकडा उ.मा.वि. मदनपोखरा, दिव्यज्योति उ.मा.वि. कसेनी, राम नि.मा.वि. चिर्तुङ्धारा विद्यालयहरूलाई जनसङ्ख्या पहिचानमा लक्षित विद्यालय बनाइएको छ ।

ख) प्रतिनिधि नमूना छनोट

प्रस्तुत अध्ययनको प्रतिनिधि नमूना छनोट व्यवस्थित र योजनावद्धरूपमा गरिएको छ । प्रतिनिधि नमूना छनोट गर्दा निम्नानुसारको प्रक्रिया अपनाइएको छ :

प्रत्येक विद्यालयलाई अग्रिम सूचना सम्प्रेषण गरी स्थलगत भ्रमण गरिएको छ । ४ वटै विद्यालयका प्रधानाध्यापक तथा विषय शिक्षकहरूसँग सम्बन्ध स्थापना गरी प्रतिनिधि नमूना छनोट

गर्दा सहकार्य गरिएको छ । प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकहरूको सल्लाह अनुसार विभिन्न ठाउँबाट आएका कुमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई छनौट गरी सरिक गराइएको छ ।

प्रत्येक विद्यालयमा कक्षा ८ मा उपस्थित सम्पूर्ण कुमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई समूहगत रूपमा पूर्वनिर्मित प्रश्नावलीमार्फत २ घण्टाको परीक्षामा सरिक गराइएको छ ।

मर्यादित वातावरणमा परीक्षा सञ्चालन गरी निश्चित समयभित्रै उत्तरपुस्तिका खोसिएको छ । प्रतिनिधि नमूना छनौटमा ४ वटा विद्यालयका ५६ जना विद्यार्थीहरूलाई सामेल गराइएको छ । कुमालभाषी पृष्ठभूमि भएका छात्रछात्राहरूलाई प्रतिनिधि नमूना छनौटमा समावेश गरिएको छ ।

१.८.२ विश्लेषण विधि

प्रस्तुत अध्ययनको अध्ययन विधि अन्तर्गत प्रश्नावली र उत्तरकुञ्जिकाको आधारमा विद्यार्थीहरूका उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ भने निष्कर्षमा पुग्ने काम द्वितीय स्रोत अन्तर्गत त्रुटि विश्लेषणसँग सम्बन्धित विभिन्न पत्रपत्रिकाहरू, लेख रचनाहरू र पुस्तक आदिलाई अध्ययनको स्रोत मानिएको छ ।

प्रत्येक विद्यार्थीका उत्तरपुस्तिका परीक्षण वस्तुनिष्ठ तरिकाले गरिएको छ । उत्तरपुस्तिका परीक्षण गर्दा विद्यार्थीहरूले विभिन्न क्षेत्रमा गरेका त्रुटिहरू टिपोट गरिएको छ । टिपोट गरिएका त्रुटिहरूको सही पहिचान गरी ती त्रुटिहरू के कस्ता छन् ? वर्गीकरण गरिएको छ । प्राप्त तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषणका लागि लिइएको परीक्षणको प्राप्त नतिजाका आधारमा सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूको सही र गलत सङ्ख्या र प्रतिशत निकालिएको छ । सही र गलत सङ्ख्यालाई तालिकीकरण गरी सोही तालिकाबाट विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यासीय क्षमता पत्ता लगाउने काम भएको छ ।

वर्गीकृत त्रुटिहरूलाई व्यवस्थित तरिकाले तालिकामा राखिएको छ । तालिकीकरण गरिएका त्रुटिहरूको क्रमशः व्याख्या, विश्लेषण गरी पुस्तकालयी विधि मार्फत निचोड निकालिएको छ । अन्त्यमा निचोडलाई यस अध्ययनको निष्कर्ष मानी प्रस्तुतीकरण गरिएको छ ।

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई विभिन्न शीर्षक र उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरी व्यवस्थित गरिएको छ । शोधपत्रको रूपरेखा यस प्रकार रहेको छ ।

परिच्छेद एक : शोध परिचय

परिच्छेद दुई : कुमाल जातिको परिचय

परिच्छेद तीन : त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा

परिच्छेद चार: व्यख्या तथा विश्लेषण

परिच्छेद पाँच : सारांश, निष्कर्ष तथा उपयोग

-सन्दर्भ सूची

- परिशिष्ट

-व्यक्तिवृत्त

परिच्छेद-दुई

कुमाल जातिको परिचय

२.१ परिचय

नेपाल भौगोलिक, साँस्कृतिक, जातिगत, भाषागत विविधता भएको मुलुक हो । यहाँको हावापानी, मौसम, जातिगत विविधता आदिलाई नियाल्दा यस देशको विविधतामा आश्चर्य नमानी रहन सकिन्न । नेपालीहरूको जात निर्धारण व्यक्तिले अपनाएको पेसाकै आधारमा भएको पाइन्छ । अर्थात् कुनै व्यक्ति, वंश वा समुदायले अपनाएको पेसाकै आधारमा उनीहरूको जाति निर्धारण गरियो भन्ने कुरालाई नकार्न सकिन्न । जतिजति कामको विशिष्टीकरण हुँदै गयो उतिउति नयाँ नयाँ पेसागत जातिहरूको विकास हुँदै जानु अस्वभाविक होइन । हिन्दूहरूको कर्मवादी दर्शनका रूपमा बहु चर्चित ग्रन्थ श्रीमद्भागवद गीतामा चार्तुवण्यमाया सृष्टं गुणकर्म विभागशः । अर्थात् समाजका व्यक्तिहरूको गुण र तिनले गर्ने कार्यको प्रकृति अनुसार मैले समाजलाई चार वर्णमा (जातमा) विभाजन गरें भन्ने कृष्णको उक्तिबाट पनि यो कुरा प्रष्ट हुन्छ ।

२.२ कुमाल शब्दको उत्पत्ति

नेपालको भित्री मधेस, तराई र पहाडका कछाड खण्डका क्षेत्रहरूमा र नदी वा खोलाका निकटवर्ती समतल भागमा बसोबास गरी जीवन निर्वाहका निम्ति परम्परागत रूपमा माटाका भाँडाहरू बनाएर गाउँगाउँका साथै केही बजारहरूमा विक्री गरी जीविकोपार्जन गर्दै यो पेसालाई अँगाल्दै आएको जाति कुमालको रूपमा प्रख्यात छन् । आजकल खेतिपाती र अन्य पेसालाई अँगालेका भए पनि प्रारम्भमा माटाका भाँडाहरू बनाएर विक्री गर्नु कुमाल जातिको प्रमुख व्यवसाय थियो र यसैको आधारमा यिनीहरूको जातिगत नामकरण भएको हो कि भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । पेसागत आधारमा नै जातिको नामकरण भएका प्रशस्त उदाहरणहरू पाइन्छन् जस्तो ताम्रकार, चित्रकार, स्वर्णकार आदि । कुमाल जातिको उत्पत्ति र नामकरणको सम्बन्धमा विद्वानहरूको फरक फरक तर्कहरू पाइन्छन् ।

हीरामणि शर्मा (२०४६) का अनुसार माटाका भाँडाहरू बनाउने व्यवसाय अँगालेका हुनाले यिनीहरूलाई कुमाल भनिएको कुरा कुमाल शब्दको व्युत्पत्ति, प्रक्रियाबाट स्पष्ट हुन्छ । कुमाल शब्द संस्कृत भाषाको 'कुम्भकार' शब्दबाट आएको हो । जसको अर्थ हुन्छ माटाको भाँडा बनाउने तर पछि त्यो शब्द अपभ्रंश भई कुम्हार अन्त्यमा कुम्हाल वा कुमाल भएको हो । संस्कृत भाषामा माटोको भाँडालाई कुम्भ र त्यसको निर्माणकर्तालाई कुम्भकार भनिन्छ ।

२.३ कुमाल जातिको उद्भव र विकास

नेपालमा बसोबास गर्ने यी कुमालहरू यहाँ कहिलेदेखि बसोबास गर्दै आएका हुन् भन्ने बारेमा हालसम्म कुनै प्रमाणित स्रोत नभेटिएकाले किटानसाथ भन्न सकिँदैन ।

मदनकुमार रेग्मीका अनुसार कृषिको प्रारम्भ देखिनै मानवलाई आवश्यकता पूर्ति गर्न, खाना पकाउन, अन्नहरू राख्नको लागि केही भाँडाको आवश्यकता प्यो । त्यसको लागि नव पाषाण युगमा नै योग्य कालिगढहरूको समुदाय बनाइयो । ती समुदायका व्यक्तिहरूलाई कुम्भकार भनियो र त्यही कुम्भकारबाट विस्तारै कुमाल भएको हो कि भन्ने अनुमान गरेका छन् । केही शिक्षित युवाहरूले भारतको विहार र उत्तरप्रदेशबाट आएको हो कि भनि तर्क पेश गरेको पाइन्छ । तर हाल यी जातिको भारतीयहरूसँग कुनै सम्पर्क नभएको र यी जातिको आफ्नै भाषा र दोस्रो स्थानमा नेपाली भाषाको स्थान रहेकोले यो तर्क पनि त्यति युक्तिसङ्गत मानिँदैन । केही कुमालहरूको भनाईमा सिन्धुघाँटीको सभ्यतादेखिनै यस जातिको अस्तित्व रहँदै आएको र त्यस समयदेखि हालसम्म यस्तो पेसालाई अँगाल्दै भारतका विभिन्न ठाउँहरूमा यस जातिको समूहहरू फैलिएर नेपालमा पनि यी जातिको प्रवेश भयो भन्ने कुरा व्यक्त गर्दछन् ।

नेपालमा लुम्बिनी, कपिलवस्तु क्षेत्रमा प्राप्त प्राचीन खैरो माटाको भाँडाहरूको अस्तित्वले नेपालमा यस जातिको प्राचिनता इ.पू आठसय भन्दा पनि अघिको समयलाई औल्याइएको छ । लिच्छवीकालदेखि नै प्रसिद्ध रहेको हाडीगाउँ, धुम्बाराही क्षेत्रमा यी कुमाल जातिका मानिसहरूको बसोबास रहेको हुन सक्ने कुरा त्यस क्षेत्रमा पाइएका माटाका भाँडाका टुक्राहरूबाट अनुमान गर्न सकिन्छ, जसले गर्दा त्यस क्षेत्रको नाउँ नै हालसम्म हाडीगाउँ नै रहेको तथ्य हाम्रो सामु छ ।

पाल्पाका कुमालहरूसँग आगमनको बारेमा प्रश्न गर्दा उनीहरूले आफ्नो पुर्खा पश्चिमतिरबाट आएको बताउँछन् तर निश्चित स्थान बताउन सक्दैनन् । उनीहरूको भनाइ अनुसार जस्तो चन्द्रकोटवाट बसाइ सरेर आएको चन्द्रकोटे, प्युठानवाट आएको प्युठानी, अर्घाखाँचीवाट आएको अर्घेली आदि जुन ठाउँवाट आगमन भएको हो त्यही थर भयो भन्ने कुरा व्यक्त गर्दछन् । कतिपय कुमालहरू तराई खण्डका थारू जातिको समुदायवाट अलगिएर नदीका किनार हुँदै पहाडका कछाड खण्डमा बसोबास गर्न आइपुगेको र तिनको जातिगत सम्बन्ध पनि थारूसँग भएको कुरा बताउँछन् ।

यो जाति भारतीय मूलकै हो भन्ने प्रष्ट तर्क गर्ने आधार पनि नभएको र आफ्नै सामाजिक, साँस्कृतिक परिवेश भएको र दोस्रो स्थानमा नेपाली भाषाको स्थान भएकोले यो जातिको उत्पत्ति

माटाका भाँडाकुडाका लागि वा सामाजिक आवश्यकता अनुरूप नेपालमै भएको हो भन्ने कुरा केही सत्यताको नजिक रहेको देखिन्छ ।

निष्कर्षमा कुमाल जातिको उद्भव र विकास यही देशमा भएकोले यिनीहरू नेपालका अदिवासी हुन् । यिनीहरूको सामाजिक र साँस्कृतिक परिवेश आफ्नै प्रकारको निर्माण हुँदै गयो जसको ऐतिहासिक खोज अनुसन्धान हुन बाँकी नै रहेको छ ।

२.४ कुमाल जातिको बासस्थान

कुमालहरूको बासस्थान मोरङ, भ्वापा, विराटनगर, नवलपरासी, रूपन्देही, कपिलवस्तु आदि तराईका जिल्लाहरूमा र चितवन, दाङ, देउखुरी जस्ता भित्री मधेसका जिल्लामा तथा पहाडी जिल्लामा तनहुँ, लमजुङ, पर्वत, स्याङ्जा, गुल्मी, अर्घाखाँची र पाल्पा जस्ता जिल्लामा रहेको पाइन्छ ।

कुमाल जातिको प्रमुख बासस्थान क्षेत्रमध्ये पाल्पा पनि प्रमुख मानिन्छ । पाल्पा जिल्लाका पूर्वी भाग, मध्य भाग र पश्चिमी भागमा कुमालहरूको बस्ती भेटिन्छ । पाल्पामा तानसेन नगरपालिका, चिर्तुङधारा, मदनपोखरा, पोखराथोक, कसेनी, गाँडाकोट, खालीवन, गोभा, रामपुर, दर्छा, भुवनपोखरी, सोमादी आदि गा.वि.स.मा कुमाल बस्ती भेटिन्छ । वि.स. २०६८ सालको जनगणना अनुसार पाल्पा जिल्लामा कुमाल जाति पुरुष ३१०७ र महिला ३९९५ गरी जम्मा ६८०२ रहेको राष्ट्रिय जनगणना २०६८ ले जनाएको छ । पाल्पा जिल्लाको कुमाल जातिको साक्षरता प्रतिशत पुरुष ८४.८८ %, महिला ६९.५२ % प्रतिशत र जम्मा साक्षरता प्रतिशत ७६.२२ % रहेको छ ।

राष्ट्रिय तथ्याङ्क विभाग २०६८ को जनसङ्ख्या विवरण अनुसार नेपालमा कुमाल जातिको जनसङ्ख्या १,२१,१९६ रहेको छ । त्यस्तै कुमालको राष्ट्रिय साक्षरता प्रतिशत पुरुषको ८०.२८% र महिलाको ६५.३२ % र औषत कुमाल जातिको साक्षरता प्रतिशत ७२.०९ % रहेको छ । नेपालको राष्ट्रिय साक्षरता प्रतिशत पुरुष ७५.१ %, महिला ५७.४ % र औषत साक्षरता प्रतिशत ६५.९% रहेकोमा राष्ट्रिय साक्षरता प्रतिशतको तुलनामा कुमाल जातिको साक्षरता प्रतिशत राम्रो रहेको देखिन्छ । कुमाल जातिको केही तथ्याङ्कगत विवरण निम्न प्रकार रहेको छ ।

कुमाल जातिको जनसङ्ख्यागत तथ्याङ्क (नेपाल अधिराज्यको)

जनगणना वर्ष	पुरुष	महिला	जम्मा
-------------	-------	-------	-------

२०४८	३७,५५९	३९,०७६	७६,६३५
२०५८	४८,८८३	५०,५०६	९९,३८९
२०६८			१,२१,१९६

(स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०४८-२०६८)

पाल्पा जिल्लाका कुमालहरूको गा.वि.स.गत जनसङ्ख्या विवरण

क्र.स.	गा.वि.स.	जनसङ्ख्या
१	चिर्तुङ्धारा	५६६
२	दछ्छा	११९
३	दोभान	११०
४	गाँडाकोट	३०९
५	गेभा	६०८
६	मदनपोखरा	११७
७	पालुङ्मैनादी	०७
८	पोखराथोक	५६६
९	रामपुर	७६१
१०	रूप्से	१३७
११	कसेनी	५२४
१२	खालिवन	१०६
१३	ख्याहा	२६१
१४	बल्लेङ्गढी	३२
१५	भैरवस्थान	०९
१६	भुवनपोखरी	७१३
१७	सिद्धेश्वर	७६४
१८	तानसेन	२३७
१९	तेल्घा	४९

साक्षरता प्रतिशत

गा.वि.स.	पुरुष		महिला		जम्मा	
	२०६२	२०६८	२०६२	२०६८	२०६२	२०६८
चिर्तुङ्धारा	६५.३%	९२.३५%	७८.८ %	७४.७७ %	५४.४ %	८२.१६ %
पोखराथोक	७१.१ %	८५.६८ %	८१.१ %	७१.८९ %	६३.३ %	७७.६२ %
मदनपोखरा	६८.७ %	८४.४२ %	७५.९ %	६८.५९ %	६२.४ %	७५.३८ %
कसेनी	५५.१ %	८५.८५ %	६८.३ %	७२.४१ %	४३.६ %	७८.१९ %

(स्रोत: जिल्ला वस्तुगत विवरण, पाल्पा २०६२ शाखा, तथ्याङ्क कार्यालय, तानसेन पाल्पा)

साक्षरता प्रतिशत २०६८

विवरण	पुरुष	महिला	जम्मा
पाल्पा जिल्ला	८४.४८ %	६९.५२ %	७६.२२
नेपाल अधिराज्य	७५.१ %	५७.४ %	६५.९ %
राष्ट्रिय साक्षरता प्रतिशत (कुमाल जातिको)	८०.२८ %	६५.३२ %	७२.०९ %

भौगोलिक क्षेत्र अनुसार कुमाल जातिको जनसङ्ख्या विवरण (२०६८)

भू -धरातलीय स्वरूप						विकास क्षेत्र				
जनसङ्ख्या	सहर	गाउँ	हिमाल	पहाड	तराई	पूर्वाञ्चल	मध्यमाञ्चल	पश्चिमाञ्चल	मध्य पश्चिमाञ्चल	सू-पश्चिमाञ्चल
१,२१,१९६	१८,३५५	१,०२,८४१	२,३६८	६१,०५२	५७,७७६	९,२११	२९,२५१	६५,६०५	१५,४९९	१,६३०

२.५ कुमालजातिको थर विभाजन

कुमाल जातिको थरको सम्बन्धमा यी जातिसँग लिइएको प्रश्नोत्तरमा विभिन्न रूपमा विभाजन भएको कुरा बताउँछन् । खासगरी पूर्वीया ७ थरे, पश्चिमेली १४ थरे र ३ थरे तर ती थरहरू कुन कुन हुन् वा त्यसको पहिचान कसरी गर्ने भन्ने कुरा चाहिँ स्पष्ट गर्न सकेका छैनन् । आफ्नो पूर्खाहरूको आगमन स्थल र हाल बसिरहेको ठाउँको आधारमा यिनीहरूको केही थरहरूको नामकरण भएको पाइन्छ, जस्तो पाल्पाली, स्याङ्जाली, प्युठानी, पोखेली, अर्घाली, रामपुरे, घोरबन्दे आदि । यस जातिमा यी थरहरूबाहेक अन्य थरहरू पाइन्छ । जस्तो खत्री, ढिढिने खत्री, बगाले, मसुके, अठभइया, चितउरे, रानाबढघरे, भर्लाबोटे, माभघरे, बाभबोटे, राजपुत, पोस्थरे, मगराते, आदि । पाल्पा माडीतिरका कुमालहरूमा चुँडेली, बगाले, पाल्पाली, ठिंगानेखत्री, पर्वत बसले, राहुँजे, गहुँङ्गे पोसघरे, बडाघरे, आदि रहेको पाइएको छ ।

कतिपय विद्वानले यी कुमाललाई क्षेत्रीसँग तुलना गरेको पाइन्छ । जसमध्ये जनकलाल शर्माका अनुसार वि.स.२००७ सालपछि कुमालहरू भारतबाट नेपाल पसेका हुन् र यी तागाधारी कुमालहरू आफ्नो थर पण्डित बताउँछन् भन्ने उल्लेख गरेबाट कतिपय कुमालहरू ब्राम्हण, वा क्षेत्रीमा परिणत भैसकेका त छैनन् ? भन्ने प्रश्न उठेको पाइन्छ ।

त्यस्तै बाघवीर कुमालले कान्तिपुरलाई दिएको जानकारी अनुसार कुमाल जातिले समाजमा आफ्नो सम्मान,प्रतिष्ठा बढाउन थर परिवर्तन गर्दै आएका छन् । समाजबाट आफूहरू उपेक्षित भएको महसुस गरेर थर परिवर्तन गरेको कुरा व्यक्त गर्दछन् । जस्तो कुमाल, कुमार, कुम्हाले प्रजापति आदि थरहरू परिवर्तन गरी कुमार, कुमाई सुभाल, कमाल, मुखिया, हमाल, पाठक,आदि थरबाट चिनिन थालेका छन् भने भारतीय सेनामा भर्ती हुनेहरूले आफ्नो थर थापा, राना, राख्ने गरेका छन् । त्यस्तै नेपालका पूर्वी जिल्लाहरूमा कुमालहरूले आफ्नो थर श्रेष्ठ, प्रधान र नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा बस्ने कुमाल जातिले आफ्नो थर क्षेत्री राखेको पाइन्छ ।

२.६ कुमाल जातिको सामाजिक अवस्था

कुनै पनि समाजको निर्माण विभिन्न जातजातिको समिश्रणबाट भएको पाइन्छ । नेपाली समाज पनि यो अवस्थाबाट अछुतो रहेको छैन । जातीय, भाषिक, भौगोलिक र आर्थिक पक्षमा मात्र नभएर सामाजिक तथा सांस्कृतिक पक्षमा विविधता भएको पहाडी जिल्ला हो पाल्पा । यस जिल्लामा आफ्नो छुट्टै सामाजिक, सांस्कृतिक मौलिक पहिचान बोक्दै सयौं वर्ष पहिलेदेखि बसोबास गर्दै आएको जाति हो कुमाल । जसको आफ्नै सामाजिक र सांस्कृतिक अवस्था रहेको छ । जसको चर्चा निम्न बमोजिम गर्न सकिन्छ :

२.६.१ शारीरिक बनोट र स्वभाव

कुमालहरूको शारीरिक बनोट हेर्दा मंगोलियन आकृतिका देखिन्छन् । चेप्टो नाक, आँखा र कपालको रङ्ग कालो , मोटो ओठ, दाढी जुँगा कम आउने र प्रायः कालो वर्णको देखिन्छन् साथै कतिपय कुमालहरू कालो वर्णका नभई गोरो वर्णका र हेर्दा दुरूस्त गुरूड, मगर जस्ता छुट्टयाउन नसकिने पनि हुन्छन् । यिनीहरू प्रायः शारीरिक रूपका दृष्टिले बलिया हट्टाकट्टा जाँगरिला हुन्छन् । गोरा वर्णका कुमालहरू भन्दा काला वर्णका कुमालहरू अलि फरक देखिन्छन् । जस्तो यिनीहरू मंगोलियन जाति भै हृष्टपुष्ट नभई दुब्ला, पातला, देखिन्छन् । तापनि यिनीहरू शारीरिक क्षमताको दृष्टिले बलिया नै देखिन्छन् । यी जातिहरू आर्यहुन् या मंगोलियन हुन् भन्ने बारेमा पनि विभिन्न मतभेद पाइन्छ ।

डोरबहादुर विष्टले कुमालहरू खोलाका किनार र फाँटहरूमा बसी माटाको भाँडो बनाउने जाति हो र यिनीहरू मंगोलियन नै हुन सक्ने अनुमान गरेका छन् भने त्यस्तै हीरामणि शर्मा पौडेलले कुमालहरू मंगोलियन आकृतिका देखिए तापनि यिनीहरू आर्य नै हुन् र यिनीहरूको भाषा संस्कृति पनि आर्यहरूकै ग्रहण गरेका छन् । पहाडी जातिको समिश्रणबाट यस जातिमा मंगोलियन आकृति आएको हुन सक्छ । यी माथिका दुई मतहरू मध्ये दोस्रो मत सत्यको नजिक देखिन्छ ।

कुमालहरूको स्वभाव अलि लज्जालु, हिचकिचाउने र नौलो मानिससँग सजिलै घुलमिल नहुने किसिमको हुन्छ । अत्यन्तै सोझा र सरल स्वभावका यी जातिहरूमा रिस, राग, छलकपट र द्वेषको भावना कम मात्रामा रहेको पाइन्छ । अरूको भलाई नै आफ्नो भलाई भएको सम्झने यो जाति आफ्नो सर्वस्व समेत भएको थाहा पाउँदैनन् । आफ्नो स्वार्थपूर्ति गर्न अरूको खुट्टा तान्ने पछि भन्ने खराब प्रवृत्ति यिनीहरूमा नपाइनुले यिनीहरू सरल प्रकृतिका छन् भन्ने कुरा बुझिन्छ । यिनीहरू धुम्रपान, मद्यपान गर्ने र स्वास्थ्य र सरसफाइमा खास ध्यान नदिएको पाइन्छ ।

२.६.२ पेसा

कुमालहरूको मुख्य पेसा भन्नु नै माटोका भाँडा बनाउने परम्परागत पेसा हो । इ.पू. सातौँ/ आठौँ शताब्दीतिर नै लुम्बिनी र कपिलवस्तुमा मृत्तिका कलाको विकास भइसकेकोले कुमाल पेसा अत्यन्तै प्राचीन पेसामा गणना गरिन्छ ।

२०४६ सालमा हीरामणि शर्मा पौडेलले कुमाल भाषाका बारेमा गर्नुभएको लघु शोधपत्र र २०५५ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्रले प्रकाशन गरेको

नेपालका केही पिछडिएका जनताको सामाजिक, साँस्कृतिक अध्ययन नामक पुस्तकमा पाल्पा,नवलपरासी र चितवन जिल्लाका कुमालहरूका बारेमा केही जानकारी दिएको पाइन्छ ।

माडी सेरोफेरोका कुमालजातिहरू विदेश, सेनाप्रहरी र खेतिपाती लगायत अन्य ज्यामी, मजदुरी, सिकर्मी, डकर्मीमा लागेको पाइन्छ । केही कुमालहरू डोको बुन्ने र अन्य घरेलु काममा पनि लागेका छन् ।

२.६.३ घरको बनावट

पाल्पा माडी सेरोफेरोका कुमालहरूको घर ब्राम्हण, क्षेत्री, गुरूड, मगरको प्रभावले आधुनिक स्तरका टिनले छाएको वरण्डा भएको, अगाडि आँगन ,गोठ भएको पाइन्छ । पुराना घरहरूको छाना खरले छाएको, कच्चीगारो भएको भेटिन्छ । प्राय : घरहरू ३ तले भेटिन्छ ।

२.६.४ विवाह प्रथा

कुमाल समाज पितृसत्तात्मक परिवारभित्र पर्दछ । कुमालकेटीहरू वालिग भएपछि आफ्नो मनपर्ने केटा खोजी विवाह गर्न स्वतन्त्र छन् । जारी प्रथा कुमालहरूमा आज पनि कायमै छ । यिनीहरूले बाल विवाह प्रथा त्याग्न सकेका छैनन् । यिनीहरूमा विधवा विवाह, चोरी विवाह प्रचलनमा छ । विवाहमा ढोगभेट गर्ने चलन छ । ढोगभेट गर्दा रक्सी,बटुक,मासु खाने चलन छ । छोराको तर्फबाट जन्ती लैजाने र साथमा मासु, रक्सी लैजाने तथा छोरीको तर्फबाट दाइजो दिने चलन छ ।

२.६.५ धर्म संस्कृति

माडी सेरोफेरोका कुमालहरू बाहुन, क्षेत्रीहरूको चाडपर्वको प्रभाव परेर विभिन्न चाडपर्व मान्ने चलन छ । खासगरी दसैं, तिहार, माघेसंक्रान्ति, शिवरात्री, तीज, जस्ता सबै चाडपर्वहरू मनाउँछन् ।

दुःखविराम पर्दा धाँमी, भाँक्री र भारफुकमा विश्वास गर्ने चलन यद्यपी कायमै छ । यिनीहरू धेरैजसो हिन्दू धर्म मान्दछन् भने कोही बौद्ध धर्मावलम्बी पनि रहेका छन् । यिनीहरू भारफुक तन्त्रमन्त्रमा बढी विश्वास राख्ने हुनाले बलिप्रथामा सुँगुर राँगाको बलिदिने गर्दछन् ।

दशैको अष्टमीमा चोंचे (सुँगुर) बाखा,पाडा, कुखुराको बलिदिने चलन छ । दशमीका दिन सेलरोटी, बटुक पकाउने र ठूलाबडाबाट ज्वाइँ, छोराछोरीलाई टीका लगाएर आशीर्वाद दिने चलन

छ । आशीर्वाद दिँदा 'बूढो हुदाँ सम्म बाचेस् बाँस भै नुघेस्, काँस भै फुलेस्, जैरी वैरीको ठाकुर मारेर खाएस् (भाग्यमानी भएस्) घोडाक ठाकुर मारेस्, शत्रुलाई मित्रु बनाएस्' भन्दछन् ।

तिहारमा दिदीबैनीले दाजुभाइलाई टीका लगाइदिने, दाजुभाइले सक्दो उपहार र दक्षिणा दिने, माघेसंक्रान्तिमा मासु,रोटी खाने,रक्सी पार्ने, चेलिबेटी बोलाउने, एवम् वैशाखे पूर्णिमा, चैतेदशै तथा फागुपूर्णिमामा एक छाक मासु खाने चलन रहेको पाइन्छ ।

२.६.६ जन्म संस्कार

कुमालजातिको संस्कारमा ६ दिनमा छैटी हुन्छ, ९ दिनमा न्वारन हुन्छ भने ६ महिनामा भातखाइ हुन्छ । त्यतिखेर भातपकाएर कुखुराको मासु दिने चलन छ । ५ देखि १० वर्षको बीचमा मुण्डन गर्ने काम हुन्छ जसलाई ब्रतबन्धको रूपमा लिइन्छ । त्यतिबेला मावलीबाट मामाले ५० /१०० रूपियाँ दिने चलन छ ।

२.६.७ भेषभुषा

पुरुष जातिले सेतो कछाड, सर्त र आस्कोट अनि टोपी लगाउँछन् । महिलाहरूले मखमली चोलो, कालो गुनियो, चुरा, बुलाकी, रिङ्ग, ढुङ्ग्री लगाउने चलन छ । आजभोलि पुरानो भेषभुषामा परिवर्तन हुँदै गएको पाइन्छ ।

२.६.८ खाना

यिनीहरूको खाना दालभात ,तरकारी, माछा,भ्यागुता ,मुसा, घोंगी, सिस्नो , गाभा, पिँडालु, जाँड रक्सी, सुँगुरको मासु,कुखुरा आदि खाने गर्दछन् ।

२.६.९ पशुपालन

यिनीहरूले गाई, भैंसी, भेडा-बाखा, गोरू, बड्गुर, कुखुरा, हाँस आदि पाल्ने गर्दछन् भने प्रायः सबै कुमालहरू कृषि पेसामा लागेका छन् ।

२.६.१० मृत्यु संस्कार

मृत्यु संस्कार गर्दा थारू कुमालहरूले लासलाई उत्तानो पारेर गाड्छन् र घरमा आएर दालभात,रक्सी मासु खान्छन् भने पहाडे कुमालहरूले गाड्ने वा खोलामा बगाउने दुबै गर्दछन् ।

आजभोलि पर्वते समाजको प्रभावमा आएर जलाउने पनि गर्न थालेका छन् माडीफाँटमा कुमालहरू ११ दिन सम्म किरिया बस्ने गर्दछन् ।

पाल्पाका कुमालहरूको विचारमा सम्पूर्ण शरीर माटो हो जुनपछि माटोमै मिल्छ तर बोलि भनेको हरि हो,आत्मा हो त्यो अन्तकतै उडेर जान्छ र पछि अन्य शरीरमा प्रवेश गरी पुनर्जन्म हुन्छ भन्ने यिनीहरूको मान्यता रहेको छ ।

कुमाल जातिमा लाशलाई नदीमा बगाउने,गाड्ने वा जलाउने चलन छ । मानिस मरेपछि भूतप्रेत भई अरू मानिसलाई दुःख नदियोस् भनी लासको नजिकै हाँसिया गाड्ने चलन छ ।

हरियो बाँसको घारोमा नयाँ कपडाले लासलाई बाँधेर घाटतर्फ लैजान्छन् । प्रायः अन्य सबै कार्य बाहुन, क्षेत्रीको जस्तै हुन्छ । मरेका दिन बेलुका क्रियापुत्रीहरूले जाँड, रक्सी, घ्यूमा भुटेको केरा बाहेक अरू केही चिज नखाने चलन छ । छोरा, बुहारी र श्रीमती क्रियामा बस्छन् ।

पराल वा कम्बलमा सुत्ने, दीयो बाल्ने, नून बार्ने, बेलुका जाँड पिउने चलन यद्यपी रहेको छ । प्रत्येक दिन नुहाउने र मृतकको नाममा तीन अँजुली पानी दिने गर्दछन् । कुमाल जातिमा कसैले जौको पिठोको पिण्ड दिन्छन् भने कसैले भातको पिण्ड दिन्छन् । पिण्ड सँगसँगै साग, अदुवा र जाँड रक्सी पनि राख्दछन् । ११ दिन सम्म १ छाक मात्र खाने गर्दछन् ।

पहिले पहिले माटोको डल्ला बनाएर पिण्डको रूपमा राख्ने गर्दथे, साथै ज्वाइँ चेला भने अनिवार्य रूपमा चाहिन्थ्यो । चोखिने दिन प्रत्येक घरबाट पाहुनको रूपमा रोटी, जाँड, रक्सी, अचार लैजाने चलन छ । आफ्नो जात बाहेक छरछिमेकीहरूले पनि १ माना चामल घोट वा भेटी लैजान्छन् ।

कुमाल जातिको परम्परा मान्यता अनुसार क्रियापुत्रीले जाँडरक्सी, अदुवा र केरा खान हुन्छ । दुध, दही, मासु, नून, तेल आदिलाई भने बिटुलो मानिन्छ । अन्तिम दिन ज्वाइँ चेलाले क्रियापुत्रीको कपाल खौरिदिन्छन् ।

अन्तिम दिन चेलीबेटीले लिपपोत गरी गाईको गहुँतद्वारा घर चोख्याइन्छ र क्रियापुत्रीलाई पनि खान दिएर चोख्याउने चलन छ । कुमाल जातिमा चोखिँदाको दिन ज्वाइँ र कन्या केटीलाई टीका लगाइ पैसा, लुगा, कपडा, थाल, कचौरा दान दिने चलन छ । छोराले बाबु आमाको दुःख १ वर्ष, ६ महिना, ४५ दिन, सेतो कपडा लगाएर बार्ने गर्दछन् भने कसैले सोही दिन दुःख फुकाउने गर्दछन् ।

यसपछि माघे संक्रान्तिमा मासको दाल, चामल, बेसार, अदुवा थिचेर कुनै ढुङ्गा माथि पानीको तर्पण दिई श्राद्ध गर्ने गर्दछन् । यो जातमा ब्राह्मण, क्षेत्रीको जस्तो तिथि हेरेर श्राद्ध वा तर्पण गर्ने चलन पाइँदैन । कुनै कुनै घरमा भने तिथि हेरेर सिदा उठाउने गरेको पाइन्छ ।

कुमाल जातिको संस्कारलाई हेर्दा कुमालहरूको जन्म कर्म, दाह, संस्कारका विधिहरू पनि मौलिक किसिमको पाइन्छ । यस समाजले आज सम्म पनि आफ्नो मौलिक परम्पराहरू छोडेको छैन र बिसेको पनि छैन ।

यसर्थ समष्टिगत रूपमा के भन्न सकिन्छ भने संस्कार सम्पन्न गर्ने प्रक्रियामा भिन्नता भएतापनि यसको मूल उद्देश्य भने समान रहेको देखिन्छ ।

२.६.११ पूजा-आजा

कुमाल जातिहरूले बाहुन जातिहरूले जस्तै आफ्नै छुट्टै तरिकाबाट पूजा आजा गर्दै आएको पाइन्छ । यिनीहरूले गर्ने पूजाआजा ठाउँ अनुसार फरक फरक रहेको पाइन्छ । पाल्पा जिल्लाका कुमालहरूले गर्ने पूजाआजालाई निम्न प्रकार चर्चा गरिएको छ ।

क) कुलपूजा

कुमाल जातिको मृतक बाबु आमा वा पितृको सम्झनामा गर्ने धार्मिक कार्यलाई कुल देवताको पूजा भन्ने गरिन्छ । यो पूजा आफ्नो घरको उत्तरपूर्वी भुइँतलाको अर्ध्याँरो कुनामा गर्ने गरिन्छ । यो पूजा वर्षको १ पटक दशैंको अष्टमीको दिन गरिन्छ । यो पूजामा भाले कुखुरा, कुभिण्डो अनिवार्य रूपमा हुनु पर्दछ । यस पूजामा सक्नेले ५ वटा कुखुरा र नसक्नेले दुईवटा कुखुराले निर्वाह गर्ने गर्दछन् । घरको कुनै व्यक्ति विरामी पच्यो भने कुलदेवतालाई भनेर कुखुरा भाकल गर्ने चलन छ । कतिपय कुमालहरू यस पूजालाई 'खाँड पूजा' पनि भन्ने गर्दछन् । किनकी यस अवसरमा घरमा भएका खुँडा, खुकुरी, तरवार आदि हातहतियारहरूको पूजा पनि गरिन्छ ।

ख) चण्डी पूजा

कुमालहरूले मनाउने विभिन्न चाड मध्ये एक अर्को महत्त्वपूर्ण चाड चण्डी पूजा हो । प्रायः अक्षय तृतीयादेखि वैशाख महिनाको पूर्णिमाको बीचमा चण्डी पूजा गर्ने गर्दछन् । चण्डी पूजा सामूहिक रूपमा मनाउँछन् तर भाकल गर्नेहरूले व्यक्तिगत रूपमा यो पूजा गरेको पाइन्छ । यस्तो सामूहिक पूजालाई 'भेजा' भन्ने चलन छ । न्यायको लागि चण्डीमा उजुर गर्ने र सबै मिलेर निर्णय

गर्ने चलन यद्यपी कायमै छ । चण्डीपूजा गर्दा चण्डीमाईलाई कुखुरा र सुंगुर चढाउँछन् र पूजा सकिएपछि आफ्ना चेलीबेटी,दिदीबहिनी,इष्टमित्रलाई बोलाई भोज खुवाएर रमाइलो गर्ने गर्दछन् ।

ग) शिकारी पूजा

शिकारीको अर्थ वनमा शिकार खेलेर जीविका गर्ने शिकारी जातको पैसाचिक अवशेष हो । यसले अदृष्य रूपमा मान्छे वा जीवजन्तुलाई वाण हानेर शिकार खेल्ने गर्दछ, र यसले वाण हानेको तत्कालै धाँमी-भाँक्रीकहाँ पुऱ्याउन सकेमा मात्र बिरामी बाँच्ने गर्दछ, नभए घटनास्थलमै मृत्यु हुन्छ, भन्ने जनधारणा पाइन्छ । यो पूजा बारी या खेतमा गरिन्छ । लावा, ल्वाड, सुपारी आदि चढाई धुपबत्ती बाली भालेपोथी दुईवटा कुखुरा काटी यो पूजा गरिन्छ ।

यस्तै गरी कुमाल जातिमा मण्डलेवाई र सेमरेवाईको पूजा, मरकटा पूजा, देशान्तरी माई र फिरन्तरी माई पूजा, सेम पूजा, नाग-नागिनी पूजा, जावेद पूजा आदि गर्ने चलन छ ।

यस प्रकार कुमाल जातिले अनेक किसिमका पूजा-आजा गर्ने, विशेषतः कुखुरा काट्ने, जाँडरक्सी सेवन गर्ने, धाँमी भाँक्रीमा विश्वास गर्ने कार्य परम्परादेखि हुँदै आएको छ ।

२.७ शैक्षिक अवस्था

पाल्पा जिल्ला शैक्षिक स्तर राम्रो भएको जिल्ला हो । यस जिल्लामा २४० बाल विकासकेन्द्र, ३११ प्रा.वि., ७५ नि.मा.वि., १०३ मा.वि. र ३६ उच्च मा.वि., रहेको पाइन्छ । यहाँ विभिन्न जातजातिका बालकहरू अध्ययन गर्ने गर्दछन् । पाल्पा जिल्लाका कुमाल जातिहरू अरू जातिको तुलनामा शिक्षा क्षेत्रमा पछाडि परेको पाइन्छ । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार कुमाल जातिको राष्ट्रिय साक्षरता प्रतिशत पुरुषको ८०.२८% महिलाको ६५.३२% र जम्मा ७२.०९% रहेको पाइन्छ । जसमा राष्ट्रिय साक्षरता प्रतिशत पुरुष ७१.१% महिला ५७.४% गरी जम्मा ६५.९ रहेको छ । यस आधारमा राष्ट्रिय साक्षरता प्रतिशत भन्दा कुमाल जातिको राष्ट्रिय साक्षरता प्रतिशत बढी देखाइएको छ ।

पाल्पा जिल्लाका कुमाल जातिहरू शैक्षिक दृष्टिकोणले पछाडि परेको पाइन्छ । शिक्षातिर खासै चासो नदिने र कृषि कार्यमा बढी व्यस्त हुने कारणले गर्दा कुमाल जातिको शैक्षिक अवस्था सुदृढ भएको पाइँदैन । आजभोलि जनचेतनाको विस्तारसँगै नयाँ युवा जमात शिक्षातिर अग्रसर भएको पाइन्छ । अतः हिजोको तुलनामा आज कुमाल जातिको साक्षरता प्रतिशत दिनप्रतिदिन बढ्दै गएको भेटिन्छ ।

२.७.१ कुमाल भाषाको पृष्ठभूमि र परम्परा

नेपालको तराई र पहाडका कुनाकाप्चामा स्थायी रूपले बसोबास गरी परम्परागत जातीय व्यवसायको रूपमा माटाका भाँडाहरू बनाएर जीविकोपार्जन गर्ने कुमाल जातिको भाषालाई कुमाल भाषा भनिन्छ (पौड्याल, २०४३, पृष्ठ : ३२) । अधिराज्यका धेरैजसो ठाउँमा यो भाषा लोप हुने अवस्थामा पुगिसकेको अनुमान लगाउन सकिन्छ । यद्यपि केही जिल्लामा यस भाषालाई बोलीचालीमै जीवित राखेको पाइन्छ । पाल्पा जिल्लाका पोखराथोक, घोरबन्दा, कसेनी र दमकडा क्षेत्रमा नवयुवा भन्दा बूढा पुराना व्यक्तिहरूमा यो भाषा जीवितै रहेको छ भन्न सकिन्छ । त्यहाँका कुमालहरूले नेपालीभाषी वा अरू कुनै मातृभाषा बोल्ने मानिसहरूसँग राष्ट्रभाषा नेपालीमा विचार विनिमय गरेपनि आफ्नो भाषिक समाजमा वा घर व्यवहारमा कुमाल भाषा नै बोल्ने गरेको पाइन्छ । कुमाल भाषा अन्य अल्पसङ्ख्यक बोटे, दरै, भाभी आदि भाषाहरू जस्तै आर्यभाषाहरूकै पद्धतिमा पर्दछ । कुमाल भाषा नै कुमाल जातिको मातृभाषा र जातीय भाषा पनि हो । डोरबहादुर विष्टले कुमाल भाषालाई भोट बर्मेली परिवारमा वर्गीकरण गरेका छन् (विष्ट, २०३२, पृ : १३०) । भाषाशास्त्री बालकृष्ण पोखरेलले नेपालमा बोलिने आधुनिक आर्यभाषाहरूको वर्गीकरण गर्ने क्रममा कुमाल भाषालाई भारोपेली भाषा परिवारको अर्धमागधेली शाखा अन्तर्गत राखेका छन् (पोखरेल, २०४८ पृष्ठ : ९६) ।

कुमाल जाति नेपालको एक प्राचीन जाति हो । यसको आफ्नै जनबोलीमा आधारित भाषा छ । परम्परादेखि आजसम्म यो भाषा विचार विनिमयको माध्यमका रूपमा र सामाजिक वस्तुको रूपमा आएको छ भन्नुपर्छ । अतितदेखि वर्तमानसम्म जीवित रूपमा आउन सक्नु नै यस भाषाको पृष्ठभूमि र परम्परा मान्नुपर्छ । कुनै पनि भाषामा विभिन्न किसिमका भेदहरू देखिने गर्दछन् । भाषामा देखिने भेदमध्ये कथ्य र लेख्य भेद प्रमुख मानिन्छन् । भाषाको कथ्य र लेख्य भेदमध्ये कुमाल भाषामा लेख्य भेदको खासै अस्तित्व देखिँदैन । कथ्य भेदको कुरा गर्दा विभिन्न जिल्लामा त भाषिक भेद देखिन्छन नै । त्यसमा पनि एउटै जिल्लाका विभिन्न भूभागमा बसोबास गर्ने कुमाल जातिका मानिसहरूले एउटै अर्थ बुझाउने शब्दलाई फरक-फरक प्रकृतिले उच्चारणगत भिन्नताको आधारमा बोल्ने गरेको सामान्य आभास यस पद्धतिकारलाई भएको छ । सर्वनाम शब्दको रूपमा प्रयोग हुने नेपाली भाषाको 'तँ' को उच्चारण कसैले 'तइँ' कसैले 'तुइँ' र कसैले 'तोइ' को रूपमा गर्ने गरेको पाइएको हुनाले कुमाल भाषामा भाषिकाहरूको स्थिति विद्यमान देखिन्छ । कुमाल भाषाका शब्दहरू आलेखन गर्न कथ्य भाषा र लेख्य भाषाको वर्णमालाको रूपमा नेपाली भाषामा प्रचलित

वर्णमालालाई नै उपयोग गर्ने गरेको पाइन्छ । यस शोधपत्रमा कुमाल भाषाका शब्दहरूको आलेखन गर्न उच्चारण प्रक्रियालाई नै आधार बनाइएको छ ।

२.७.२ कुमाल भाषाको विकास र व्याप्ति

कुमाल भाषाको उत्पत्ति यस जातिको उत्पत्ति कालदेखिनै भएको हो । कुमाल जाति र भाषाको विकासतर्फ दृष्टि पुऱ्याउँदा इसापूर्वतिर नै पुगनुपर्ने हुन्छ । इ.पू. सातौं, आठौं शताब्दीतिर नै लुम्बिनी र कपिलवस्तुमा मृत्तिका कलाको विकास भइसकेको हुनाले कुमाल पेसा अत्यन्तै प्राचीन पेसामा गणना गरिन्छ (विष्ट, पूर्ववत्, पृष्ठ : ५) भन्ने उक्त भनाइको आधारमा कुमाल भाषाको विकास इसापूर्व अधिदेखि नै भएको हो भन्ने कुरालाई पुष्टि गर्न सकिन्छ । वि.सं. २०६८ को जनगणनाअनुसार नेपाल अधिराज्यमा कुमाल जातिको संख्या १,२१,१९६ रहेको पाइन्छ भने पाल्पा जिल्लामा पुरुष ७६८ र महिला ८६३ गरी जम्मा १६३१ रहेको तथ्याङ्कले जनाएको छ ।

यसरी अधिराज्यभरि फाट्टफुट्ट भए पनि छरिएर रहेको कुमाल जातिको आफ्नै कुमाल भाषा छ । यो भाषा हाल आएर लोपोन्मुख अवस्थामा जाँदो देखिन्छ । पाल्पा जिल्लामा यो जातिका मानिसहरू करिब हजारको सङ्ख्यामा बसोबास गरेको देखिन्छ । यस शोधकार्यमा कुमाल जातिले बोल्ने कुमाल भाषाको अनुसन्धान र विश्लेषण गर्ने काम भएको छ । यसमा कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने वर्णविन्यासीय त्रुटिहरूको अध्ययन गर्ने काम भएको छ ।

२.७.३ कुमाल भाषाको भाषिक स्वरूप

कुमाल भाषा कुमाल जातिको मातृभाषा हो । खासै भन्ने हो भने यो भाषा जनजिब्रोमा मात्रै जीवित छ, भन्दा फरक पर्दैन । यस भाषामा अहिलेसम्म कुनै साहित्यिक कृति रचिएको तथ्य सार्वजनिक भएको छैन । यो भाषा अहिले अध्ययन अनुसन्धानको क्रममा मात्र सीमित छ । भाषा जीवन्त हुनको लागि कथ्य र लेख्य रूपले स्थायित्व पाएको हुनुपर्दछ । यी दुई भेदमध्ये कुमाल भाषामा कथ्य भेद मात्र पूर्णतया व्यवहारमा प्रयुक्त भएको पाइन्छ । बोलिचालिमा आधारित हुनुलाई कुमाल भाषाको मौलिक स्वरूप मान्नुपर्ने हुन्छ । कुमाल भाषाको आफ्नो कुनै लिखित साहित्य, लोकसाहित्य र समृद्ध शब्दभण्डार नभएपनि कुमाल जातिको भाषिक समाजमा व्यवहारमा प्रयोग हुने कथ्य रूपमा यस भाषाको अस्तित्व जीवित रहेको छ (पौड्याल, पूर्ववत्, पृष्ठ : ५९) । कुमाल भाषाको भाषिक स्वरूपको चर्चा गर्दा मूलतः लिपि र वर्णको कुरा पनि आउने गर्दछ । यस आधारमा भन्नुपर्दा भाषाको रूपमा कुमाल भाषाको अस्तित्व पृथक भएपनि लिपि र वर्णमालाका रूपमा भने कुमाल भाषा नेपाली भाषासँग नै सम्बन्धित छ । लेख्य प्रयोजनका लागि देवनागरिक लिपिको नै

प्रयोग गरिएको हुन्छ । वर्णमालाको रूपमा भाषा विज्ञानले निर्धारण गरेको देवनागरिक लिपिका वर्णहरूलाई नै प्रयोग गरि भाषिक व्यवहार चलाइएको छ । हाल कुमाल भाषाको अभिलेखका लागि वर्णहरूको प्रयोग गर्दा निम्नलिखित स्वर तथा व्यञ्जन वर्णहरूको उच्चारण र प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

स्वरवर्णहरू

अ	आ
इ	उ
ए	ओ

व्यञ्जन वर्णहरू

क,	ख,	ग,	घ,	ङ,	
च,	छ,	ज,	झ,		
ट,	ठ,	ड,	ढ,		
त,	थ,	द,	ध,	न,	
प,	फ,	ब,	भ,	म,	
य,	र,	ल,	व,	स,	ह,

मूलतः कथ्य स्वरूपलाई नै कुमाल भाषाको मौलिक स्वरूपको रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

२.७.४ कुमाल भाषामा परिवर्तन

भाषामा परिवर्तनशीलता हुन्छ । दिनानुदिन बढ्दो जनसङ्ख्या र शहरीकरणको कारणले नयाँ नयाँ समाजको निर्माण हुँदै गएको पाइन्छ । जसका कारण कुमाल भाषामा परिवर्तन हुँदै गएको देखिन्छ । शोधअनुसन्धाता हीरामणि शर्माका भनाइअनुसार- “वास्तवमा हिँड्दा, डुल्दा, ज्याला, मजदुरीमा अरूको घरमा कामकाज गर्न जाँदा निकटवर्ती चियापसल, दोकान वा हाटवजारमा भेला भई कुराकानी गर्दा, माटाका भाँडा-वर्तनहरू घरघर लगी विक्रि वितरण गर्दा दोकानदार र लाहुरेहरूको भारी बोकेर बाटोघाटोमा हिँड्दा नेपाली भाषाकै माध्यमबाट व्यवहार गर्नुपर्ने भएकाले पनि कुमाल जातिका नरनारीहरू नेपाली भाषा बोल्न बढी अभ्यस्त भईसकेका छन् । कुमाल भाषाभाषी कुमालहरूले नेपाली भाषा बोल्न राम्ररी सिक्सकेका छन् र उनीहरू नेपाली बोल्दा कतिपनि अप्ठ्यारो अनुभव गर्दैनन् । बूढा पुराना आइमाईहरूको उच्चारणमा सामान्य ध्वनिगत अन्तर पाइए पनि सरल बोलचालको भाषाको वाक्यगठनमा सङ्गति मिलेको पाइन्छ । उनीहरूले नेपाली भाषा बोल्दा अरू भाषाभाषी जातिहरूले भै सानातिना त्रुटिहरू गर्दैनन् । घर व्यवहारमा पनि कतिपय कुमालहरूले दुवै भाषाको व्यवहार समान महत्त्वका साथ गरेको देखिन्छ ।

नेपाली भाषाभाषीसँगको बढी सम्पर्क, कुमाल भाषा बोल्दा हुने सामाजिक उपहासको भय, माटाको भाँडा बनाएर जीवन धान्न नसकिने सामाजिक जटिलता, व्यवसायमा समयोचित सुधारको अभाव, नयाँ नयाँ सीप र प्रविधिको ज्ञान नहुनु, सरकारबाट प्रोत्साहनको कमी, जातीय व्यवसायलाई परित्याग गरी खेती किसानि आदि अन्य व्यवसाय अँगाल्नु पर्ने बाध्यता, नोकरीको खोजीमा विदेश लाग्ने प्रवृत्ति, आवाशीय क्षेत्रहरूमा विभिन्न जातिहरूको प्रवेश, बसाइसर्नुपर्ने आर्थिक विवशता, जातीय व्यवसाय र जातीय भाषाप्रति हीनताबोधको भावना, सामान्य बोलचालको नेपाली भाषा बोल्न सक्ने क्षमताको विकास, गाउँगाउँमा विद्यालयको स्थापना बालबालिकालाई नेपाली भाषाकै माध्यमबाट शिक्षादीक्षाको प्रबन्ध आदि विविध कारणहरूले गर्दा कुमाल भाषा विस्तार विस्तार निरूत्साहित र ह्रासोन्मुख हुँदै गइरहेको छ । यसरी क्रमिकरूपले कुमाल भाषा निरूत्साहित हुँदै गएको खण्डमा यसको विकासमा क्रमिक ह्रास आई आफ्ना केही विशेष शब्दहरू मात्र बाँकी राखेर भविष्यमा नेपाली भाषामै विलिन हुन सक्दछ । त्यसबेला कुमाल भाषाको स्वतन्त्र अस्तित्व मेटिएर नेपाली भाषाकै एउटा जातीय वा सामाजिक उपभेदका रूपमा मात्र बँच्न सक्दछ (पौड्याल,पूर्ववत्, पृष्ठ : ५९) । कुमाल भाषामा परिवर्तनको स्थिति तीव्र देखिन्छ । भाषिक परिवर्तनभित्र ध्वनि परिवर्तन र उच्चारणगत लबजमा पनि परिवर्तन हुँदै गएको देख्न पाइन्छ । नेपालीभाषी वक्ता र कुमालभाषी वक्ताका बीचमा पनि यस्तै उच्चारणगत लबजको स्पष्ट परिवर्तनको अनुभूति गर्न सकिन्छ ।

२.७.५ कुमाल भाषाका भाषिकाहरूको स्थिति

भाषा परिवर्तनशील र गतिशील हुन्छ । कुनै पनि भाषा सबै ठाउँमा एकैनासले बोलिँदैन । भौगोलिक दूरी, भाषिक अनुकरणको अपूर्णता, छिमेकी भाषा र भाषिकाहरूसँगको सम्पर्क, सामाजिक र साँस्कृतिक स्थिति आदि कतिपय कारणले गर्दा कुनैपनि भाषाका स्थानीय विभेदहरू जन्मिन्छन् । लोक जीवनमा प्रचलित भाषाका तिनै स्थानीय विभेदलाई भाषिका भनिन्छ (बन्धु, पृष्ठ : ७, ८) । पाल्पा जिल्लाका विभिन्न भूभागमा बोलिने कुमाल भाषाका केही शब्दमा ध्वनिगत उच्चारणमा सामान्य भिन्नता भन्दा भौगोलिक रूपमा देखिने अर्थगत भिन्नता भएका शब्दहरू पाइएनन् । अर्थगत भिन्नता नभए पनि उच्चारण तथा ध्वनिगत भिन्नता पाइएकाले कुमाल भाषामा भाषिकाहरूको स्थिति विद्यमान रहेको कुरालाई पुष्टि गर्दछ । कुमाल भाषामा भाषिकाको सम्भावना भए पनि यहाँ भाषिकाको रूपमा भौगोलिक नामाकरण गरिएको छैन ।

२.७.६ कुमाल भाषाको विशेषता

संसारमा जे जति भाषाहरू बोलिन्छन् ती सबै भाषाहरू आ-आफ्नै भाषिक विशेषताहरूबाट प्रभावित हुन्छन् । त्यस्तै कुमाल भाषा पनि आफ्नै निजी पहिचानबाट विभिन्न भाषिक समाजमा परिचित छ । कुमाल भाषाको शब्द निर्माण पद्धति, भाषिक संरचना, शैली, व्याकरण व्यवस्था आदि अर्थात भाषामा हुने वर्ण व्यवस्था, व्याकरण व्यवस्था र अर्थ व्यवस्थाको अध्ययन गर्दा कुमाल भाषा आफ्नै धरातल र निजी विशेषताले युक्त देखिन्छ । यस सन्दर्भमा कुमाल भाषामा देखिने केही निजी विशेषताहरूलाई संक्षेपमा निम्नानुसार औल्याउन सकिन्छ ।

- १) कुमाल भाषामा मौलिक र आगन्तुक गरी दुवै किसिमका शब्दहरूको प्रयोग पाइन्छ ।
- २) कुमाल भाषामा व्याकरणिक कोटिका रूपमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, कारक, आदर र ध्रुवियताको व्यवहार हुन्छ ।
- ३) व्याकरणिक कोटिहरूका आधारमा वाक्य संरचनाको निर्माण गर्न सकिन्छ ।
- ४) केही सर्वनाम शब्दको उच्चारण द्विस्वरको रूपमा हुन्छ, जस्तै: तइँ, मइँ आदि ।
- ५) आदरार्थी सम्बोधनका लागि बहुवचनसँग सम्बन्धित भएर सर्वनाम शब्दको प्रयोग हुन्छ, जस्तै : तोरेहरू-तपाइँहरू
- ६) सर्वनाम शब्दको बहुवचनान्त शब्द निर्माण गर्दा 'हरू' जोडिएको अवस्थामा अधिल्लो शब्दान्तको वर्ण र 'हरू' को 'ह' लाई महाप्राणीभूत ध्वनि 'रह' को रूपमा उच्चारण गरिएको पाइन्छ, जस्तै : तिम्हेरू, उन्हेरू, हाम्हेरू आदि ।
- ७) क्रियामूल निर्माणका सन्दर्भमा नेपालीका मूल धातुमा 'अइ' र आ + अइ प्रयोग भई कुमाल भाषाका क्रियामूलको निर्माण हुन्छ, जस्तै : पढ्+अइ= पढाइ, पढ्+आ+अइ = पढाइ इत्यादि ।
- ८) कुमाल भाषामा नयाँ शब्द निर्माण गर्दा मौलिक र आगन्तुक प्रत्ययहरू लगाएर शब्द निर्माण गर्न सकिन्छ, जस्तै : मौलिक प्रत्यय : खा+इकुन = खाइकुन (खाएर)
प्रत्यय : घाल् + एर =घालेर (हालेर)
- ९) अकरण वाक्य निर्माण गर्दा क्रियापदको अगाडि मात्रै निषेधार्थी 'ना' नइँ/नाइँ को प्रयोग गरे हुन्छ, जस्तै: पढ्लन - नइँपढ्लन, खाइलक-नइँखाइलक आदि ।

१०) ऐ र औ स्वरको अस्तित्व नभएर अइ र अउ जस्ता द्विस्वरको उच्चारणगत प्रयोग गरिन्छ ।

जस्तै : अउसधि, अइना आदि ।

११) केही हिन्दी र थारू भाषाका शब्दहरू प्रयोग भएको पाइन्छ, जस्तै : बेटा-छोरो, बेटा-छोरी, माछा-मछली

१४) केही क्रियापदमा शब्दगत परिवर्तन देखिन्छ, जस्तै :

निबाट-छैन भिञ्चला - नचला

टिस्नेबाट - त्यसै छ कर्लक-गर्दछौ

हखै - हो घाल्नु - हाल्नु

२.८ निष्कर्ष

कुमाल जाति पहाड, मधेस र नदीका किनारमा बसोबास गर्ने प्राचीन आदिवासी जनजाति हो । मृत्तिकाकलाको विकाससँगै यिनीहरूको पेसाको विकास पनि सातौं/आठौं शताब्दीतिर भएको पाइन्छ । आफ्नै भाषा र संस्कृति भएका कुमाल जाति ठाउँ अनुसार विभिन्न थरका रहेका छन् । यिनीहरूको धर्मसंस्कृति, पूजाआजा, चाडपर्व, खानपिन, भेषभुषा, विवाहप्रथा आफ्नै प्रकारको रहेको छ । शैक्षिक दृष्टिकोणले यिनीहरू अझैपनि पछाडि रहेको अध्ययनबाट पुष्टि हुन्छ ।

कुमाल जाति एक प्राचीन जाति हो । यहाँका कुमाल जातिको अवस्थालाई हेर्दा माटाको भाँडा बनाएर बेच्ने जातिलाई कुमाल भनिएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । यी जातिहरू नेपालको पहाड र तराईका विभिन्न भूभागमा छरिएर रहेको कुरा तथ्याङ्कको अध्ययनले जनाएको छ ।

पाल्पा जिल्लामा कुमालको संख्या ६८०२ रहेकोमा पुरुष ३१०७ र महिला ३६९५ रहेको छ । पाल्पा जिल्लाका कुमालको साक्षरता प्रतिशत ७६.२२% रहेको छ । कुमाल जातिको जम्मा संख्या १२१,१९६ र राष्ट्रिय औषत साक्षरता प्रतिशत ७२.०९ रहेको छ ।

कुमाल जाति पूर्वीया ७ थरे, पश्चिमेली १४ थरे र ३ थरे गरी विभिन्न थर भएको भेटिन्छ । कुमालहरूले आफ्नो सम्मान, प्रतिष्ठा बढाउन थर परिवर्तन गर्दै आएका छन् । खसगरी मुखिया, हमाल, पाठक आदि थरबाट यी जाति चिनिँदै आएका छन् । आकृतिका दृष्टिले मंगोलियन जस्ता देखिने यिनीहरू लजालु, हिचक्याउने र नौलो मानिससँग सजिलै घुलमिल नहुने खालका छन् । यिनीहरू धुम्रपान, मद्यपान गर्ने र स्वास्थ्य र सरसफाइमा खास ध्यान नदिने रहेको छ ।

कुमाल जातिको मुख्य पेसा भन्नु नै माटोको भाँडा बनाउनु र कृषि पेसामा संलग्न हुनु हो । आजभोलि सेना, प्रहरी, खेतीपाती र विदेश, लगायत ज्यामी, मजदुरी सिकर्मी तथा डकर्मीमा पनि

संलग्न रहेको पाइन्छ । पाल्पा माडी सेरोफेरोका कुमालहरूको घर ब्राह्मण, क्षेत्री, गुरूड, मगरको प्रभावले केही आधुनिक स्तरका छन् भने अन्य घरहरू पुरानै ढाँचाका रहेका छन् । कुमालजातिमा मागी विवाह, प्रेम विवाह र चोरी विवाह प्रचलनमा रहेको छ । कतै कतै विधवा विवाह पनि कायमै छ ।

माडी सेरोफेरोका कुमालहरूले मनाउने चाडपर्वमा दशैं, तिहार, माघेसंक्रान्ति, शिवरात्री, तीज जस्ता चाडपर्व प्रमुख रहेका छन् भने भारफुक र धाँमी भाँक्रीमा बढी विश्वास गर्ने प्रचलन यद्यपी कायमै छ । कुमाल जातिको जन्म संस्कारमा ६ दिनमा छैटी ९ दिनमा न्वारन ६ महिनामा भात खाइ, ५ देखि १० वर्षको उमेरमा मुण्डन गर्ने चलन छ ।

मृत्यु संस्कारमा यिनीहरू ११ दिनसम्म क्रिया बस्ने गर्दछन भने, सेतो कपडा लगाउने, ४५ दिन, ६ महिना, वा १ वर्षसम्म बार्ने चलन छ । पिण्ड दिँदा, जौको पिठोको, भातको वा माटाको पिण्ड दिने गर्दछन् । कुमाल जातिले विभिन्न किसिमका पूजा आजा गर्ने गर्दछन् । खासगरी कूलपूजा, चण्डीपूजा, शिकारी पूजा आदि गर्ने चलन प्रमुख मानिन्छन् ।

कृषि पेसामा संलग्न कुमाल जाति जाँड रक्सी, सुँगुरको मासु, कुखुरा, गाभा, पिँडालु, मुसा, घाँगी, सिस्नो आदि खानेकुरा खाने गर्दछन् । कुमाल जातिको शैक्षिक अवस्था हेर्दा ७२.०९% व्यक्ति साक्षर रहेका छन् भने पहाडका कुनाकापचामा बसेका कुमाल जाति अशिक्षित एवं शिक्षाबाट बञ्चित हुन पुगेका छन् । यसरी कुमाल जाति र कुमाल भाषा एउटा प्राचीन जाति र भाषा हो । यसले आफ्नै परम्परा, संस्कृति र पहिचान बोकेको छ ।

कुमाल भाषामा लेख्य र कथ्य दुई भेद पाइन्छ । यस भाषामा स्वर र व्यञ्जन वर्णहरू पाइन्छ । नेपाली भाषाको प्रभावले यस भाषामा परिवर्तन आएको देखिन्छ । कुमाल भाषामा नेपाली भाषामा जस्तै व्याकरणात्मक कोटि पाइन्छ । यसरी यस भाषामा थारू, हिन्दी, मगर, नेपाली लगायत अन्य भाषाको समेत प्रभावले भौगोलिक क्षेत्र अनुसार ध्वनि उच्चारणमा फरकपन देखिन्छ ।

परिच्छेद-तीन

त्रुटि विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणा

३.१ परिचय

नेपाली भाषा शिक्षणका क्रममा त्रुटिविश्लेषणको चर्चा लगभग चार दशक देखि हुन थालेको विषय हो । भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा यसको महत्त्व सन् १९७० पछि बढ्न थालेको पाइन्छ । भाषा सिकाइका क्रममा सिक्ने सिकारूले गरेका त्रुटिहरूको अध्ययनबाट त्यस क्षेत्रमा कतिको ज्ञान छ, भन्ने कुरा अनुमान गर्न सकिन्छ । त्रुटि विश्लेषणबाट उसले अझ भन्नु कुन कुन कुरा सिक्नु बाँकी छ, भन्ने कुरा पत्ता लगाउन सकिन्छ । कुनै व्यक्तिले गरेका त्रुटिहरूको भाषा वैज्ञानिक शब्दमा वर्णन र वर्गीकरण गरेर एउटा यस्तो चित्र बनाउन सकिन्छ, जसले भाषा सिकाइमा समस्या उत्पन्न गर्ने भाषिक विशेषताहरू बताउन सक्दछ ।

भाषा सिकाइका सन्दर्भमा त्रुटि विश्लेषण व्यतिरेकी विश्लेषण भन्दा भिन्न किसिमको सिद्धान्त हो । वर्णविन्यास भनेको भाषामा लेख्य वर्णहरूको रखाइक्रम हो । यसलाई अर्को शब्दमा लिपिविन्यास पनि भनिन्छ । वर्णविन्यास लेख्य भाषासँग सम्बन्धित प्रक्रिया हो र लेख्य भाषामा प्रयोग हुने शुद्ध, स्पष्ट, र स्तरयुक्त लिपि स्वरूप हो । लेख्य भाषामा विचारको स्पष्ट एवम् प्रौढ अभिव्यक्तिको लागि परिष्कृत एवम् शुद्ध भाषाको आवश्यकता पर्दछ र त्यस्तै आवश्यकताको परिपूर्ति गर्न वर्णविन्यास शिक्षणको आवश्यकता पर्दछ (शर्मा, २०६१:१२९) ।

वर्णविन्यास भित्र वर्णहरूको सुस्पष्ट रखाइ क्रममा सँगसँगै मात्रा, संयुक्तता, मिश्र प्रयोग, पदयोग, पदवियोग, आदि विभिन्न कुराहरूको आपसी आबद्धताहरू संलग्न रहन्छन् । (

शर्मा, २०६१:१२९) । संरचनात्मक भाषाविज्ञान र व्यवहारवादी मनोविज्ञानको प्रभाव र प्रेरणा व्यतिरेकी विश्लेषणको आधार स्तम्भ हो भने रूपान्तरण व्याकरण र मनोवादी मनोविज्ञानको प्रभाव र प्रेरणा त्रुटि विश्लेषणको आधार हो । व्यतिरेकी विश्लेषण शिक्षकमुखी पद्धति हो भने त्रुटि विश्लेषण शिक्षार्थीमुखी पद्धति हो ।

भाषा शिक्षणका क्रममा त्रुटि विश्लेषण एक नवीन पद्धतिका रूपमा लिइन्छ । त्रुटि विश्लेषण मूलतः दोस्रो वा अन्य भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा विकसित मान्यता भएकाले त्यसकै समस्थिति र केही भिन्न स्थितिमा रहेर यसको उपयोग गर्न सकिन्छ (अधिकारी, २०५३: पृष्ठ १०३) । यसरी परम्परागत रूपमा असफलता र बौद्धिक कमजोरीको रूपमा लिइएको त्रुटिलाई आज आएर सफलता, प्रयास र विकासशील प्रक्रियाको रूपमा लिन थालिएको छ ।

३.२ त्रुटि विश्लेषणको महत्त्व

विद्यार्थीहरूमा सिकाइको प्रक्रिया अगाडि बढाउने क्रममा उनीहरूले सिकदै गरेको भाषामा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । त्रुटि विश्लेषणले भाषा सिकाइको प्रकृति तथा प्रवृत्तिलाई सङ्केत गरेको हुन्छ । त्यसकारण नेपाली भाषाको शिक्षकलाई विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिको प्रकृति थाहा भएमा उनीहरूले कुन कुन कुरा सहज र सरल तरिकाले सिक्न कठिनाइ भएको हुन्छ, भन्ने कुराको जानकारी लिन समेत मद्दत मिल्दछ । यसबाट शिक्षकलाई कुन कुरामा बढी ध्यान दिनुपर्ने हो र भाषा सिकाइका कठिनाइ क्षेत्र कुन कुन हुन् भन्ने कुरा थाहा हुनुका साथै ती त्रुटिको निराकरणका लागि के कस्ता तरिका अवलम्बन गर्ने, के कस्ता शैक्षणिक सामग्रीको आवश्यकता पर्ने हो आदि कुरामा समेत सुझ प्राप्त हुन सक्छ । शिक्षकलाई विद्यार्थीहरूको त्रुटिको अध्ययनले उनीहरूको सिकाइ प्रक्रिया तथा प्रवृत्तिको जानकारीका लागि पनि महत्त्वपूर्ण टेवा मिल्ने कुरा समेत स्पष्ट देखिन्छ ।

त्रुटि विश्लेषणबाटै विद्यार्थीहरूमा भाषिक विकास कुन रूपमा भइरहेको छ । त्रुटि गर्नमा कुन पृष्ठभूमिले काम गरिरहेको छ, त्रुटिले सिकाइमा सकारात्मक वा नकारात्मक लक्षण के देखाएको छ ? विद्यार्थीले त्रुटि गरेवापत दण्ड दिने परम्परागत प्रक्रियालाई निरूत्साहित गर्न प्रयत्न र भूलबाटै भाषा सिक्न सकिने कुरा प्रति यसले सचेत गराउनु पर्दछ । त्यसैले यस अर्थमा पनि त्रुटि विश्लेषणको महत्त्व निकै देखिन्छ ।

विद्यार्थीले स्रोत भाषासँग अभिलक्षणहरू मिल्ने लक्ष्य भाषा जति कम त्रुटिगरेर सिक्न सक्दछ, त्यति अभिलक्षणहरू नमिल्ने भाषा सिक्न सक्दैन । मातृभाषाका अनुभवले दोस्रो भाषा सिकाइमा सुविधा पुऱ्यायो भने सिकारुले गर्ने त्रुटिहरू स्वतः घटेर जान्छन् र बाधा पुऱ्यायो भने स्वतः बढेर जान्छन् भन्ने कुराको जानकारी प्राप्त गर्न त्रुटि विश्लेषण महत्त्वपूर्ण देखिन्छ । भाषिक त्रुटिको अध्ययनले पाठ्यक्रमको तयारी पाठ्यसामग्रीको निर्माण, विद्यार्थीको रूचि, स्तर एवं समयको माग अनुसारको शिक्षण विधि, शिक्षण सामग्री आदिको निर्माण गरी उपयुक्त ढङ्गले भाषा शिक्षण गर्नमा पनि मद्दत पुग्न सक्दछ । त्यसैले मातृभाषी अर्को भएका विद्यार्थीलाई मानक नेपाली सिकाउँदा त्रुटि विश्लेषणको अपरिहार्यता अति आवश्यक ठानिन्छ । त्रुटि विश्लेषणको महत्त्वलाई निम्न बुँदामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

क) मानक नेपाली भाषाको शिक्षणको लागि उद्देश्यको निर्माण गर्न,

ख) शैक्षिक सामग्रीको छनोट र प्रयोग गर्न,

- ग) भाषा पाठ्यक्रम निर्माण गर्न,
- घ) पाठ्यवस्तुको उचित तवरले सङ्गठन गर्न,
- ङ) उपयुक्त शिक्षण विधिको तय गर्न,
- च) भाषिक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई सरल बनाउन,

३.३ त्रुटि विश्लेषणको उद्देश्य

नेपाली भाषा शिक्षणका क्रममा देखापरेको नवीनतम मान्यता हो त्रुटि विश्लेषण । यसमा भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको पहिचान, वर्णन, वर्गीकरण र निराकरण सम्बन्धी अध्ययन विश्लेषण गरिन्छ । विद्यार्थीले कुन भाषा कति मात्रामा गरेको छ, त्रुटि विश्लेषण प्रक्रियाले विद्यार्थीहरूले सिकाइको क्रममा गर्ने समस्याको वर्गीकरण गरी त्रुटि निराकरणको उपायहरूको खोजी गर्ने कार्य गर्दछ । त्रुटि विश्लेषणका प्रमुख उद्देश्यहरू निम्न प्रकार रहेका छन् :

- क) कुनै व्यक्तिले सिक्न लागेको भाषामा कतिको दखलता हासिल गरेको छ सो कुरा पत्ता लगाउनु ,
- ख) मानिसले दोस्रो भाषा कसरी सिक्दछ सो कुरा पत्ता लगाउनु,
- ग) भाषा सिकाइका प्रक्रियामा के कस्ता साभा समस्या देखा पर्दछ सोबारे जानकारी लिनु,
- घ) उच्चारणगत, शब्दरचनागत, रूपरचनागत, शब्दप्रयोगगत, वाक्यगत त्रुटिहरू पहिल्याई त्यसप्रति पूर्णरूपमा सचेत गराएर भाषा सिकाउनु ।
- ङ) देखा परेका त्रुटि क्षेत्रको निदानको लागि के कस्ता तरिकाहरू तथा प्रक्रियाहरू अपनाउन सकिन्छ ? सो कुरा पत्ता लगाउनु आदि ।

३.४ त्रुटिका स्रोत र कारक तत्त्वहरू

प्रायः पहिलो र दोस्रो भाषा सिकाइ एकै जस्तो स्थितिमा सकिन्छ जस्तो मानिए पनि विविध प्रभावहरूले गर्दा यी दुवैमा फरकपन आउनु स्वाभाविक छ । स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाको सिकाइ प्रक्रिया उस्तै मानिएतापनि सिकिने भाषा र सिकिसकेको भाषा संरचना तथा विशेषताको विभिन्नताले त्रुटिको मात्रात्मक तह फरक फरक हुन सक्दछ । वस्तुतः त्रुटिको स्रोतहरूमा पहिलो भाषा र दोस्रो भाषा रहेका छन् । केही त्रुटिहरू विद्यार्थीले पहिलो भाषाको संरचनाको व्यवस्थालाई दोस्रो भाषा वा लक्ष्य भाषाको संरचनामा स्थानान्तरण गर्दा गर्न सक्दछन् । विद्यार्थीले पहिलो भाषाको अनुभवलाई दोस्रो वा लक्ष्य भाषाको संरचनामा सामान्यीकरण गर्दछ र लक्ष्य भाषा त्रुटि हुन जान्छ । सामान्यीकरण विद्यार्थीको जुनसुकै भाषा सिकाइको महत्त्वपूर्ण युक्ति हो । उसले लक्ष्य भाषामै प्राप्त सीमित भाषिक सामग्री, वातावरण, शिक्षण प्रक्रियाका साथै पाठ्यपुस्तकको गलत

संयोजनबाट पनि गलत सामान्यीकरण गर्न सक्दछ । सामान्यतया त्रुटि विश्लेषणका सामान्य श्रोतहरू यिनै हुन्छन् भनेर किटान गर्न कठिन हुन्छ तर मुख्य रूपमा त्रुटि विश्लेषणका सम्भावित स्रोतहरूलाई यहाँ स्पष्ट पार्न खोजिएको छ ।

३.४.१ विद्यार्थी

मानक नेपाली भाषा सिकाइका क्षेत्रमा त्रुटि विश्लेषणको प्रमुख स्रोत विद्यार्थी नै हुन् । उसले सिकाइप्रति सकारात्मक धारणा राखेको खण्डमा त्रुटि कम गर्दछ । मानक नेपाली भाषा सिकाइप्रति नकारात्मक धारणा राखेमा त्रुटि बढी हुने गर्दछ । त्यसैले मानक नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा त्रुटिरहित तवरले सिक्नका लागि विद्यार्थीले सजग र उचित किसिमको सोच बनाउनु पर्दछ ।

३.४.२ शिक्षण प्रक्रिया

त्रुटिका श्रोतहरूमध्ये शिक्षण प्रक्रिया पनि एक हो । यसलाई शिक्षण वातावरण पनि भनिन्छ । विषयवस्तुको ज्ञान स्पष्ट नभएको शिक्षकले शिक्षण प्रक्रिया सञ्चालन गर्न सक्दैन भाषा विचार विनिमयको माध्यम हो । नेपाली भाषा शुद्ध प्रयोग गर्नुपर्छ भन्ने दृष्टिकोण नभएका शिक्षण संस्था त्रुटिका प्रमुख स्रोत मानिन्छन् । विद्यार्थीका साथीहरू शुद्ध नेपाली भाषा बोल्न नजान्ने छन् भने पनि त्यसको प्रभाव पर्न जान्छ साथै घरपरिवारको भाषिक प्रयोगले पनि त्रुटि बढाउने कार्य गरिरहेको हुन्छ ।

३.४.३ कारक तत्त्वहरू

क) स्रोतभाषा

भाषा सिकाइको सन्दर्भमा अनुभूत सिकारूले भाषाका विशेषताहरू दोस्रो भाषा वा लक्षित भाषाका विशेषताहरूसँग सामान्यीकरण गर्न खोज्छ । त्यसैले समवर्गीय भाषाको सिकाइमा र भिन्न वर्गीय भाषाको सिकाइमा सरलता र जटिलताको मात्रा फरक हुन सक्छ । त्यस्तै सिकारूको शारीरिक र मानसिक तथा बौद्धिक स्तरले पनि भाषाको सिकाइमा कारक तत्त्वको काम गर्न सक्छ ।

ख) लक्ष्य भाषा

विद्यार्थीले सिक्न चाहेको भाषा लक्ष्य भाषा हो । सिकारूले जन्मिदै सिकेको मातृभाषा भन्दा सिक्न चाहेको दोस्रो भाषा भिन्न छ भने उसलाई सो भाषा सिक्न कठिनता महसुस हुन्छ । त्यसकारण लक्ष्य भाषालाई पनि त्रुटिको कारक तत्त्वको रूपमा लिइन्छ ।

ग) भाषिक वातावरण

भाषा सिकाइका क्रममा भाषिक वातावरणले पनि निकै प्रभाव पार्दछ, त्यसैले भाषिक वातावरणलाई पनि त्रुटिको प्रभावक तत्त्वका रूपमा लिइएको छ । पहिलो भाषाको सिकाइमा सिकाइले स्वतन्त्र, अनियन्त्रित र अनौपचारिक वातावरण पाउँछ, भने दोस्रो भाषा सिकाइमा सिकाइले निश्चित, निर्देशित र नियन्त्रित वातावरण मात्र पाएको हुन्छ । अतः भाषिक वातावरण पनि भाषा सिकाइमा त्रुटिको कारक तत्त्व मानिन्छ ।

घ) कठिनाइ/जटिलता

भाषा सिकाइका क्रममा भाषाका विविध पक्षहरू तथा आवश्यक ज्ञान, सीप, धारणा पनि सिक्नु पर्दछ । परिणामस्वरूप विभिन्न आरोह, अवरोह पार गर्नुपर्दछ । भाषाका सामान्य विषयवस्तु जान्नु पर्दा कम त्रुटि र जटिल पक्ष जान्नु पर्दा बढी त्रुटि हुने गर्दछ ।

ङ) उमेर

भाषा सिकाइ पनि उमेरमा निर्भर हुन्छ । प्रौढले भन्दा किशोरले दास्रो भाषा चाँडो सिक्न सक्छ । तसर्थ उमेरले पनि दोस्रो भाषा सिकाइमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने हुनाले त्यसलाई पनि त्रुटिको कारक तत्त्व मानिन्छ ।

३.४.४ त्रुटिका क्षेत्रहरू

त्रुटिका विभिन्न क्षेत्रहरू रहेको पाइन्छ । ती मध्ये वर्ण, शब्द, रूप, वाक्य, अर्थ, पदयोग/पदवियोग, लेख्य चिन्ह, चन्द्रबिन्दु/शिरबिन्दु र हलन्त/अजन्त आदिलाई प्रमुख मानिएको छ । यस अध्ययन अनुसन्धानमा मुख्य गरेर निम्नलिखित स्रोतहरूलाई छनौट गरी विश्लेषण गर्ने काम गरिएको छ ।

क) वर्णविन्यासमा हुने त्रुटि,

ख) पदयोग र पदवियोग सम्बन्धी त्रुटि,

ग) चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दुको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि,

घ) चिह्नको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि,

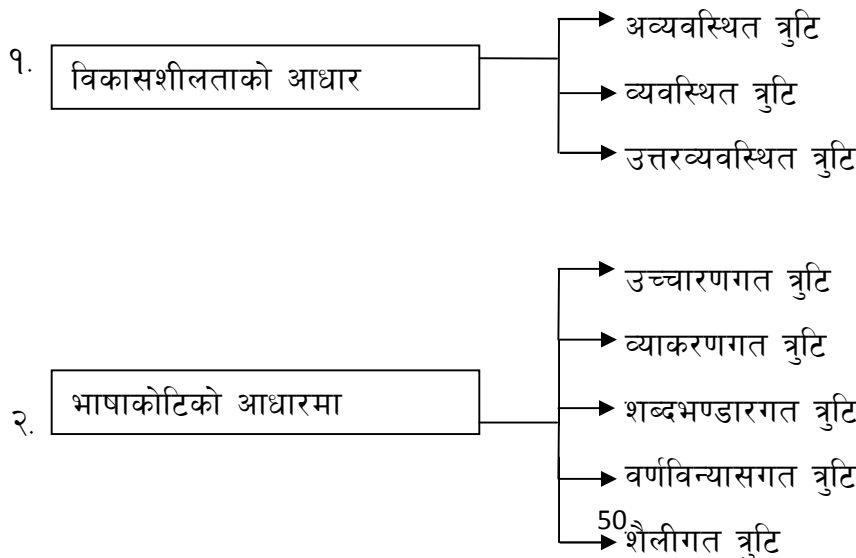
ङ) हलन्त र अजन्त सम्बन्धी त्रुटि,

३.५ त्रुटिको वर्गीकरण

नेपाली साहित्यका विभिन्न साहित्यिक व्यक्तित्वहरूबाट हेर्दा त्रुटिलाई विभिन्न किसिमले विभाजन गरेको पाइन्छ । यस्तो गर्नुको खास उद्देश्य सिकारूले एकै खालका त्रुटि गर्दै न र उनीहरूले गर्ने त्रुटिका प्रकृति र प्रवृत्तिहरू पनि फरक फरक हुने गर्दछन् । त्रुटिको वर्गीकरण सम्बन्धमा 'इन्ट्रोड्युसिङ् अफ लाइट लिङ्ग्विस्टिक्स' भन्ने पुस्तकमा एस.पिट्. कर्डर (१९७३ : २७१) ले त्रुटिलाई अव्यवस्थित, व्यवस्थित र उत्तरव्यवस्थित गरी जम्मा तीन भागमा विभाजन गरेका छन् । जुन विद्वानहरूले त्रुटिको वर्गीकरण गर्ने जुन आधार लिए पनि मुख्य गरेर त्रुटिको वर्गीकरणको प्रमुख आधार र सोही आधारमा गरिएको वर्गीकरण यसरी उल्लेख गरिएको छ ।

- क) विकासशीलताको आधारमा : अव्यवस्थित, व्यवस्थित र उत्तरव्यवस्थित
ख) भाषाकोटीको आधारमा: उच्चारणगत, वर्णविन्यासगत, व्याकरणगत, अर्थतात्त्विक, शब्दभण्डारगत, शैलीगत
ग) स्रोतको आधारमा : भाषान्तरिक, अन्तरभाषिक
घ) गम्भीरताको आधारमा: अर्थबाधक, अर्थअबाधक
ङ) स्वरूपको आधारमा : लोपगत, थपोटगत
च) औचित्यको आधारमा : औचित्यपूर्ण, अनौचित्यपूर्ण, व्याकरणगत, सन्दर्भगत
छ) व्यापकताको आधारमा : आंशिक, समग्र

त्रुटिको वर्गीकरण तालिका

३. स्रोतको आधारमा
- भाषन्तरिक त्रुटि
 - अन्तरभाषिक त्रुटि
४. गम्भीरताको आधारमा
- अर्थ बाधक
 - अर्थ अबाधक
५. स्वरूपको आधारमा
- लोपगत त्रुटि
 - थपोटगत त्रुटि
६. औचित्यको आधारमा
- व्याकरणगत त्रुटि
 - सन्दर्भगत त्रुटि
७. व्यापकताको आधारमा
- व्यापक त्रुटि
 - आंशिक त्रुटि

माथि उल्लेखित आधारगत वर्गीकरणलाई क्रमैसँग यसरी चर्चा गरिएको छ।

३.५.१ विकासशीलताको आधारमा

विकासशीलताको आधारमा त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार विभाजन गर्न सकिन्छ ।

क) अव्यवस्थित त्रुटि

यसलाई प्रारम्भिक त्रुटि पनि भनिन्छ । यस प्रकारको त्रुटिमा एउटै विद्यार्थीले विविध खालका त्रुटिहरू गर्दछ । एउटा विद्यार्थीले एकपटक एकप्रकारको त्रुटि गर्दछ, भने अर्कोपटक अर्को प्रकारको त्रुटि गर्दछ । यस्ता त्रुटिले भाषाको नियम विपरित सम्बन्ध राख्दछ । शिक्षार्थीले आफुले गरेको त्रुटि कसरी भएको हो र कस्तो प्रकृतिको हो भन्ने थाहा नपाएर त्रुटिमा विविधता देखिएको हुन्छ । यसलाई प्रारम्भिक त्रुटि भनिन्छ ।

ख) व्यवस्थित त्रुटि

भाषा सिकाइको क्रममा सचेत एवम् सक्रिय हुँदा हुँदै पनि सिकारूले सुधार नसकेको त्रुटिलाई व्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटिले सिकारूको स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषा बीचको संक्रमण अवस्थाले नेतृत्व गर्दछ । दोस्रो भाषाको अति सामान्यीकरण भाषिक ज्ञानको अभाव आदिका कारण यस्तो त्रुटि हुन पुग्दछ । यस्तो त्रुटि समूहपरक हुन्छ, जस्तै: नेपाली भाषाको हिज्जे लेखनमा देखिएको 'मास्टर एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स' जस्ता शब्दहरूको लेखनमा यस्तै त्रुटि देखिन्छ (अधिकारी, २०६२:१४७) ।

ग) उत्तरव्यवस्थित त्रुटि

यस किसिमको त्रुटिलाई असावधानीगत त्रुटि पनि भनिन्छ । यो त्रुटि भाषिक प्रयोगको चिप्लाइबाट हुने गर्दछ । जानीजानी भाषिक प्रयोगकर्ताको लापरवाहीले यस किसिमको त्रुटि हुन पुग्दछ । भाषा प्रयोगमा अबरोध आई व्यावहारिक कारणहरूबाट अपेक्षित वातावरण भन्दा परपुगी भाषा सिकाइको पूर्व प्रयोग गर्न नसक्ने स्थितिमा पुगेपछि यस्ता त्रुटि देखिन सक्छन् । यस्ता त्रुटिहरूको निराकरण विद्यार्थीहरूको सावधानीबाटै गर्न सकिन्छ ।

३.५.२ भाषाकोटिको आधारमा

भाषाकोटिका आधारमा त्रुटिहरूलाई निम्न अनुसार विभाजन गर्न सकिन्छ :

क) उच्चारणगत त्रुटि

कुनै वर्ण, रूप, पद, पदावली वाक्यांश वा वाक्यको उच्चारण गर्दा हुने त्रुटिहरू उच्चारणगत त्रुटि भित्र पर्दछन् । यस्ता त्रुटिहरू अनेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूले बढी गरेको पाइन्छ ।

ख) वर्णविन्यासगत त्रुटि

लेखाइका क्रममा वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिहरू वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू हुन् । यस्ता प्रकारका त्रुटि नेपाली र अनेपाली मातृभाषी दुबै खालका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा गर्दछन् ।

ग) व्याकरणगत त्रुटि

रूपरचना, वाक्यरचना वा वाक्यान्तरणका क्रममा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू यसभित्र पर्दछन् ।

घ) शब्दभण्डारगत त्रुटि

शब्द निर्माण र प्रयोगका क्रममा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू शब्दभण्डारगत त्रुटि भित्र पर्दछन् ।

ङ) शैलीगत त्रुटि

असान्दर्भिक र अनुपयुक्त शैलीको प्रयोग गर्दा हुने त्रुटिहरू शैलीगत त्रुटिभित्र पर्दछन् ।

३.५.३ स्रोतको आधार

कुनै स्रोतबाट प्रभावित भएर भाषामा त्रुटि देखिएको छ । शिक्षार्थीले त्रुटि गर्ने कारणहरू मध्ये एउटा प्रमुख कारण उनीहरूको भाषिक पृष्ठभूमिलाई मानिन्छ । दोस्रो भाषा सिकाइमा पहिलो भाषा वा भाषिकाको प्रभावबाट यस्ता त्रुटिहरू देखा परेका हुन्छन् । यसलाई निम्नानुसार विभाजन गर्न सकिन्छ ।

क) भाषान्तरिक त्रुटि

सिकारूले सिकिरहेको भाषाकै आन्तरिक व्यवस्थासँग सम्बन्धित त्रुटिलाई भाषान्तरिक त्रुटि भनिन्छ । यस्तो त्रुटि लक्ष्य भाषाकै आन्तरिक व्यवस्थाको अति सामान्यीकरणबाट उत्पन्न भएको देखिन्छ (अधिकारी : २०६२, १४८) । जस्तै : खायो, सुत्यो, पढ्यो शब्दमा खा, सुत् र पढ् धातु हुन् भनेर पढेको विद्यार्थीले 'गयो' र 'भयो' को धातु 'ग' र 'भ' नै हुन् भन्नु यस प्रकारको त्रुटि गर्नु हो ।

ख) अन्तरभाषिक त्रुटि

सिकारूले सिकिरहेको भाषा भन्दा अर्को भाषाको प्रभावले गर्ने त्रुटिलाई अन्तरभाषिक त्रुटि भनिन्छ । यस्तो त्रुटि दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिकने विद्यार्थीहरूले बढी गरेको पाइन्छ (अधिकारी, २०६२ : १४८) । जस्तै : यहाँ त राम्रो केटो हो ।

३.५.४ गम्भीरताको आधारमा

भाषा विचार विनिमयको सशक्त माध्यम हो । विचारको साटासाट गर्ने कार्यमा कुनै त्रुटिले बाधा पुऱ्याउँछन् भने कुनै त्रुटिले बाधा पुऱ्याउँदैनन् । यस्ता त्रुटिलाई अर्थबाधक र अर्थअबाधकका रूपमा पनि हेर्न सकिन्छ ।

क) अर्थबाधक त्रुटि

यो यस्तो त्रुटि हो जसले अर्थको अनर्थ लगाइदिन्छ त्यसकारण यस्तो त्रुटिलाई गम्भीर प्रकृतिको मानिन्छ । जस्तै : दिदी बहिनी र राजदरवारको शब्द निर्माण प्रक्रिया देखाउँदा दिदी + बहिनी र राज + दरवार हुन्छ भन्ने बुझ्नेपछि नुनसुन र सरसामानको शब्द निर्माण प्रक्रिया देखाउँदा कुरा + सुरा र सर+सामान बनाउनु यस प्रकारको त्रुटि हो । खासगरी विद्यार्थीले एउटा शब्द प्रयोग गर्नुपर्नेमा अर्को शब्द प्रयोग गरी त्रुटि गर्दछ । जस्तै : घर शब्द प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'कर' शब्दको प्रयोग भएमा अर्थबाधक त्रुटि गरेको मानिन्छ ।

ख) अर्थअबाधक त्रुटि

जुन त्रुटि हुँदा अर्थमा कुनै बाधा आउँदैन तर लेखनशैलीमा परिवर्तन हुन जान्छ त्यसप्रकारको त्रुटिलाई अर्थअबाधक त्रुटि भनिन्छ । त्यसैले यस प्रकारको त्रुटि त्यति गम्भीर प्रकृतिका हुँदैनन् । जस्तै: किताब लेख्नुपर्नेमा कितब लेख्नु, सहिद (सहीद), पानी (पानि) आदि ।

३.५.५ स्वरूपको आधारमा

बाह्य स्वरूपको आधारमा त्रुटिलाई दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

क) लोपगत त्रुटि

भाषाको प्रयोग गर्दा कुनै पनि वर्ण, अक्षर, शब्द आदि लोप भएर हुने त्रुटिलाई लोपगत त्रुटि भनिन्छ । यसप्रकारको त्रुटि विशेष गरेर उच्चारणमा बढी हुने गर्दछ । जस्तै : गाको (गएको), खाको (खाएको), सानीमा (सानीआमा), भाको (भएको) आदि ।

ख) थपोटगत त्रुटि

भाषाको प्रयोग गर्दा कुनै पनि वर्ण, अक्षर शब्द थपिएर हुने त्रुटिलाई थपोटगत त्रुटि भनिन्छ । यसप्रकारको त्रुटि पनि उच्चारणका क्रममा बढी हुने गर्दछ । जस्तै : स्थायी (इस्थायी) गर्हण (ग्रहण), सौन्दर्य (सौन्दर्यता) ।

३.५.६ औचित्यको आधारमा

औचित्यको आधारमा त्रुटिलाई व्याकरणिक र सन्दर्भगत गरी दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ । व्याकरणसँग सम्बन्धित त्रुटिलाई व्याकरणिक त्रुटि भनिन्छ । यस प्रकारका त्रुटि अन्तर्गत रूपगत, वाक्यगत, व्याकरणगत त्रुटिहरू पर्दछन् । यस किसिमका त्रुटिहरू गर्ने विद्यार्थीहरूले अव्याकरणिक वाक्यहरू उत्पादन गर्छन् । व्याकरणका दृष्टिले शुद्ध वाक्य उत्पादन गरेर पनि त्यसको प्रयोग गलत सन्दर्भमा भयो भने त्यो सन्दर्भगत रूपमा शुद्ध हुन पुग्दछ । यस्तो अवस्थाका वाक्यहरू त्रुटिपूर्ण मानिदैनन् जस्तै :

क) (२५ वर्षकी छोरीलाई) नानी ! बुबु माम खान आऊ ।

ख) (भाषा विज्ञानको विद्यार्थीलाई) 'रूनु' शब्दमा कतिवटा वर्णहरू छन् ?

उत्तर : विद्यार्थीहरू ४ वटा

माथिको पहिलो उदाहरणमा 'क' ले बोलेको वाक्य व्याकरणको दृष्टिले शुद्ध भए पनि २५ वर्षको व्यक्तिलाई सम्बोधन गर्दा बुबु, माम शब्द असान्दर्भिक छन् तर दोस्रो उदाहरणमा विद्यार्थीहरू अपूर्ण वाक्य बोल्दछन् तरपनि उक्त सन्दर्भमा सो वाक्य त्रुटि रहित छ र यसलाई त्रुटि मानिदैन ।

३.५.७ व्यापकताको आधार

भाषा सिकाइका क्रममा धेरैजसो त्रुटिहरू वाक्यको खास अंशसँग मात्र सम्बन्धित हुन्छन् भने कतिपय समग्र वाक्य वा एकभन्दा बढी वाक्यसँग सम्बद्ध हुन्छन् अर्थात् पहिलो थरीका त्रुटि खास शब्द, पदगत हुनसक्छन् र दोस्रो थरीका चाहिँ वाक्यका एक भन्दा बढी शब्द वा पदावलीसँग आपसमा सम्बद्ध रहने हुन्छन् । यस आधारमा पनि त्रुटिलाई निम्नानुसार वर्णन गर्न सकिन्छ ।

क) व्यापक त्रुटि

वाक्यको खास अंशसँग मात्र सम्बन्धित नभई पुरै वाक्य, सङ्कथन वा पाठलाई प्रभाव पार्ने प्रकृतिका त्रुटिहरू व्यापक त्रुटिहरू हुन् जस्तै : उनीहरूका साथीहरू आफ्नो काममा गयो ।

ख) आंशिक त्रुटि

वाक्यको खास अंश वा शब्दमा मात्र हुने त्रुटिलाई आंशिक त्रुटि भनिन्छ । जस्तै : आमा आयौ ?

३.६ त्रुटि विश्लेषण पद्धति

त्रुटि विश्लेषण त्रुटिहरूको अध्ययन गर्ने एउटा प्रणाली हो । त्रुटिविश्लेषणका निम्ति दुई प्रकृतिका पद्धतिहरूलाई प्रयोगमा ल्याउने गरिन्छ । जसलाई छोटकरीमा यसरी प्रस्तुत् गरिएको छ ।

३.६.१ पूर्वनिर्धारितकोटि पद्धति

पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धतिमा विद्यार्थीहरूले के कस्ता व्याकरणगत त्रुटिहरू गर्दछन् भनेर पूर्वानुमान गरेर मात्र विद्यार्थीहरूले प्रयोग गर्ने खास अभिव्यक्तिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्न सकिन्छ । विद्यार्थीहरूले भाषिक प्रयोगसँग सम्बन्धित अभिव्यक्तिबाट प्राप्त त्रुटिलाई निश्चित व्याकरणगत कोटिहरूको स्तम्भमा भर्ने गरिन्छ । यसप्रकारको त्रुटिविश्लेषण पद्धति कुनै खास विद्यार्थीहरूको समूहले के-कस्ता व्याकरणात्मक कोटिहरू (लिङ्ग, वचन भाव, पक्ष, काल, वाच्य, कारक, विभक्तिमा त्रुटि गर्दछन् भन्ने कुरा जानकारी भएको व्यक्तिका लागि पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति उपयोगी हुन्छ । यसप्रकारको विश्लेषणले विद्यार्थीहरूले कुन पक्षसँग सम्बन्धित भएर कस्तो प्रकृतिको त्रुटि गरेको हुँदा रहेछन् भन्ने कुरा देखाउँछ ।

३.६.२ पश्चनिर्धारितकोटि पद्धति

त्रुटिविश्लेषणका क्षेत्रमा पश्चनिर्धारितकोटि पद्धति पूर्वनिर्धारितकोटि पद्धतिको ठीक विपरित पद्धति हो । यसमा विद्यार्थीहरूको भाषिक प्रयोगगत अभिव्यक्ति विश्लेषणका आधारमा उनीहरूले के कस्ता किसिमका त्रुटिहरू गर्दछन् भन्ने कुरा पत्ता लगाइन्छ । विद्यार्थीहरूले खास पक्षमा कुन प्रकृतिका त्रुटि गर्दछन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउन यस प्रकारको पद्धति भन्दा पूर्वनिर्धारितकोटि पद्धति बढी उपयोगी हुन्छ तर एउटा विद्यार्थीले खास अभिव्यक्तिका क्रममा गर्ने त्रुटिहरू पहिचान गर्न पश्चनिर्धारितकोटि पद्धतिभन्दा बढी उपयोगी मानिन्छ ।

यसरी त्रुटिविश्लेषण पद्धति मुख्य गरेर दुई भागमा विभाजन गरी एउटा विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिको निराकरण गर्न र एउटा समूहमा रहेका विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिहरूको समेत निराकरण गर्न सहयोग पुऱ्याउने पद्धतिका रूपमा पहिचान गर्न सकिन्छ ।

३.७ त्रुटि विश्लेषण प्रक्रिया

त्रुटि विश्लेषणका लागि त्रुटिको सङ्कलन, वर्गीकरण, व्याख्या विश्लेषण र त्रुटिको निराकरण गर्ने कार्यलाई त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया भनिन्छ । कुनै पनि कार्य सम्पन्न गर्नका लागि विभिन्न चरणहरू पार गर्नुपर्ने हुन्छ । त्रुटि विश्लेषणका विभिन्न चरणहरू निम्नानुसार प्रस्तुत् गर्न सकिन्छ ।

३.७.१ त्रुटिको सङ्कलन

विद्यार्थीहरूले मौखिक वा लिखित अभिव्यक्तिहरूमा गर्ने त्रुटिहरू सङ्कलन गर्नु पर्दछ । त्रुटिको सङ्कलन गर्नु अगाडि त्रुटि हो वा होइन भनेर पहिचान गर्नु पर्दछ । त्रुटि पहिचान गर्न भाषिक व्याकरणको ज्ञान, भाषिक अभिव्यक्तिको ज्ञान र धैर्य जस्ता कुराहरूको आवश्यकता देखिन्छ ।

३.७.२ त्रुटिको वर्गीकरण

त्रुटिको सङ्कलन गरिसकेपछि त्रुटिहरू कुन कुन प्रकृतिका छन् भनेर वर्गीकरण गर्नुपर्दछ । त्रुटिको वर्गीकरण गर्दा विकासशीलताको आधार, स्रोतको आधार, भाषाकोटिको आधार, गम्भीरताको आधार, व्यापकताको आधार, स्वरूपको आधार औचित्यको आधार मध्ये कुन हो ? त्यसको पहिचान गरी वर्गीकरण गर्नुपर्दछ ।

३.७.३ त्रुटिको व्याख्या विश्लेषण

त्रुटि कुन प्रकृतिको हो ? त्रुटि हुनाका कारणहरू के के हुन् ? त्रुटि मातृभाषाको कारणबाट उत्पन्न भएको हो वा होइन ? आदि कुराहरूको वर्णन गर्ने काम त्रुटि विश्लेषण अन्तर्गत पर्दछ । त्रुटि कुन क्षेत्र (उच्चारण, शब्दरचना, रूपरचनागत, शब्द, प्रयोगगत, वाक्यगत, वर्णविन्यासगत) सँग सम्बन्धित छ । सो पत्ता लगाउने काम त्रुटि वर्णन अन्तर्गत पर्दछ । (अधिकारी २०६२: १५०)

३.७.४ त्रुटि निराकरण

भाषिक अभिव्यक्तिमा रहेका त्रुटिहरू हटाउने उपाय नै त्रुटिको निराकरण हो । त्रुटि निराकरण त्रुटिको प्रमुख पक्ष होइन तर त्रुटि विश्लेषणको मुख्य पक्ष विद्यार्थीहरूमा रहेको त्रुटिहरूको निराकरण गर्नु हो । तसर्थ विश्लेषणले त्रुटिको अध्ययन र विश्लेषणबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा

त्रुटिको निराकरण गर्ने उपाय अबलम्बन गर्नु तथा त्यस्ता उपायहरू अपनाउन समेत उपयोगी देखिन्छ (अधिकारी, २०६२ : १५१) ।

३.८ निष्कर्ष

शिक्षार्थीले भाषा सिकाइको क्रममा गर्ने त्रुटिहरूको व्याख्या विश्लेषणको प्रक्रियालाई त्रुटि विश्लेषण भनिन्छ । भाषा शिक्षणमा त्रुटि विश्लेषण एक नवीन पद्धति हो । त्रुटि विश्लेषण भाषा सिकने विद्यार्थीले सिकाइका क्रममा गरेका त्रुटिहरूको पहिचान, वर्गीकरण व्याख्या तथा विश्लेषणका लागि सहयोगी हुने देखिन्छ । विद्यार्थीले लक्ष्य भाषा सिक्दा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ? लक्ष्य भाषा सिकाइका क्रममा के कस्ता समस्याहरू देखा पर्दछन् ? ती समस्याहरू समाधानका लागि के के उपायहरू अबलम्बन गर्न सकिन्छ ? आदि कुराहरू पत्ता लगाउनु त्रुटि विश्लेषणको मुख्य अभिप्राय मानिन्छ । त्रुटि विश्लेषणले अध्ययन प्रक्रियामा सुधारका निम्ति सहयोग पुऱ्याउन शैक्षणिक योजना तर्जुमा गर्न, शैक्षणिक सामग्रीको छनौट, प्रयोग र व्यवस्थापन गर्न र भाषा स्तरीकृत गर्न समेत सहयोग पुऱ्याउँछ ।

- त्रुटि विश्लेषणको उद्देश्य उच्चारणगत एवं लेख्यगत त्रुटि पहिचान गरी त्यसमा सचेत गराएर भाषा सिकाउनु हो ।
- त्रुटिका स्रोतहरूमा विद्यार्थी तथा शिक्षण प्रक्रिया रहेको छ भने कारक तत्त्वमा स्रोतभाषा, लक्ष्यभाषा, वातावरण र उमेर पर्दछन् ।
- त्रुटिका क्षेत्रहरूमा वर्णविन्यासगत त्रुटि र लेख्य चिन्ह सम्बन्धी त्रुटिरहेको पाइन्छ ।
- त्रुटिको वर्गीकरण गर्दा विकासशीलताको आधारमा, भाषाकोटिको आधारमा, स्रोतको आधारमा, गम्भीरताको आधारमा, स्वरूपको आधारमा, औचित्यको आधारमा एवं व्यापकताको आधारमा गर्न सकिन्छ ।
- त्रुटि विश्लेषण पद्धतिलाई पूर्वनिर्धारितकोटिपद्धति र पश्चनिर्धारितकोटिपद्धति गरी दुई भागमा विभाजन गरी अध्ययन गर्न सकिन्छ ।
- त्रुटि विश्लेषण प्रक्रियामा त्रुटिको सङ्कलन वर्गीकरण, विश्लेषण र निराकरण गर्ने जस्ता कार्यहरू पर्दछन् ।

यसरी त्रुटिविश्लेषण पद्धतिले लक्ष्य भाषा सिकने सिकारुलाई उसले गरेका गल्तीलाई औल्याउँदै उसका भाषिक कमजोरी पत्ता लगाई शुद्ध भाषा सिक्न प्रेरणा र सहयोग गर्दछ ।

परिच्छेद-चार

व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ कुमालहरूको जातीय परिचयको विश्लेषण

कुमाल जाति नेपालको मधेस, पहाड, नदीको किनार एवं निकटवर्ती समथर भू-भागमा बासोवास गरी जीवन निर्वाहका निमित्त परम्परागत रूपमा माटाका भाँडाहरू बनाइ गाउँ गाउँका साथै केही बजारहरूमा विक्री गरी यो पेसालाई अँगाल्दै आएको जाति कुमाल हो । यस जातिको आफ्नै छुट्टै पहिचान रहेको छ । यी जातीहरू देशका विभिन्न ठाउँमा छरिएर रहेकाले यिनीहरूको थर विभाजन लगायत अन्य सामाजिक, सांस्कृतिक परिवेश तथा भाषिक संरचना पनि फरक फरक रहेको कुरा अनुसन्धान र अध्ययनबाट थाहा हुन आएको छ । नेपालका विभिन्न जिल्ला र ठाउँमा छरिएर रहेका कुमाल जातिको प्रमुख थलोको रूपमा पाल्पा जिल्ला पनि रहेको छ ।

पाल्पा जिल्लाका विभिन्न १९ गा.वि.स. मा यिनीहरूको बसोबास रहेको पाइन्छ । खासगरी पूर्वी, मध्य र पश्चिमी पाल्पाका रूपमा यिनीहरू छरिएर रहेका छन् । पाल्पाको मध्यभागमा पर्ने पोखराथोक, चिर्तुङ्धारा, कसेनी, मदनपोखरामा बसोबास गर्ने, कुमाल जातिमा चुँडेली, बगाले, पाल्पाली, ठिँगानेखत्री, पर्वत बसले, राहुँजे, गढुङ्गे पोसघरे, बडाघरे आदि रहेको पाइन्छ ।

पाल्पा माडीसेरोफेरोमा बस्ने कुमाल जातिहरूको जन्मसंस्कार, विवाह संस्कार र मृत्यु संस्कार र अन्य चालचलन आ-आफ्नै प्रकारको मौलिक रहेको छ । आजभोलि अन्य जातिसँगको सम्पर्क र प्रभावले यिनीहरूको मौलिक संस्कृति र चालचलनमा केही परिवर्तन हुँदै गएको पाइन्छ । कुमाल जातिको परम्परामा पूजाआजा गर्ने चलन पनि आ-आफ्नै प्रकारको छ । खासगरी यिनीहरूले कुलपूजा, चण्डीपूजा, शिकारी पूजा प्रमुख रूपमा मान्दछन् भने अन्य पूजामा मण्डलेवाई र सेमरेवाईको पूजा, मरकटा पूजा, देशान्तरी माई र फिरन्तरी माई पूजा, सेम पूजा, नाग नागिनी पूजा, जावेद पूजा आदि रहेका छन् ।

माडी सेरोफेरोका कुमालहरूले मनाउने चाडपर्वमा दशैं, तिहार, माघे सङ्क्रान्ति शिवरात्री, तीज जस्ता चाडपर्व प्रमुख रहेका छन् भने भारफुक र धाँमी भाँक्रीमा बढी विश्वास गर्ने प्रचलन यद्यपी कायमै छ ।

कुमालहरू ठाउँपिच्छै फरक छन् । भक्तपुर जिल्लाको ठिमी भेकका कुमाल आफूलाई नेवार कुमाल भन्दछन् । पाल्पा, नवलपरासी, प्युठान चितवन, धादिङका केही कुमाल आफूलाई पहाडी कुमाल भन्दछन् । दाङ क्षेत्रका कुमालले आफूलाई थारु कुमालका रूपमा परिचय दिन्छन् ।

कुमालहरूले अझै पनि आफ्नो माटाको भाँडा बनाउने परम्परागत पेसालाई त्याग्न सकेका छैनन् । इ.पू. सातौं/आठौं शताब्दीतिर नै लुम्बिनी र कपिलवस्तुमा मृत्तिका कलाको विकास भइसकेकोले कुमाल पेसा अत्यन्तै प्राचीन पेसामा गणना गरिन्छ । कुमाल जातिको प्रमाणिक इतिहासको बारेमा प्रकाशित कृतिहरू प्रायः शुन्यकै स्थितिमा छन् । २०४६ सालमा हिरामणि शर्मा पौडेलले र २०५६ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्रले प्रकाशन गरेको कृतिबाट केही कुरा थाहा पाउन सकिन्छ । त्यसैले कुमाल जातिको बारेमा गहन अध्ययन अनुसन्धान हुन अझ बाँकी नै रहेको छ ।

यसरी कुमाल जाति र कुमाल भाषा एउटा प्राचीन जाति हो । जसको आफ्नै मौलिक संस्कृति, परम्परा र कुमाल भाषा छ । जसले कुमाल जातिको इतिहास र पहिचान बोकेको छ ।

४.२ कुमालभाषीहरूको वर्णविन्यासगत त्रुटिको विश्लेषण

४.२.१ परिचय

वर्णहरूको व्यवस्थित रखाइको क्रमलाई वर्णविन्यास भनिन्छ । यसलाई हिज्जे, वर्तनी, खिप्ती, अक्षरी, अक्षरविन्यास, लेखनियम, वर्णदेसना आदि नामले पनि चिनिन्छ । वर्णविन्यासमा वर्णहरूको समुचित प्रयोग सम्बन्धी व्याख्या वर्णन गरिन्छ । वर्णहरूलाई नमिलाई राखिएका शब्दहरू अशुद्ध हुन्छन् । लेखाइ र अक्षर राम्रो र आकर्षक भए पनि शब्द शुद्ध छैनन् भने शब्दरचना त्रुटिपूर्ण ठहरिन्छ । शब्दहरूको शुद्ध लेखनका लागि चाँदैं आएका प्रचलित नियम नै वर्णविन्यासका नियम हुन् । श्रव्य रूपमा रहेका उच्चार्य वाक् ध्वनिलाई लिपिवद्ध गरी ध्वनिको प्रतीकका रूपमा लिपि चिह्न निर्माण गरिएको हुन्छ । जसलाई वर्ण वा अक्षर भनिन्छ । कुनै पनि वर्ण वा अक्षरको सिलसिलाबद्ध रखाइबाट निर्मित शब्दहरूको अर्थ स्पष्ट भई आउनुलाई नै वर्णविन्यास भनिन्छ । नेपाली भाषातत्त्वमा ह्रस्व-दीर्घ, हलन्त/अजन्त, लेख्य चिह्न, य/ए, व/व, क्ष/छ, ऋ/रि, श/ष/स, ज्ञ/ग्यँ, चन्द्रविन्दु/शिरविन्दु, पदयोग/पदवियोग आदिसँग सम्बन्धित नियमलाई वर्णविन्याससँग सम्बन्धित नियम भनिन्छ । खासगरी सम्बन्धित भाषाका मातृभाषी र अन्य भाषाका मातृभाषी विद्यार्थीले गर्ने वर्णविन्यास त्रुटिहरूमा पनि भिन्नता पाइनु स्वभाविकै हो ।

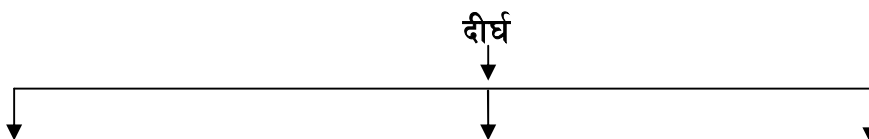
यस अध्यायमा ४ वटा ग्रामीण विद्यालयका कक्षा ८ मा अध्ययन गर्ने कुमालभाषी ५६ जना विद्यार्थीहरूलाई संलग्न गराई ती विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिहरूलाई अध्ययन गर्ने प्रयत्न गरिएको छ । यी विद्यार्थीहरूलाई श्रुतिलेखन, अनुलेखन, वस्तुगत प्रश्नावली र स्वतन्त्रलेखन र संवादलाई सामग्रीको रूपमा प्रयोग गरी त्रुटिहरू संकलन गर्दै वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि क्षेत्रहरू पहिचान गरी अध्ययन विश्लेषण गर्ने प्रयास निम्न बमोजिम गरिएको छ ।

४.२.२ ह्रस्व-दीर्घ सम्बन्धी त्रुटि

विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यास क्षमता पहिल्याउने क्रममा श्रुतिलेखन, स्वतन्त्रलेखन, अनुलेखन र वस्तुगत गरी तीन किसिमका प्रश्नावली तयार गरी परीक्षा सञ्चालन गरियो । विद्यार्थीहरूकै उत्तरपुस्तिका परीक्षण गर्दा ह्रस्व लेख्नु पर्नेमा दीर्घ र दीर्घ लेख्नुपर्नेमा ह्रस्व लेखेको पाइयो ।

ह्रस्व र दीर्घ भन्नाले लेख्य भाषामा प्रयोग गरिने मात्रा, बाइमात्रा (इ, उ, ि,ु) दायाँ (ई, ऊ, ि,ू) हुन् । भाषा लेखन सिक्दा र सिकाउँदा यस सम्बन्धी त्रुटिहरूले ज्यादै समस्या पार्ने देखिन्छ । शब्दको आदि, मध्य र अन्तमा विद्यार्थीहरू त्रुटि गरिरहेका हुन्छन् । कुनै पनि शब्दको आदि मध्य र अन्तमा ह्रस्व लेख्नुपर्ने ठाउँमा दीर्घ लेख्नु, दीर्घ लेख्नुपर्ने ठाउँमा ह्रस्व लेख्नु जस्ता धेरै त्रुटिहरू पाइन्छन् । यसको खास कारणमा ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी विद्यार्थीको लापवाही र अर्कोतिर नियमको जानकारी नहुनाले पनि यस्तो समस्या देखा पर्दछ, र भाषिक शुद्धतामा कठिनाइ देखिन्छ ।

ह्रस्व		
शब्दादि	शब्दमध्य	शब्दान्त
सीपाही	जागीर	अघी
छिमेकी	मानीस	पनी
मीति	सिमीत	भोली
दीन	सजीलो	अतिथी
दूध	भित्रीनु	अगाडी
नीराशा	अनीत्य	पनाती
वीकृति	अनूक्रम	भिनाजू

शब्दादि	शब्दमध्य	शब्दान्त
तिर्थ	शरिर	श्रीमति
निति	परिक्षा	पानि
शिर्षक	प्रतिक	छोरि
ठुलो	अमुल्य	आफु
पिपल	वर्गिय	पुजारि
तितो	खाउन्	एकासि

४.२.२.१ ह्रस्वइकार र ह्रस्वउकार सम्बन्धी त्रुटि

वर्णविन्यासका विभिन्न क्षेत्र मध्ये ह्रस्व पनि एक महत्त्वपूर्ण क्षेत्र हो । लेख्य भाषामा प्रयोग गरिने इ, उ, ि, 'ु' लाई ह्रस्व मात्रा भनिन्छ । 'इ' र 'ि' ह्रस्व इकार हुन् भने 'उ' र 'ु' ह्रस्व उकार हुन् । 'ि' र 'ु' लाई क्रमशः बाइमात्रा र तर्कुले नामले चिनिन्छ । बाइमात्रा, तर्कुले लागेर थोरैबेर उच्चारण हुने वर्ण ह्रस्व हुन् ।

तालिका नं. 'क'

किसिम	ह्रस्व	
	बाइमात्रा	तर्कुले
भेद		
सङ्केत चिह्न	ि	ु
उच्चारण	'नि'	नु
	'इ'	उ
	'गि'	गु

ह्रस्व इकार र ह्रस्व उकार सम्बन्धी अध्ययन गर्दा विद्यार्थीहरूले शब्दको शुरू, मध्य र अन्त्यमा ह्रस्व लेख्नुपर्ने ठाउँमा दीर्घ लेखेर त्रुटि गरेको पाइयो । कथ्य भाषामा जे उच्चारण हुन्छ, लेख्य भाषामा सोही उच्चार्य ध्वनि लिपिबद्ध गर्दा ह्रस्वको भाषालाई बढी ख्याल पुऱ्याउनु पर्दछ । पाल्पा जिल्लाका ४ सामुदायिक विद्यालयका कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले सामान्य लेखनमा पनि बढी त्रुटि गरेको पाइयो । अर्थात् शब्दादि, शब्दमध्य र शब्दान्तमा ह्रस्व लेख्नुपर्नेमा दीर्घ लेखेको पाइयो । विशेषगरी नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया र विध्यर्थक वर्गका शब्दमा बढी त्रुटि भेटियो ।

क) शब्दादिमा त्रुटि

तालिका १ : शब्दादिमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको स्थिति

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	रिसाहा	३०	५३.५७%	२६	४६.४२%	रीसाहा
२	किताब	४५	८०.३५%	११	१९.६४%	कीताब
३	मितेरी	३०	५३.५७%	२६	४६.४२%	मीतिरी
४	विषालु	२३	४१.०७%	३३	५८.९२%	वीषालु
५	छिमेकी	४३	७६.७८%	१३	२३.२१%	छीमेकी/छीमिकी
६	सुकुल	३८	६७.८५%	१८	३२.१४%	शूकुल
७	सुगुर	०५	८.९२%	५१	९१.०७%	सूगुर
८	कूविचार	३५	६२.५%	२१	३७.५%	कूविचार
९	धुपौरो	१७	३०.३५%	३९	६९.६४%	धुपाउरो
१०	दुर्गन्ध	१६	२८.५७%	४०	७१.४२%	दूरगन्ध
जम्मा औषत		२८२	५०३.५३ ५०%	१७८	४९६.३८ ५०%	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

यस तहमा अध्ययन गर्ने कुमालभाषी विद्यार्थीहरूमा तथ्य सामग्रीलाई प्रस्तुत गर्दा दिइएका कतिपय शब्दहरूलाई शुरूमा ह्रस्व लेख्नुपर्नेमा दीर्घ लेखी त्रुटि गर्ने प्रवृत्ति देखियो । उक्त कुरा प्रश्नावली अध्ययनको क्रममा देखिन आएको हो । यो त्रुटि विशेषतः नाम, क्रिया, सर्वनाम र संयोजक वर्गका शब्दहरूमा देखियो । शब्दको शुरूमा दीर्घ लेखेर माथि उल्लिखित शब्दहरूमा त्रुटि भएको देखियो ।

माथिको तथ्याङ्कबाट के पुष्टि हुन्छ भने सबैभन्दा बढी त्रुटि सुँगुर शब्दमा ९१% र सबैभन्दा कम त्रुटि किताब शब्दमा २०% पाइयो । खासगरी शब्दादिमा ह्रस्व लेख्नुपर्नेमा दीर्घ मात्र नलेखेर अन्य वर्णहरूको लेखाइमा पनि थुप्रै त्रुटि गरेको पाइयो । दिइएको शब्दमा शुद्ध लेख्ने विद्यार्थी कुनै पनि भेटिएन । औषतमा शुद्धलेखन ५०% र त्रुटिपूर्ण लेखनमा पनि ५०% नै भएकोले शुद्ध लेखन र त्रुटिपूर्ण लेखनको प्रतिशत बराबर देखिन्छ ।

ख) शब्दमध्य सम्बन्धी त्रुटि

तालिका २ : शब्दमध्यमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको स्थिति

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	मानिस	५०	८९.२८	६	१०.७१	मानीस
२	रसिलो	३७	६६.०७	१९	३३.९२	रसीलो
३	गायिका	१४	२५	४२	७५	गाइका
४	मन्दिर	४७	८३.९२	०९	१६.०७	मन्दीर
५	पोषिलो	०९	१६.०७	४७	८३.९२	पोष्सीलो
६	बाटुलो	३९	६९.६४	१७	३०.३५	बाटुलो
७	बाजुरा	४३	७६.७८	१३	२३.२१	बाजूरा
८	पटुका	५२	९२.८५	०४	७.१	पाटूक
९	सुतुवा	४५	८०.३५	११	१९.६४	सुतूवा
१०	कानुन	४६	८२.१४	१०	१७.८५	कानून
जम्मा औषत		३८२	७०.९ ७०%	१७८	३१.३ ३०	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

सोधिएका प्रश्नावलीको लेखनको क्रममा शब्दादिमा मात्र नभई कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले शब्दको मध्यमा पनि उत्तिकै त्रुटि गरेको पाइयो । शब्दको मध्यमा ह्रस्व लेख्नुपर्ने ठाउँमा दीर्घ लेखेर यस सम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइयो । यसमा विशेष गरी नाम, क्रिया, अव्यय वर्गमा बढी मात्रामा त्रुटि गरेको पाइयो । शब्दमध्यमा दीर्घ लेखेर माथि उल्लिखित शब्दहरूमा त्रुटि भएको देखियो ।

माथिको तथ्याङ्क अनुसार विद्यार्थीहरूलाई लेखन कार्य गराउँदा सबैभन्दा बढी त्रुटि पोषिलो शब्दमा ८४% र सबैभन्दा कम त्रुटि पटुका शब्दमा ७% पाइयो । औषतमा ३०% विद्यार्थीले त्रुटिलेखन र ७०% विद्यार्थीले शुद्धलेखन गरेको पाइएकोले त्रुटिलेखन गर्ने विद्यार्थीको सङ्ख्या शुद्धलेखनको तुलनामा कम देखियो ।

ग. शब्दान्त सम्बन्धी त्रुटि

तालिका ३ : शब्दान्तमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीको स्थिति

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	पनाति	२३	४१.०७	३३	५८.९२	पनाती
२	पछाडि	२१	३७.५	३५	६२.५	पछाडी
३	किनकि	१७	४८.२१	२९	५१.७८	किनकी
४	भोलि	१९	३३.९२	३७	६६.०७	भोली
५	कृषि	३१	५५.३५	२५	४४.६४	कृषि/किषी
६	दाजु	५४	९६.४२	०२	३.५	दाजू
७	आलु	५४	९६.४२	०२	३.५	आँलू
८	घरेलु	४५	८०.३५	११	१९.६४	घरिलू
९	भिनाजु	३२	५७.१४	२४	४२.८५	भिनाजू
१०	पढ्छु	४२	७५	१४	२५	पढ्छू
जम्मा औषत		३८४	६२१.१६ ६२	२२०	३७८.५ ३८	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपाली भाषाका शब्दहरूमा आदि, मध्यमा जुन रूपले त्रुटि गर्ने प्रवृत्ति छ। सोही अनुसार शब्दान्तमा पनि विद्यार्थीले त्रुटि गर्ने गर्दछन्। शब्दको अन्त्यमा ह्रस्व लेख्नु पर्नेमा दीर्घ लेखेर त्रुटि गरेको पाइयो। यो त्रुटि सामान्यतः नाम, अव्यय र संयोजक वर्गहरूमा देखिन आएको छ। यस क्षेत्रमा पनि धेरैजसो त्रुटि गरेको भेट्टाइएको छ। प्रायः एकै शब्दहरूमा सबै विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन्। शब्दान्तमा दीर्घ लेखेर त्रुटि हुन आएका शब्दहरू माथि तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

माथिको तालिका आधारमा शब्दान्तमा ह्रस्व सम्बन्धी त्रुटिलाई हेर्दा शब्दको मध्यमा भन्दा शब्दान्तमा बढी त्रुटि गरेको देखिन्छ। शब्दान्तमा सबभन्दा बढी त्रुटि भएको शब्द 'पनाति' शब्दमा ५९% त्रुटि र सबभन्दा कम त्रुटि 'आलु' र 'दाजु' शब्दमा ४% रहेको पाइयो। औषतरूपमा हेर्दा ३८% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको भेट्टाइयो भने ६२% विद्यार्थीले शुद्धलेखन गरेको पाइयो।

४.२.२.२ दीर्घ सम्बन्धी त्रुटिहरू

वर्णविन्यासगत त्रुटि हुने अर्को क्षेत्र दीर्घ मात्राको प्रयोग हो। दीर्घ मात्राको सही रूपमा विन्यास नभएमा कतिपय ठाउँमा त्रुटि भई अर्थमा समेत प्रभाव पर्न जाने देखिन्छ। लेख्य भाषामा प्रयोग गरिने ई, ऊ, ी, ू लाई दीर्घ मात्रा भनिन्छ। 'ई' र 'ी' दीर्घ इकार हुन् भने 'ऊ' र 'ू' दीर्घ

ऊकार हुन् । 'ी' र 'ू' लाई दीर्घ मात्रा भनिन्छ । 'ई' र 'ी' लाई क्रमशः दाहिना र बर्धने नामले चिनिन्छ । भाषागत अशुद्धतालाई हटाई शुद्ध भाषिक लेखनका लागि दीर्घको प्रयोग ठीक तरिकाले गर्नु पर्दछ । कथ्य भाषामा मात्रालाई त्यति ख्याल नगरिए पनि कथ्य सामग्रीलाई लिखित रूपमा व्यक्त गर्न मात्राको विशेष रूपले ध्यान पुऱ्याउनु पर्दछ । दीर्घमात्रालाई छुट्याउन दाहिना वा बर्धने लागेको लामो उच्चारण हुने वर्ण दीर्घ हुन् । मात्रालाई स्पष्ट रूपमा बुझ्नका लागि तलको तालिकाबाट स्पष्ट हुन सकिन्छ ।

किसिम	दीर्घ	
भेद	दाहिने	बर्धने
सङ्केत चिह्न उच्चारण	'ी' 'की' 'ची' 'पी' 'टी'	ृ 'कृ' 'चृ' 'पृ'

दीर्घ ईकार र दीर्घ उकार सम्बन्धी अध्ययन गर्दा विद्यार्थीहरूले शब्दको शुरू मध्य र अन्त्यमा दीर्घ लेखनुपर्ने ठाउँमा ह्रस्व लेखेर त्रुटि गरेको पाइयो । यहाँ विद्यार्थीहरूले दीर्घ सम्बन्धी शब्दादि, शब्दान्तमा गरेको त्रुटिगत भिन्नतालाई तुलनात्मक रूपले तालिकाद्वारा प्रष्ट पार्न सकिन्छ ।

क. शब्दादि सम्बन्धी त्रुटि

तालिका ४ : शब्दादिमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको स्थिति

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	जीवन	१९	३३.९२	३७	६६.०७	जिवन
२	शीर्षक	१०	१७.८५	४६	८२.१४	शिर्षक
३	ईश्वर	१८	३२.१४	३८	६७.८५	इश्वर/इश्वोर
४	तीस	१५	२६.७८	४१	७३.२१	तिस
५	गीत	२५	४४.६४	३१	५५.३५	गित
६	मूर्ख	११	१९.६४	४५	८०.३५	मुख
७	दूषित	३	५.३५	५३	९४.६४	दुषित
८	सूक्ष्म	४	७.१४	५२	९२.८५	सुक्ष्म/शुस्म
९	सूत्र	६	१०.७१	५०	८९.२८	शुत्र/सुत्र
१०	पूर्व	२३	४१.०७	३३	५८.९२	पुर्व
जम्मा औषत		१३४	२३९.२४ २४	४२६	७६०.६६ ७६	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपाली लेखनका क्रममा दीर्घको प्रयोग शुरूमा गर्नुपर्ने ठाउँमा ह्रस्व मात्राको प्रयोग गर्दा शब्दादिमा दीर्घ हुने त्रुटिहरू देखा पर्दछन् । यो पनि त्रुटि हुने एउटा क्षेत्र हो । कक्षा ८ मा अध्ययनरत पाल्पा जिल्लाका कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले पनि यस क्षेत्रमा धेरै त्रुटि गरेको पाइन्छ । दीर्घ सम्बन्धी त्रुटिका लागि गरिएको अनुसन्धानबाट देखिएका त्रुटिहरू माथि तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

माथिको तालिकालाई हेर्दा के स्पष्ट हुन्छ भने शब्दादिमा दीर्घ लेख्नु पर्ने ठाउँमा ह्रस्व लेखेर त्रुटि गरेको देखियो । धेरै विद्यार्थीहरूले एकै शब्दमा बढी त्रुटि गरेको भेटाइयो । खास गरी नाम र विशेषण वर्गमा त्रुटि गरेको पाइयो । कुनै पनि शब्द त्रुटि नगरी ठीक लेख्ने विद्यार्थी यस क्षेत्रमा देखा परेनन् । कुनै न कुनैले केही न केही शब्दमा त्रुटि गरेकै छन् । माथिको तालिकामा सबभन्दा बढी त्रुटि 'दुषित' शब्दमा ९५% र सबभन्दा कम 'गीत' शब्दमा ५५% त्रुटि गरेको पाइयो । औषतमा हेर्दा २४% शुद्धलेखन र ७६% त्रुटि रहेकोबाट शुद्धलेखन भन्दा त्रुटिलेखन गर्ने विद्यार्थी बढी देखिन्छ ।

ख. शब्दको बीचमा दीर्घ हुने

तालिका ५ : शब्दमध्यमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको स्थिति

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	चालीस	२०	३५.७	३६	६४.२	चालिस
२	नवीन	१२	२१.४	४४	७८.५७	नविन/नविन
३	समीक्षा	०९	१६.०७	४७	८३.९२	समिक्षा
४	परीक्षा	१६	२८.५७	४०	७१.४२	परिक्षा
५	सजीव	१२	२१.४२	४४	७८.५७	सजिव
६	अपूर्ण	२२	३९.२८	३४	६०.७१	अपुर्ण
७	समूह	२१	३७.५	३५	६२.५	समुह
८	पढून्	०८	१४.२८	४८	८५.७१	पढुन
९	धतूरो	०८	१४.२८	४८	८५.७१	धतुरो
१०	सिन्दूर	०१	१.७८	५५	९८.२१	सिन्दुर/सिन्धुर
जम्मा औषत		१२९	२३०.२८ २३	४३१	७६९.५२ ७७	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

भाषिक लेखनको क्रममा त्रुटि क्षेत्रलाई केलाउँदा शब्दादिमा जस्तै शब्द मध्यमा पनि विद्यार्थीहरूले त्रुटि गर्ने गर्दछन् । यस तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले यस क्षेत्रमा प्रशस्तै त्रुटि

गरेको भेट्टाइयो । यो क्षेत्रमा प्राय : एउटै शब्दमा धेरैले त्रुटि गरेको भेटियो । ५६ जना विद्यार्थीहरूमा सबैले धेरथोर त्रुटि गरेको पाइयो । यसलाई तालिकामा माथि उल्लेख गरिएको छ ।

उल्लिखित तालिकाको त्रुटिलाई हेर्दा के स्पष्ट हुन्छ भने कक्षा ८ का कुमालभाषी विद्यार्थीले शब्दको मध्यमा दीर्घको प्रयोग नगरी ह्रस्वको प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइयो । सबै जसो विद्यार्थीहरूले ह्रस्वको प्रयोग बढी गरेर यस क्षेत्रमा त्रुटि देखाएका छन् । त्रुटि भएका शब्दहरू धेरैजसो नामवर्गका रहेका छन् । यो क्षेत्र पनि त्रुटिविहीन छैन । प्राय : जसो विद्यार्थीहरूले कुनै न कुनै शब्दमा त्रुटि गरेको पाइयो । त्रुटि नभएका शब्दहरू भने कुनै पनि भेटिएनन् । त्रुटि गरेका शब्दहरू नाम, विशेषण र क्रिया रहेका छन् । सबैभन्दा कम त्रुटि अपूर्ण शब्दमा ६१% रहेको छ । समग्र औषतमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत ७७% छ भने शुद्धलेखन गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत २३% रहेको छ ।

ग) शब्दको अन्त्यमा त्रुटि

तालिका ६ : शब्दको अन्त्यमा दीर्घ हुने शब्द

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	श्रीमती	२३	४१.०७	३३	५८.९२	श्रिमति
२	ठकुरी	३८	६७.८५	१८	३२.१४	ठकुरि
३	डोटी	३५	६२.५	२१	३७.५	ढोति
४	बहिनी	२९	५१.७८	२७	४८.२१	बहिनि
५	विद्यार्थी	३३	५८.९२	२३	४१.०७	विद्यार्थि
६	भाउजू	०५	८.९२	५१	९१.०७	भाउजु
७	साहू	०५	८.९२	५१	९१.०७	साहु
८	खाऊ	०९	१६.०७	४७	८३.९२	खाउ
९	हिन्दू	०१	१.७८	५५	९८.२१	हिन्दु
१०	आँफू	११	१९.६४	४५	८०.३५	आफु
जम्मा		१८९	३३७.४५	३७१	६६२.४६	
			३४		६६	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

भाषिक लेखनका क्रममा शब्दको शुरू र मध्यमा भै शब्दको अन्तमा पनि विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइन्छ । शब्दको अन्तमा ह्रस्व लेखिनु पर्नेमा दीर्घ लेखिनु यसप्रकारको त्रुटि हो । समान्यतया नाम, सर्वनाम र विशेषण जस्ता वर्गका शब्दमा यस प्रकारको त्रुटि भेटिन्छ । प्राय :

विद्यार्थीहरूले उही शब्द अर्को पटक लेख्दा त्रुटि गर्ने गरेको पाइयो । शब्दान्तमा दीर्घ लेखेर त्रुटि हुन आएको शब्दहरू माथि तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

यस क्षेत्रमा सबैजसो विद्यार्थीहरूले प्रायः एउटै शब्दमा त्रुटि गरेको देखियो । शब्दका अन्तमा दीर्घको प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा ह्रस्वको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको भेटियो । नाम, सर्वनाम, विशेषण शब्दमा त्रुटि गरी ठीक तवरले लेख्न नसकेको पाइयो । शब्दान्तमा दीर्घ सम्बन्धी त्रुटिलाई विश्लेषण गर्दा शब्दादि, शब्दमध्यमा भन्दा शब्दान्तमा कम त्रुटि भएको भेटियो । यसमा सबभन्दा बढी त्रुटि भएको शब्द 'हिन्दू' हो । जसमा ९८% विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् भने सबभन्दा कम त्रुटि भएको क्षेत्र 'ठकुरी' हो । जसमा ३२% विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् । औषतमा ६६% विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् भने ३४% विद्यार्थीले शुद्ध लेखन गरेका छन् ।

यस प्रकार विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यास अन्तर्गत ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी त्रुटि प्रशस्तै गरेका छन् । समग्र त्रुटिलाई केलाउँदा शब्दादि, शब्दमध्य र शब्दान्त तीनवटै त्रुटि क्षेत्रमा एकै अनुपातमा भने त्रुटि भएको पाइएन । समग्र ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी त्रुटिलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

तालिका ७ : समग्र ह्रस्व-दीर्घ सम्बन्धी त्रुटि विवरण

	ह्रस्व		दीर्घ	
	शुद्ध	त्रुटि	शुद्ध	त्रुटि
शब्दादि	५०%	५०%	२४%	७६%
शब्दमध्य	७०%	३०%	२३%	७७%
शब्दान्त	६२%	३८%	३४%	६६%
जम्मा	१८२%	११८%	८१%	२१९%
प्रतिशत	६१%	३९%	२७%	७३%

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

यस तालिकाबाट ह्रस्वभन्दा दीर्घ सम्बन्धी त्रुटि बढी गरेको देखिन्छ । समग्रमा हेर्दा ह्रस्व र दीर्घ सम्बन्धी त्रुटि केही मात्रामा कुनै न कुनै विद्यार्थीहरूले कहीं न कहीं गरेको पाइयो ।

४.२.३ 'स', 'श' र 'ष' वर्ण सम्बन्धी त्रुटि

सामान्यतया नेपाली वर्णमालामा तीनवटा 'स' को प्रयोग गरिन्छ । कथ्य नेपाली भाषामा एउटा मात्र 'स', भए पनि तत्सम वर्णविन्यासका नियमअनुसार लेख्य भाषामा 'श' र 'ष' समेत प्रयोग गरिने गरिन्छ । तालुबाट उच्चारित हुने वर्णलाई 'श', मुर्धाबाट उच्चारित हुने वर्णलाई 'ष' र दाँतबाट उच्चारित हुने वर्णलाई 'स' भनिन्छ । यी वर्णहरूलाई क्रमशः मोटो 'श', पातलो 'स', र पेटफान्यो 'ष' भनिन्छ (शर्मा, २०६३ : २४२) । यी तीनवटा 'स' वत्स्य (पातलो), तत्सम, तद्भव

र आगन्तुक तीनवटै शब्दहरूमा प्रयोग गरिन्छ । नेपाली भाषामा तीनरूपबाट (श, ष, स) प्रयोगमा ल्याइने भएतापनि यिनीहरूलाई उचित रूपले प्रयोग गर्न कुनै कठिनाई देखिँदैन । सहज र सरल प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ । नेपाली भाषामा प्रयोग गरिने ती वर्ण (श, ष, स) अर्थ भेदक वर्ण भने होइनन् (अधिकारी, २०५३ : ११२) उच्चारणका आधारमा फरक नसुनिने हुनाले प्राय गरेर विद्यार्थीहरूले श/ष/स को प्रयोगमा धेरै त्रुटि गरेको पाइन्छ । मुख्य सन्दर्भका अभावमा विद्यार्थीहरूले प्रयोग सन्दर्भ के हो भनेर छुट्याउन सहज तरिकाले सुनेको पाइँदैन । ती विद्यार्थीहरूले श, ष, स मध्ये कुनै एक लेख्नु पर्नेमा त्यसको वैकल्पिक चिह्न प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले कुन 'श' लाई कुन ठाउँमा प्रयोग गर्दछन् र कति विद्यार्थीहरूले के कस्ता किसिमका त्रुटिहरू गर्दछन् भन्ने कुरा प्राप्त तथ्यका आधारमा भिन्न भिन्न रूपमा केलाएर विश्लेषण गरिएको छ ।

४.२.३.१ 'स' को प्रयोगमा त्रुटि

तालिका ८ : 'स' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	सबल	२८	५०	२८	५०	शभल
२	सुकर्म	२१	३७.५	३५	६२.५	शुकर्म
३	सुविचार	३९	६९.६४	१७	३०.३५	शुविचार
४	दास	४७	८३.९२	०९	१६.०७	दाष/दाश
५	संसद	१०	१७.८५	४६	८२.१४	समशद
जम्मा		१४५	२५८.९९	१३५	२४१.०६	
औषत			५२		४८	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

कथ्य नेपालीमा एउटै मात्र 'स' वर्ण भएतापनि लेख्य रूपमा प्रयोगमा आउन तीनवटा 'स', 'श', 'ष' मध्ये यो 'स' ठेट नेपाली 'स' को रूपमा प्रयोग भएको छ । यसलाई दन्त्य 'स' अर्थात् पातलो 'स' पनि भनिन्छ । तद्भव शब्दको अगाडि, बीचमा र अन्त्यमा 'स' कै प्रयोग गरिन्छ । नेपाली भाषाको आ-आफ्नो ठेट शब्दहरूमा पनि पातलो 'स' कै प्रयोग गरी त्रुटि गर्ने गर्दछन् । नेपाली उच्चारणमा वत्स्य मानिने त्यसलाई दन्त्य 'स' पनि भनिन्छ । दाँतलाई जिब्रोले छोएर उच्चारण हुने वर्णहरू (त, थ, द, ध, न) सँग प्रयोग भएर आउने सबै ठाउँमा प्राय : गरी दन्त्य 'स' को प्रयोग गरिन्छ । यसलाई पातलो 'स' पनि भनिन्छ । कक्षा आठमा अध्ययन गर्ने कुमालभाषी

विद्यार्थीहरूले 'स' लेख्नु पर्ने ठाउँमा 'श' वा 'ष' को प्रयोग गरेर भाषिक अशुद्धताको समस्या निम्त्याएका छन् । जसलाई माथिको तालिकाद्वारा प्रष्ट पार्ने जमर्को गरिएको छ ।

'स' वर्णको प्रयोगमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको स्थिति माथि अध्ययन गर्दा कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले पातलो 'स' को सट्टा मोटो 'श' लेखी त्रुटि गरेको पाइयो समग्रमा 'स' प्रयोगमा भएको तथ्यलाई हेर्दा संसद शब्दमा ८२% विद्यार्थीले पातलो 'स' लेख्नुपर्नेमा मोटो 'श' लेखी त्रुटि गरेको पाइयो । 'दास' शब्दमा १६% विद्यार्थीले मात्र त्रुटि गरेको पाइयो । समग्रमा ४८% विद्यार्थीले 'स' प्रयोगमा त्रुटि गरेको पाइयो ।

४.२.३.२ 'श' वर्णको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका ९ : 'श' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	शिशिर	१५	२६.७८	२८	५०	सिसिर
२	शोषण	२१	३७.५	३५	६२.५	सोषण
३	शासन	२३	४१.०७	१७	३०.३५	सासन
४	विशेष	२६	४६.४२	०९	१६.०७	विषेश
५	क्रमशः	०२	३.५७	४६	८२.१४	क्रमस
जम्मा		८७	१५५.३४	१९३	३४४.६२	
औषत			३१		६९	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

तालुस्थानबाट उच्चारण हुने देवनागरिक वर्णमालाको तीसौं व्यञ्जन वर्ण 'श' हो । तालुबाट उच्चारण हुने भएकाले यसलाई तालव्य 'श' पनि भनिन्छ । यसलाई मोटो 'श' पनि भनिन्छ । तालव्य 'श', पातलो 'स', पेटफायो 'ष' मा उच्चारणगत रूपमा फरक नभए पनि अर्थगत रूपमा फरक पर्ने र अर्थको अनर्थ हुने भएकोले वर्ण छनोटमा ज्यादै ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने हुन्छ । संस्कृतमा तत्सम शब्द र विसर्गः सन्धीको प्रयोग हुने स्थानमा 'श' कै प्रयोग गरिन्छ । विभिन्न विदेशी भाषा (अङ्ग्रेजी, फारसी, उर्दु, बंगाली, ल्याटिन) बाट नेपाली भाषामा आएका शब्दहरूमा 'श' नै लेख्नुपर्ने हुन्छ ।

माथिको तालिकाको तथ्याङ्कबाट मोटो 'श' लेख्नु पर्ने ठाउँमा पातलो 'स' लेखी त्रुटि गरेको पाइयो । सबैभन्दा बढी त्रुटि क्रमशः शब्दमा ९६% र अन्यमा ५३% भन्दा बढी रहेको कारण मोटो 'श' को प्रयोगमा विद्यार्थीहरू त्यति सचेत नभएको पाइयो । समग्रमा ६९% विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् भने ३१% विद्यार्थीले मात्र शुद्ध लेखन गरेका छन् ।

४.२.३.३ 'ष' वर्णको प्रयोगमा त्रुटि

तालिका १० : 'ष' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	षड्यन्त्र	६	१०.७१	५०	८९.२८	सड्यन्त्र
२	वर्षा	३३	५८.९२	२३	४१.०७	बरसा
३	कृषक	२९	५१.७८	२७	४८.२१	क्रिसक
४	औषधि	०९	१६.०७	४७	८३.९२	औसधी
५	पुरूष	४२	७५	१४	२५	पुरूस
जम्मा		११९	२१२.४८	१६१	२८७.४८	
औषत			४२		५८	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपाली भाषाको लेख्य रूपमा प्रयोग गरिने 'स' मा पेटफ्यो 'ष' को प्रयोगमा पनि विद्यार्थीहरूले त्रुटि गर्ने गर्दछन् । यसलाई मूर्धन्य 'ष' पनि भनिन्छ । नेपाली भाषामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूमा मूर्धन्य 'ष' को प्रयोग गरिन्छ । त्यसका अतिरिक्त कतिपय शब्दमा क, ट, ठ, ड, द, ण वर्णको अगाडि 'ष' को प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले ती विविध कुराहरूको वास्ता नगरी 'स' वा 'श' को प्रयोग गरी त्रुटि गरेको भेटिन्छ । त्रुटि के कस्ता ठाउँमा भएका छन् ? के हुनुपर्ने थियो ? के त्रुटि भयो ? भन्ने कुराको विश्लेषण प्राप्त तथ्यको आधारमा माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूले 'ष' प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा मोटो 'श' र पातलो 'स' को प्रयोग गरी त्रुटि गर्ने गरेको पाइयो । ५६ जना विद्यार्थीमा गरिएको शोधकार्यमा सबैभन्दा बढी त्रुटि 'षड्यन्त्र' शब्दमा ८९% ले त्रुटि गरेको पाइयो भने सबभन्दा कम त्रुटि 'पुरूष' शब्दमा २५% ले भएको पाइयो । समग्रमा ५८% विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् भने ४२% विद्यार्थीले शुद्धलेखन गरेका छन् । 'ष' कहाँ र कुन अवस्थामा प्रयोग गर्ने भन्ने जानकारी कुमालभाषी विद्यार्थीहरूमा नहुनाले 'ष' को ठाउँमा 'श' वा 'स' लेखेर त्रुटि गरेको निष्कर्ष अध्ययनबाट

निकालिएको छ । यस्तो त्रुटि निराकरण गर्न विद्यार्थीहरूको समस्या पहिल्याइ आवश्यक जानकारी गराउनुपर्ने देखिन्छ ।

४.२.४ 'ब' र 'व' वर्णको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

नेपालीमा भएका २९ वटा व्यञ्जन वर्णमध्ये 'फ' पछि आउने 'ब' र 'ल' पछि आउने 'व' वर्णहरू पनि व्यञ्जन वर्ण हुन व्यञ्जन वर्णलाई वर्गीकरण गर्ने आधारमा उच्चारण स्थान पनि एक हो । यस आधारमा 'ब' र 'व' दुवै वर्ण ओष्ठ्य हुन् । यी दुवै वर्ण ओठ जोडि सास बन्द हुने र सास खुल्दा उच्चारण हुने वर्ण हुन् । त्यस्तै प्रयत्नका आधारमा 'ब' वर्ण, स्पर्शी वर्ण हो भने 'व' चाहिँ अन्तस्थ : वा अर्द्धस्वर वर्ण हो । प्राणत्वका आधारमा 'ब' र 'व' दुवै वर्ण अल्पप्राण हुन् । घोषत्वको आधारमा दुवै वर्ण घोष वर्ण हुन् ।

नेपाली भाषाको शब्द स्रोत तत्सम, तत्भव र आगन्तुक भएकाले कथ्य नेपाली भाषामा प्रष्ट रूपमा त्रुटि केलाएर उच्चारण नगरिने हुँदा 'ब' र 'व' को लेख्य रूपमा त्रुटि देखा पर्ने गरेको पाइन्छ । ठेट नेपाली भाषामा प्रयुक्त ब र व उच्चारण गर्दा स्पष्ट रूपमा छुट्टिन्छन् । तर संस्कृतबाट आएका सबै तत्सम शब्दमा भने प्राय : 'व' लेखिने र 'ब' उच्चारण गरिने शब्दहरू छन् । यसो भएतापनि यी दुवैको भेदलाई माथि उल्लेख गरेअनुसार वर्गीकरणका आधारबाट पहिचान गर्न सकिन्छ । पाल्पा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले 'ब' र 'व' को प्रयोगमा अलमलिएर त्रुटि गरेका छन् । यस्तो त्रुटि गर्नु स्वभाविक पनि हो किनभने कक्षा आठमा वर्णविन्यास शिक्षण गर्दा 'ब' र 'व' को प्रयोग सम्बन्धी स्पष्ट नियमको शिक्षण गरिएको पाइँदैन । विद्यार्थीहरूले देखेका, सुनेका र जानेका भरमा 'ब' र 'व' को प्रयोग गर्दछन् त्यसकारण भाषामा 'ब' र 'व' सम्बन्धी त्रुटिहरू भेटिन्छन् । यस्तो त्रुटि हुन नदिन 'ब' र 'व' को प्रयोग सम्बन्धी नियमबारे जानकारी दिनु जरूरी देखिन्छ ।

४.२.४.१ 'ब' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका ११ : 'ब' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	बालक	४०	७१.४२	१६	२८.५७	बालक
२	चुम्बक	२८	५०	२८	५०	चुम्बक
३	कुटुम्ब	२४	४२.८५	३२	५७.१४	कुटुम्ब
४	सम्बन्ध	२२	३९.२८	३४	६०.७१	सम्बन्ध

५	वतास	३१	५५.३५	२५	४४.६४	वतास
जम्मा		१४५	२५८.९	१३५	२४१.०६	
औषत			५२		४८	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

ओष्ठ्य स्थानबाट उच्चारण हुने देवनागरिक वर्णमालाको तेइसौँ व्यञ्जन वर्ण 'ब' हो । 'ब' उच्चारण हुने सबै तद्भव र आगन्तुक शब्दहरूमा 'ब' लेखिन्छ । 'ब' र 'व' कुन वर्ण लेख्ने भन्ने जानकारीका अभावमा 'ब' र 'व' सम्बन्धी त्रुटि हुने गरेको देखिन्छ । विद्यार्थीहरूलाई कुन ठाउँमा 'ब' र कुन ठाउँमा 'व' लेख्ने भनेर अलमल नहोस् भनी 'ब' प्रयोग सम्बन्धी केही नियमहरू दिइएका छन् । ती नियमहरूको ख्याल नगर्दा विद्यार्थीहरू 'ब' लेख्नुपर्नेमा 'व' र 'व' लेख्नुपर्नेमा 'ब' लेखेर त्रुटि गर्न पुग्दछन् । नेपालीमा 'ब' उच्चारण हुने सबै तद्भव र आगन्तुक शब्दमा 'ब' लेख्नुपर्ने, 'ब' उच्चारण हुने सबै धातु र क्रियापदमा 'ब' लेख्नुपर्ने, बे, बद्, बि उपसर्ग लागि वनेका शब्दमा 'ब' लेख्नुपर्ने, 'म' पछि 'ब' लेख्नुपर्ने जस्ता केही नियमहरू छन् । यी नियमहरू ख्याल गरेर लेखेमा विद्यार्थीहरूले 'ब' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि कम गर्दछन् अन्यथा त्रुटि बढी गर्न सक्छन् । कक्षा आठमा अध्ययन गर्ने कुमालभाषी विद्यार्थीको 'ब' लेखन क्षमता पहिल्याउन दिइएका शब्दहरू र त्रुटि गर्ने र नगर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्यालाई तालिकामा देखाइएको छ । माथिको तालिकाको माध्यमबाट विद्यार्थीहरूको 'ब' लेखन क्षमता कस्तो रहेछ भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

उपर्युक्त तालिका अनुसार के पुष्टि हुन आउँछ भने 'ब' को प्रयोगमा 'ब' लेखेर विद्यार्थीहरूले त्रुटि गर्ने गरेको पाइयो । 'सम्बन्ध' शब्दमा सबभन्दा बढी ६१% त्रुटि गरेको पाइयो । त्यस्तै 'बालक' शब्दमा सबभन्दा कम २९% त्रुटि गरेको पाइयो । औषत रूपमा हेर्दा ४८% ले 'ब' प्रयोगमा त्रुटि गरेका छन् भने ५२% ले शुद्धलेखन गरेका छन् । यसबाट त्रुटिलेखन भन्दा शुद्धलेखन गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या बढी देखिन्छ ।

४.२.४.२ 'ब' वर्णको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि तालिका १२ : 'ब' वर्णको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	

१	विकास	५०	८९.२८	६	१०.७१	विकास
२	अवकाश	२१	३७.५	३५	६२.५	अवकाश
३	देवर	३२	५७.१	२४	४२.८५	देओर
४	संवाद	२०	३५.७१	३६	६४.२८	सम्बाद
५	सेकुवा	४०	७१.४१	१६	२८.५७	सेकुआ
जम्मा		१६३	२९१.०१	११७	२०८.९१	
औषत			५८		४२	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

ओष्ठ्य स्थानबाट उच्चारण हुने वर्णमालाको उनन्तीसौं व्यञ्जन वर्ण 'व' हो । 'व' उच्चारण हुने तत्सम र आगन्तुक शब्दमा 'व' लेखिन्छ । नेपाली वर्णमालामा प्रचलित कतिपय वर्णहरू यस्ता पनि छन् जसलाई कथ्य र लेख्य भाषामा एउटै किसिमले लेखिन्छ । विद्यार्थीहरूलाई 'ब' र 'व' कुन कुन ठाउँमा प्रयोग गर्ने भन्ने कुराको जानकारी नहुँदा र कतिपय शब्दहरू 'ब' उच्चारण गरेर पनि 'व' लेख्नुपर्ने भएकाले विद्यार्थीहरूलाई 'व' को प्रयोग सम्बन्धी समस्या देखा परेको देखिन्छ । नेपालीमा 'व' को उच्चारण हुने शब्दमा 'ब' नै लेखिन्छ । वान्, वत्, वती, विद्मा, टुडिगने शब्दमा पनि 'व' नै लेखिन्छ । 'व्य' आएका शब्दमा आवट, उवा, वाला, वार, वारी प्रत्यय लागेर बनेका शब्दमा 'व' नै लेखिन्छ । यसरी 'व' लेखन सम्बन्धी नियमको ज्ञान नहुनाले विद्यार्थीहरूले 'व' लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'ब' लेखेर त्रुटि गरेको निष्कर्ष अध्ययनबाट निकालिएको छ । अध्ययनका क्रममा प्रयोगमा ल्याइएका शब्दहरूलाई माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

माथिको तालिकाको आधारमा विश्लेषण गर्दा धेरै विद्यार्थीहरूले 'व' को प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'ब' लेखी त्रुटि गरेको पाइयो । संवाद शब्दमा ६४% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो भने विकास शब्दमा ११% ले त्रुटि गरेको पाइयो । औषत रूपमा हेर्दा ४२% विद्यार्थीले 'व' को प्रयोगमा त्रुटि गरेको पाइयो भने ५८% विद्यार्थीले शुद्धलेखन गरेको पाइयो ।

समग्रमा 'ब' र 'व' लेखन सम्बन्धी समस्या देखिएको क्षेत्र 'ब' र 'व' को प्रयोगसम्बन्धी नियमको जानकारी नहुनु र नेपाली भाषामा 'ब' र 'व' को शुद्ध र स्पष्ट उच्चारणसँग विद्यार्थीहरू परिचित नहुनु नै हो । यस्तो समस्या समाधान गर्न विद्यार्थीहरूलाई बारम्बार 'ब' र 'व' लेखनमा अभ्यास गराउने र यस सम्बन्धी नियमहरूको जानकारी दिनु आवश्यक देखिन्छ ।

४.२.५ 'य' र 'ए' वर्णको प्रयोगसम्बन्धी त्रुटि

'य' र 'ए' ले अलग अलग उच्चारणको प्रतिनिधित्व गर्ने भएतापनि कतिपय स्थितिमा यिनलाई एउटै उच्चारण दुई लिपि चिह्न ठान्ने प्रवृत्तिले वर्णविन्यासगत त्रुटि हुने गरेको देखिन्छ ।

‘य’ लाई ‘ए’ र ‘य’ वैकल्पिक चिह्नको रूपमा प्रयोग गर्ने प्रवृत्ति विद्यार्थीहरूको लेखनमा कहीं न कहीं देखा पर्दछ । ‘ए’ र ‘य’ सम्बन्धी अन्य ‘य’ र ‘यी’ र ‘इ’ जस्ता वर्णहरूलाई पनि वर्णविन्यासमा विद्यार्थीहरूले धेरै त्रुटि गर्ने गर्दछन् । यस्ता अक्षरहरूलाई उस्तै-उस्तै किसिमले उच्चारण गरिए पनि लेख्य रूपमा ती दुई वर्णलाई ठीक ठीक तवरले ‘ए’ लाई ‘य’ को रूपमा समेत उच्चारण गर्दछन् । जस्तै खाए-खाया, गए-गया । उक्त उच्चारणको प्रभावका कारण लेखनमा भिन्नता छुट्याउन नसक्नु हो । नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा विद्यार्थीहरूले ‘ए’ र ‘य’ को प्रयोगमा प्रशस्तै त्रुटि गरेका हुन्छन् । कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले ‘ए’ र ‘य’ को प्रयोगमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् भन्ने कुरालाई यहाँ क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.५.१ ‘ए’ वर्णको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका १३ : ‘ए’ को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	एउटा	५०	८९.२८	६	१०.७१	यउटा
२	दिएको	४२	७५	१४	२५	दियेको
३	भए	४८	८५.७	०८	१४.२८	भय
४	एवम्	२४	४२.८५	३२	५७.१४	यवम्
५	पठाएँ	०८	१४.२८	४८	८५.७१	पठाय
जम्मा		१७२	३०७.११	१०८	१९२.८४	
औषत			६१		३९	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपालीमा ६ वटा स्वरवर्णहरू छन् । ६ वटा स्वरवर्णमध्ये ‘ए’ पनि एक हो । नेपालीमा स्वरवर्णहरूलाई तीन आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ । जिब्राको सक्रियताका आधारमा ‘ए’ अग्रस्वर हो । जिब्राको उचाइको आधारमा मध्यस्वर र ओठको अवस्थाका आधारमा ‘ए’ अगोलित स्वर हो ।

विद्यार्थीहरू ‘ए’ र ‘य’ को प्रयोगमा प्रायः भुक्किने गर्दछन् । एकबाट बनेका शब्दमा ‘ए’ लेख्ने जस्तै : एकै, एघार, एकान्त, एउटा आदि । इच्छार्थक क्रियापदमा ‘ए’ प्रयोग गरिन्छ । जस्तै : गएस्, भएस् खाए, दिए आदि । भूतकालका क्रियापदमा ‘ए’ नै प्रयोग गरिन्छ ‘य’ होइन । जस्तै : खाएनन्, नुहाएँ आदि त्यस्तै एर, एको प्रत्यय लागेर बनेका शब्दहरूमा ‘ए’ नै लेख्नुपर्छ । जस्तै : खाएर, गएको, भएर आदि । यसरी ‘ए’ लेख्नुपर्ने ठाउँमा ‘य’ लेखेर विद्यार्थीहरूले लेखाइमा गल्ती गरिरहेका हुन्छन् । यस्तो त्रुटि हुन नदिन विद्यार्थीहरूलाई ‘ए’ लेखनमा बारम्बार अभ्यास गराइरहनु

आवश्यक हुन्छ । अध्ययनका क्रममा विद्यार्थीहरूको 'ए' लेखन क्षमता जाँच दिइएका शब्दहरूमा विद्यार्थीहरूले के कस्ता त्रुटि गरे, त्यसको निष्कर्ष माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

माथिको तालिका अनुसार 'पठाएँ' शब्दमा विद्यार्थीहरूको सबभन्दा बढी ४८% त्रुटि गरेको देखिन्छ । त्रुटि गर्ने धेरै जसो विद्यार्थीहरूले 'पठाएँ' को सट्टा 'पठाय' लेखेका छन् । यस्तै 'एउटा' शब्दमा सबभन्दा कम ११% मात्र त्रुटि भएको छ । समग्रमा ३९ % विद्यार्थीले 'ए' को प्रयोग गर्ने ठाउँमा 'य' लेखेर त्रुटि गरेका छन् भने ६१% विद्यार्थीहरूले शुद्धलेखन गरेको पाइन्छ । यस आधारमा 'ए' लेखन क्षमता सबल नै रहेको छ भन्न सकिन्छ ।

४.२.५.२ 'य' वर्णको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका १४ : 'य' वर्णको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	यस	५०	८९.२८	६	१०.७१	एस
२	जय	३८	६७.८५	१८	३२.१४	जए
३	भरिया	२२	३९.२८	३४	६०.७१	भरिआ
४	सहरिया	२९	५१.७८	२७	४८.२१	सहरिए/सहरिआ
५	टायम	२७	४८.२१	२९	५१.७८	टाएम
जम्मा		२९४	२९६.४	११४	२०३.५५	
औषत			५९		४१	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपाली भाषाका २९ वटा व्यञ्जन वर्णहरू मध्ये 'य' पनि एक हो । नेपाली व्यञ्जन वर्णहरूलाई उच्चारण गर्ने वर्गीकरणका चार आधारहरू छन् । उच्चारण स्थानका आधारमा 'य' तालव्य व्यञ्जन वर्ण हो । तालुबाट उच्चारित हुने वर्ण 'य' भएकोले यसलाई तालव्य व्यञ्जन वर्ण भनिन्छ । प्रयत्नका आधारमा अर्द्धस्वर वर्ण हो । घोषत्वका आधारमा घोष वर्ण र प्राणत्वका आधारमा अल्पप्राण वर्गमा पर्ने वर्ण हो ।

'य' वर्णको प्रयोग कुन कुन ठाउँमा गर्ने भन्ने कुरामा विद्यार्थीहरू अल्मलिन्छन् । यो , त्यो सर्वनाम र तिनबाट बनेका शब्दहरूमा 'य' को प्रयोग गर्नुपर्छ जस्तै : यो, त्यो, यस्तो, त्यही आदि । त्यस्तै भूतकालका शब्दहरूमा 'य' प्रयोग गर्नुपर्छ जस्तै : खायो, गयो, आयो आदि । केही आगन्तुक शब्दहरू र केही तत्सम शब्दहरूमा पनि 'ए' नभएर 'य' कै प्रयोग गर्नुपर्छ । यसरी 'य' वर्णको प्रयोग कहाँ गर्ने भन्ने जानकारी नहुँदा विद्यार्थीहरूले लेखाइमा त्रुटि गर्छन् । अध्ययनको क्रममा

विद्यार्थीहरूको 'य' लेखन क्षमता पहिल्याउन दिइएका शब्दहरूमा विद्यार्थीहरूले कति त्रुटि गरे भन्ने निष्कर्ष माथिको तालिकाबाट देखाइएको छ ।

माथिको तालिकाबाट के स्पष्ट हुन्छ भने अर्द्धस्वर अर्थात तालव्य 'य' प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा विद्यार्थीहरूले स्वरवर्ण 'ए' को प्रयोग गरी अधिक त्रुटि गरेको पाइयो । विशेष गरी सबैभन्दा बढी त्रुटि 'भरिया' शब्दमा ३४% गरेको पाइयो भने सबै भन्दा कम ११% यस खण्डमा गरेको पाइयो । समग्रमा ४१% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको र ५९% विद्यार्थीले शुद्धलेखन गरेको भेटियो । उपरोक्त माथि दिइएका त्रुटिहरूमा अधिकांश विद्यार्थीहरूले सही रूपले शुद्धलेखन गरेको पाइयो विशेष गरी यो क्षेत्रमा 'य' को ठाउँमा 'ए' को प्रयोग गरी सबै जसो शब्दहरूमा त्रुटि गरेको पाइयो ।

४.२.६ 'ऋ' र 'रि' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषामा 'ऋ' र 'रि' को ध्वन्यात्मक उच्चारण समान हुन्छ । त्यसकारण यी दुबै वर्ण वैकल्पिक रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । यति हुदाँ हुँदै पनि लेख्यरूपमा भने यी दुई वर्णलाई फरक फरक किसिमले प्रयोग गरिन्छ । 'ऋ' स्वरवर्ण हो भने 'रि' व्यञ्जन वर्ण हो । 'रि' लाई कस्मिमा, वत्स्य, सघोष एवम् अल्पप्राणका आधारमा वर्गीकरण गरी पहिचान गर्न सकिन्छ भने 'ऋ' स्वरवर्ण भएकाले उच्चारणमा कुनै बाधा पर्दैन अर्थात् 'ऋ' वर्णलाई कुनै बाधा बिना नै उच्चारण गर्न सकिन्छ । नेपालीमा 'रि' को प्रयोग तद्भव र आगन्तुक शब्दमा गरिन्छ भने 'ऋ' को प्रयोग चाहिँ संस्कृतका तत्सम शब्दहरूमा मात्र गरिन्छ ।

४.२.६.१ 'ऋ' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका १५ : 'ऋ' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	ऋषि	२०	३५.७१	३६	६४.२८	रिषी
२	ऋतु	१३	२३.२१	४३	७६.७९	रितु/रीतु
३	ऋण	११	१९.६४	४५	८०.३५	रिण/रीड
४	ऋचा	१	१.७८	५५	९८.२२	रिचा
५	ऋग्वेद	१	१.७८	५५	९८.२२	रिग्वेद/रिगवेद
जम्मा		४६	८२.१२	२३४	४१७.८९	
औषत			१६		८४	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

‘ऋ’ स्वरवर्ण हो । नेपालीमा यसको प्रयोग तत्सम शब्दमा मात्र गरिन्छ । विद्यार्थीहरूले तत्सम शब्दमा ‘ऋ’ को प्रयोग गर्नुपर्छ भन्ने थाहा नपाएर ‘ऋ’ को सट्टा ‘रि’ को प्रयोग गरेर भाषामा त्रुटि गरेका हुन्छन् । अध्ययनका क्रममा लिइएका विद्यार्थीहरूको ‘ऋ’ लेखन क्षमता कस्तो रहेछ भन्ने थाहा पाउनका लागि माथिको तालिका हेरौं ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार ४ वटा विद्यालयका ५६ जना कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले दिएको ५ वटा शब्दमा धेरथोर सबैमा त्रुटि गरेका छन् । जसमा सबैभन्दा बढी त्रुटि ‘ऋचा’ र ‘ऋग्वेद’ शब्दमा ९८.२% त्रुटि गरेका छन् भने सबैभन्दा कम त्रुटि ‘ऋषि’ शब्दमा ६४.२८% ले गरेका छन् । समग्रमा विद्यार्थीले ‘ऋ’ लेख्नु पर्नेमा ‘रि’ लेखेर ८४% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो भने शुद्ध लेखन तर्फ १६% विद्यार्थीले मात्र शुद्ध लेखेको भेटियो । यसबाट के देखिन्छ भने विद्यार्थीमा ‘ऋ’ लेखन क्षमता त्यति सबल नरहेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

४.२. ६.२ 'रि' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका १६ : 'रि' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	रिजल्ट	१९	३३.९२	३७	६६.०७	रीजल्ट
२	रिक्सा	२३	४१.०७	३४	६०.७	रीक्सा/रिकसा
३	हरियो	४४	७८.५७	१२	२१.४२	हरीयो
४	रिकापी	२९	५१.७८	२७	४८.२१	रीकापी/ऋकापी
५	रिजाल	४१	७३.२१	१५	२६.७८	रीजाल/ऋजाल
जम्मा		१५६	२७८.५५	१२५	२२२.५५	
औषत			५५		४५	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

'रि' व्यञ्जन वर्ण हो । नेपालीमा यसको प्रयोग तद्भव र आगन्तुक शब्दमा गरिन्छ तर कुनै कुनै तत्सम शब्दमा पनि 'रि' को प्रयोग गरिन्छ, जस्तै : रिक्त, रिपु, अरि, गिरि आदि अध्ययनका क्रममा विद्यार्थीहरूले प्रायः 'रि' को प्रयोग हुने सबैजसो ठाउँमा नै 'रि' लेखेको तथ्य प्राप्त भयो । 'ऋ' लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'रि' लेखेर त्रुटि गरेको पाइयो तर 'रि' लेख्नुपर्ने ठाउँमा कसैले 'ऋ' लेखेर पनि त्रुटि गरेको पाइयो । यस तथ्यलाई माथिको तालिकाबाट अभि स्पष्ट पारिएको छ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार 'रि' को प्रयोग सम्बन्धी अध्ययन गर्दा कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीले 'रि' को ठाउँमा 'ऋ' लेखेर न्यूनमात्र त्रुटि गरेका छन् । खासगरी विद्यार्थीहरूले 'रिजल्ट' को ठाउँमा 'रीजल्ट', रिक्साको ठाउँमा 'रीक्सा' जस्ता ह्रस्व लेख्नुपर्ने ठाउँमा दीर्घ लेखेर गल्ती गरेको भेटिएको छ । यसरी वर्णविन्यास सम्बन्धी गल्तीलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी त्रुटि 'रिजल्ट' शब्दमा ३७% र समग्रमा त्रुटिपूर्ण लेखन गर्ने विद्यार्थी संख्या ४५% र शुद्धलेखन गर्ने विद्यार्थी संख्या ५५% रहेको पाइएको छ । यसरी 'ऋ' को तुलनामा 'रि' को प्रयोगमा विद्यार्थीहरूले कमै त्रुटि गरेको निष्कर्ष पनि अध्ययनबाट निकालियो ।

४.२.७ 'क्ष' र 'छ' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषामा कतिपय वर्णहरू उच्चारणमा उस्तै सुनिए पनि लेखनमा बेग्लाबेग्लै लेखिने हुन्छन् । यस्तै 'छ' र 'क्ष' लाई छुट्याउनको लागि यिनीहरूको बनोटबारे जानकारी आवश्यक हुन्छ । 'छ' र 'क्ष' दुवै नेपाली भाषाका व्यञ्जन वर्ण हुन् । 'छ' एकल एवम् शुद्ध व्यञ्जन वर्ण हो भने क्ष

चाहिँ 'क' र दन्तमूलीय वर्ण हो । 'छ' को पहिचान वत्स्य , स्पर्श, अघोष र अल्पप्राणका आधारमा गरिन्छ ।

'क्ष' लाई संस्कृतमा 'क' र 'ष' को संयोजनबाट बनेको संयुक्त व्यञ्जन भनिन्छ । नेपालीमा संस्कृतका तत्सम शब्दहरूमा मात्र आउने 'क्ष' कतिपय शिक्षितहरूको उच्चारणमा कतै कछ्य, र च्छय जस्तो सुनिन्छ (अधिकारी, २०६२ : ३) । 'छ' र 'क्ष' बीच स्पष्ट विभेद हुँदाहुँदै पनि यी दुईका बीच ध्वन्यात्मक उच्चारण शिक्षितहरूले समेत समान किसिमले नगर्ने हुँदा यस तहका विद्यार्थीहरूबाट 'छ' को ठाउँमा 'क्ष' र 'क्ष' को ठाउँमा 'छ' लेख्नु त्यति अस्वाभाविक मानिँदैन । तसर्थ विद्यार्थीहरूलाई यी दुवै वर्ण बीच अभ्यासद्वारा शुद्धीकरणतर्फ उन्मुख गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४.२.७.१ 'क्ष' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका १७ : 'क्ष' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द	स्रोत
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
१	क्षमता	२७	४८.२१	२९	५१.७८	छेमता	स्थ लग त अध्य यन
२	अक्षता	२०	३५.७१	३६	६४.२८	अछेता	
३	राक्षस	१४	२५	४२	७५	राछेस	
४	लक्षण	२५	४४.६	३१	५५.३५	लछण	
५	शिक्षा	४७	८३.९२	०९	१६.०७	शिछ्या	
जम्मा		११३	२३७.४४	१४७	२६२.४३		
औषत			४८				

२०७०

नेपालीमा 'क' र 'ष' को संयुक्त रूप 'क्ष' को प्रयोग तत्सम शब्दहरूमा मात्र हुन्छ । 'क्ष' को सट्टा क्षे वा क्ष्य पनि अवस्थाअनुसार प्रयोग गरिएको हुन्छ । विद्यार्थीहरू 'क्ष' को प्रयोग कहाँ र कुन अवस्थामा गर्ने भन्ने थाहा नपाएर शब्दहरूको स्रोत पहिचान गर्न नसकेर 'क्ष' वा 'छ' को प्रयोग गर्ने कुरामा अल्मलिन्छन् र लेखाइमा त्रुटि गर्छन् । अध्ययनका क्रममा विद्यार्थीहरूको परीक्षण गर्न दिइएका शब्दहरूलाई माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ साथै परीक्षणमा सहभागी विद्यार्थीहरूको नतिजा पनि उल्लेख गरिएको छ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार सबैभन्दा बढी त्रुटि 'राक्षस' शब्दमा भएको छ । जसमा ७५% विद्यार्थीहरूले 'राछेस' लेखी त्रुटि गरेको पाइयो । सबभन्दा कम त्रुटि शिक्षा, शब्दमा गरेको पाइयो । जसमा १६% विद्यार्थीले मात्र त्रुटि गरेको भेटियो । समग्रमा ५२% विद्यार्थीले 'क्ष' प्रयोगमा शुद्धलेखन

गरेको भेटियो । निष्कर्षमा के भन्न सकिन्छ भने 'क्ष' प्रयोग सम्बन्धी अध्ययनबाट विद्यार्थीमा 'क्ष' प्रयोग सम्बन्धी जानकारी नरहेको बुझिन्छ । शब्दहरूको स्रोत तत्सम, तद्भव, आगन्तुक कुन हो भन्ने कुरा थाहा नभएर पनि यस्तो समस्या देखिएको तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन्छ । यस्तो त्रुटिको निराकरण गर्न विद्यार्थीमा 'क्ष' को प्रयोग सम्बन्धी जानकारी दिलाउनुका साथै शब्दहरूको प्रयोगमा अभ्यास गराउनु आवश्यक देखिन्छ ।

४.२.७.२ 'छ' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका १८ : 'छ' प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	छेपारो	३९	६९.६४	१७	३०.३५	क्षेपारो
२	छेउछाउ	२५	४४.६४	३१	५५.३५	क्षेउछाउ
३	जान्छ	४१	७३.२१	१५	२६.७८	जानछ/जान्छ्य
४	छपाइ	२०	३५.७१	३६	६४.२८	क्षपाइ
५	ओछ्यान	०९	१६.०७	४७	८३.९२	ओक्षान
जम्मा		१३४	२३७	१४६	२५८	
औषत			४८		५२	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपालीमा दन्तमूलीय वर्ण मानिने 'छ' एकल व्यञ्जन वर्ण हो । नेपालीमा यस वर्णको प्रयोग तद्भव, आगन्तुक शब्द, धातु एवम् क्रियापदमा गरिन्छ । 'छ' को सट्टामा छे, छ्य, छ्या पनि अवस्था हेरिकन प्रयोग गरिएको हुन्छ । जस्तै : छपाइ, छेपारो, रछ्यान आदि । 'छ' को प्रयोग क्षमता पहिल्याउन विद्यार्थीहरूलाई दिइएका शब्दहरू र विद्यार्थीहरूको क्षमतालाई माथिको तालिकाद्वारा देखाइन्छ ।

प्रस्तुत तालिकाको विश्लेषणबाट के स्पष्ट हुन्छ भने सम्पूर्ण शब्दमा सबै विद्यार्थीले धेरथोर त्रुटि गरेका छन् । प्रयोग गरिएका शब्दमा सबभन्दा बढी त्रुटि ओछ्यान शब्दमा ८३.९२% पाइयो भने सबभन्दा कम त्रुटि 'जान्छ' शब्दमा २६.७८% त्रुटि गरेको पाइयो । विद्यार्थीले गरेको त्रुटिलाई हेर्दा 'छ' को ठाउँमा 'क्ष' लेखेर कतिपय ठाउँमा त्रुटि गरेका छन् भने कतिपय ठाउँमा एउटा वर्णको ठाउँमा अर्को वर्णको प्रयोग गरेर गल्ती गरेको भेटियो । समग्रमा हेर्दा 'छ' प्रयोगमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी ५२% र शुद्धलेखन गर्ने विद्यार्थी ४८ % रहेको पाइयो ।

४.२.८. 'ज्ञ' र 'ग्यँ' को प्रयोगसम्बन्धी त्रुटि

'ज्' र 'ञ' को संयोजनबाट बनेको संयुक्त व्यञ्जन वर्ण 'ज्ञ' हो । विद्यार्थीहरूले 'ज्ञ' को उच्चारण गर्दा 'ग्यँ' गर्छन् । ज्ञ र ग्यँ एउटै भने होइन । नेपालीमा 'ज्ञ' को उच्चारण ग्यँ गरिन्छ, जस्तै: ज्ञान-ग्याँन, विज्ञान-विग्याँन, आज्ञा-आग्याँ आदि । ग्यँ भएको शब्द नेपाली र संस्कृत दुबैमा पाइन्छ । नेपालीमा एउटा आगन्तुक शब्दमा ग्यँ लेखिन्छ त्यो ग्याँस हो । तत्सम शब्दमा भने आदि मध्य र अन्त्यमा 'ज्ञ' वर्णको प्रयोग भएको पाइन्छ, जस्तै तत्सम शब्दको आदिमा 'ज्ञ' हुने शब्दहरू ज्ञान, ज्ञाता, ज्ञानी, ज्ञाताव्य आदिछन् । तत्सम शब्दको मध्यमा 'ज्ञ' लेखिने शब्दहरू जिज्ञासा, विज्ञान, विज्ञप्ति, आज्ञप्ति, प्रज्ञापन आदि हुन् । तत्सम शब्दको अन्त्यमा 'ज्ञ' लेखिने शब्दहरू यज्ञ, विज्ञ, आज्ञा, प्रतिज्ञा, संज्ञा, प्रज्ञा, युवराज्ञी आदि हुन् । वर्णविन्यासको नियमअनुसार आगन्तुक शब्दमा ग्य र ग्यँको प्रयोग गर्नुपर्ने र तत्सम शब्दमा 'ज्ञ' को प्रयोग गर्नुपर्ने तर 'ज्ञ' र 'ग्य' को उच्चारण उस्तै सुनिने हुनाले विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् । 'ज्ञ' को सट्टामा ग्यँ र ग्यँ को सट्टामा 'ज्ञ' लेखेर विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासीय त्रुटि गरेका छन् । यस्ता समस्याहरू समाधान गर्न विद्यार्थीहरूमा ग्यँ र 'ज्ञ' को प्रयोग सम्बन्धी जानकारी गराउनु आवश्यक देखिन्छ ।

४.२.८.१ 'ज्ञ' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका १९ : 'ज्ञ' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	ज्ञान	४४	७८.५७	१२	२१.४२	ग्यान
२	जिज्ञासा	३६	६४.२८	२०	३५.७१	जिग्यासा / जिगसा
३	विज्ञान	४९	८७.५	०७	१२.५	विग्यान
४	संज्ञा	१०	१७.८५	४६	८२.१४	सङ्ग्या
५	यज्ञ	०८	१४.२८	४८	८५.७१	यग्य
जम्मा		१४७	२६२.४८	१३३	२३७.४८	
औषत			५२		४८	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपाली भाषामा प्रयोग हुने 'ज्ञ' वर्ण तत्सम शब्दहरूमा मात्र प्रयोग गरिन्छ । 'ज्ञ' वर्ण कहाँ प्रयोग गर्ने भन्ने जानकारी नहुनाले विद्यार्थीहरूले 'ज्ञ' वर्णको लेखनमा त्रुटि गरेका छन् । अध्ययनका क्रममा लिइएका विद्यार्थीहरूले 'ज्ञ' वर्ण लेखनमा के कति त्रुटि गरे र के कति सही गरे भन्ने कुरा माथिको तालिकाद्वारा देखाउने प्रयास गरिएको छ ।

माथिको तालिकालाई हेर्दा 'ज्ञ' प्रयोगमा सबभन्दा बढी त्रुटि 'यज्ञ' शब्दमा ८५.७१% ले त्रुटि गरेको पाइयो भने सबभन्दा कम त्रुटि 'विज्ञान' शब्दमा १२.५ % विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो समग्रमा ४८% विद्यार्थीले त्रुटि लेखन र ५२% विद्यार्थीले शुद्धलेखन गरेको पाइयो ।

४.२.८.२ 'ग्यँ' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका २० : 'ग्यँ' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	ग्याँस	५	८.९२	५१	९१.०७	ज्ञास/ ग्यास
२	ग्याँचे	९	१६.०७	४७	८३.९२	गेंचे/ ज्ञेचे
३	ग्यारेन्टी	१३	२३.२१	४३	७६.७८	ज्ञारेन्टी/ गेरेन्टी
४	ग्याष्टिक	१	१.७८	५५	९८.२	ज्ञासटीक/ गेसटीक
जम्मा		२८	४९.९८	१९६	३४९.९७	
औषत			१३		८७	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपाली भाषामा प्रयोग हुने 'ज्ञ' वर्णको उच्चारण गर्दा ग्यँ गरिन्छ तर ग्यँ र ग्या को प्रयोग नेपाली तत्सम दुबैमा पाइँदैन तर आगन्तुक र तद्भव शब्दमा भने ग्यँको प्रयोग पाइन्छ । 'ग्यँ' लेखन क्षमता पहिल्याउन विद्यार्थीहरूलाई दिइएका शब्दहरूलाई माथि तालिकामा देखाइएको छ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार विद्यार्थीहरूको ग्यँ लेख्ने क्षमता त्यति सबल नरहेको देखिन्छ । 'ग्यँ' को उच्चारण अनुसार विद्यार्थीहरूले पनि लेखाइमा त्रुटि गरेको अध्ययनबाट स्पष्ट हुन्छ । विद्यार्थीहरूका लागि परीक्षणमा दिइएका शब्दहरूमध्ये सबैभन्दा बढी त्रुटि ग्याष्टिक शब्दमा ९८.२% रहेको छ भने सबभन्दा कम त्रुटि ग्यारेन्टीमा ७६.७८% रहेको छ । समग्रमा १३% विद्यार्थीले मात्र शुद्धलेखन गरेको पाइयो भने ८७% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो । खासगरी 'ग्यँ' लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'ज्ञ' लेखेर तथा अन्य गल्ती गरेर त्रुटि गरेको पाइयो । समग्रमा 'ग्य' लेखन क्षमता भन्दा 'ज्ञ' लेखन क्षमता उच्च रहेको तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन्छ । 'ज्ञ' वर्णको प्रयोग तत्सम शब्दमा मात्र र 'ग्य' वर्णको प्रयोग आगन्तुक र तद्भव शब्दमा मात्र गरिन्छ भन्ने कुरा विद्यार्थीलाई कम जानकारी भएकाले ग्यँको सट्टामा 'ज्ञ' लेखेर त्रुटि गरेको पाइयो । ज्ञ र ग्यँ ध्वन्यात्मक दृष्टिले समान हुने हुनाले पनि त्रुटिरहित लेखाइ हुन नसकेको अध्ययनबाट निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ । सारमा 'ज्ञ' वर्णको लेखनमा भन्दा ग्यँ वर्णको लेखनमा त्रुटि बढी गरेको भेटियो ।

४.२.९ शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषाको लेखनमा शिरबिन्दुको प्रयोग 'अनुस्वार' ध्वनिहरूको लागि गरिन्छ । शिरबिन्दुको सङ्केत चिह्न (') हो । नेपाली भाषामा यसले ड, ञ, ण, न, म लाई जनाउने हुँदा यसको नाके उच्चारण हुन्छ । अनुस्वार ध्वनिको उच्चारण नाकबाट मात्र हुन्छ । त्यसैगरी नेपाली भाषाको लेखनको चन्द्रबिन्दुको प्रयोग अनुनासिक ध्वनिहरूका लागि गरिन्छ । चन्द्रबिन्दुको सङ्केत चिह्न (°) हो । स्वरसँगै यसको नाके उच्चारण गरिन्छ । अर्थात् अनुनासिक ध्वनिको उच्चारण नाक र मुखबाट हुन्छ ।

कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले कस्तो अवस्थामा चन्द्रबिन्दु प्रयोग गर्ने र कस्तो अवस्थामा शिरबिन्दु प्रयोग गर्ने भन्ने कुराको राम्रो ज्ञान नहुनाले चन्द्रबिन्दु लेख्नु पर्ने ठाउँमा शिरबिन्दु र शिरबिन्दु लेख्नुपर्ने ठाउँमा चन्द्रबिन्दु लेखेर गल्ती गरेको पाइयो । कतिपय विद्यार्थीहरूले शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दुलाई वैकल्पिक चिह्नका रूपमा पनि प्रयोग गरेको पाइयो । तर शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दुलाई वैकल्पिक चिह्नका रूपमा प्रयोग गर्न सकिँदैन । अध्ययनको क्रममा विद्यार्थीहरूलाई दिइएका शब्दहरूमा विद्यार्थीहरूले गरेका यस्ता गल्तीहरूलाई निराकरण गर्न चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दु सम्बन्धी ज्ञान दिलाउनु आवश्यक देखिन्छ ।

४.२.९.१ शिरबिन्दु सम्बन्धी त्रुटि

तालिका २१ : शिरबिन्दुको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	अंश	२४	४२.८५	३२	५७.१४	अड्स/ अम्स
२	संवाद	१४	२५	४२	७५	सम्बाद/समवाद
३	प्रशंसा	१२	२१.४२	४४	७८.५७	परसम्सा/प्रसन्सा
४	सारांश	६	१०.७	५०	८९.२८	सारम्स/सारअंश
५	संयोग	६	१०.७	५०	८९.२८	समयोग/समियोग
जम्मा		६२	११०.६७	२१८	३८९.२७	
औषत			२२		७८	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपाली भाषामा शिरबिन्दुको प्रयोग अनुस्वार ध्वनिहरूको लागि गरिन्छ । संस्कृतका तत्सम शब्दहरूको प्रयोगमा शिरबिन्दुको प्रयोग गरिन्छ । अर्थात् तत्सम शब्दमा शिरबिन्दुले ड, ज, ण, न, म ध्वनिलाई बुझाउँछ । नेपाली भाषामा प्रयोग हुँदै आएका शब्दहरूलाई तत्सममा जस्तै शिरबिन्दुको प्रयोग नगरे भाषामा त्रुटि मानिन्छ तर तत्सम शब्दमा पनि (य, र, ल, व, श, ष, स, ह) वर्ण भन्दा अगाडि पञ्चम वर्णका लागि शिरबिन्दुको प्रयोग गरिन्छ । शिरबिन्दुको प्रयोग नेपाली तद्भव र आगन्तुक शब्दमा हुँदैन । शिरबिन्दु भएका तत्सम शब्दहरू परिवर्तनका क्रममा तद्भव भएर आउँदा सबै चन्द्रबिन्दुमा परिवर्तन भएर आएका हुन्छन् । तत्सम शब्दमा 'य' र 'ल' 'व', 'श', 'ष', 'स', 'ह' र 'ज्ञ' वर्ण भन्दा अगाडि पञ्चम वर्णका लागि शिरबिन्दुको प्रयोग गरिन्छ । अध्ययनका क्रममा प्रस्तुत गरिएका शब्दहरू र त्रुटि गर्ने र नगर्ने विद्यार्थी सङ्ख्यालाई माथिको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

प्रस्तुत तालिका अनुसार सबभन्दा बढी त्रुटि सारांश र संयोग शब्दमा ८९.२८ % भएको छ भने कम त्रुटि 'अंश' शब्दमा ५७.१४% मात्र भएको छ । समग्रमा २२% विद्यार्थीले शिरबिन्दुको प्रयोग ठीक तरिकाले गरेका छन् भने ७८% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको भेटिएको छ । प्राप्त तथ्य सामग्रीका आधारमा विश्लेषण गर्दा कुनै पनि शब्द त्रुटिविहीन रहन सकेन ।

४.२.९.२ चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी त्रुटि

तालिका २२ : चन्द्रबिन्दुको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	गाउँ	४४	७८.५७	१२	२१.४२	गाउ/गाँऊ
२	साँभ	२०	३५.७१	३६	६४.२८	सांभ
३	आँसु	२६	४६.४२	३०	५३.५७	आशु
४	जाउँला	१७	३०.३५	३९	६९.६४	जाम्ला/जाउला
५	घाँटी	२०	३५.७१	३६	६४.२८	घाटी
जम्मा		१२७	२३६.७६	१५३	२७३.१९	
औषत			४५		५५	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपाली भाषामा प्रयोग हुने चन्द्रबिन्दु (ँ) ले नाके ध्वनिलाई बुझाउँछ । अनुनासिक ध्वनिको उच्चारण नाक र मुखबाट हुन्छ । चन्द्रबिन्दुको प्रयोग प्रथम पुरुषको क्रियापदमा गरिन्छ, जस्तै छौँ, गएँ, भएँ, भयौँ, जाओँला, भनौँला, गरौँ आदि । त्यस्तै धातुसँग द, दा, दै, जोडिएमा पनि चन्द्रबिन्दु प्रयोग गरिन्छ, जस्तै : देखिँदा, सुनाउँदा, जाँदै, हुँदै आदि । कुन कुन अवस्थामा चन्द्रबिन्दु लेख्ने भन्ने केही व्याकरणिक नियम अनुसार विद्यार्थीहरूले शब्द प्रयोग नगर्दा चन्द्रबिन्दु लागेका शब्द लेखनमा त्रुटि गर्छन् । यस्ता त्रुटिहरू हुन नदिन यस सम्बन्धी बारम्बार अभ्यास गराउन र चन्द्रबिन्दु प्रयोगका नियमहरू जानकारी गराउनु आवश्यक छ । चन्द्रबिन्दु लेखन क्षमता पहिल्याउन विद्यार्थीहरूको परीक्षणका लागि दिइएका शब्दहरू त्रुटियुक्त र त्रुटिरहित संख्यालाई माथि तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

माथिको तालिका अनुसार सबैभन्दा बढी त्रुटि 'जाउँला' शब्दमा ६९.६४% भएको छ भने सबभन्दा कम त्रुटि गाउँ शब्दमा २१.४२% भएको छ । समग्रमा माथिको तालिका अनुसार ४५% विद्यार्थीले शुद्धलेखन र ५५% विद्यार्थीले त्रुटिपूर्ण लेखन गरेको पाइयो । यसबाट त्रुटि नगर्ने भन्दा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी १०% ले बढी रहेको पाइयो ।

४.२.१० पञ्चम वर्ण (ड, ज, ण, न, म) सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषामा प्रयुक्त ड, ज, ण, न, म को उच्चारण गर्दा स्पष्ट रूपमा छुट्टिन्छ, तापनि विद्यार्थीहरूले यी वर्णको प्रयोगमा ज्यादै त्रुटि गरेको पाइन्छ । शिरबिन्दु 'ड', 'न' 'म' को बैकल्पिक

चिह्नको रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ भने ज, ण को सट्टामा 'न' को प्रयोग गरी त्रुटि गरेको भेटिन्छ । शिरबिन्दुको प्रयोग नेपाली तद्भव र आगन्तुक शब्दमा गरिँदैन । शिरबिन्दु भएका तत्सम शब्दहरू परिवर्तनको क्रममा तद्भव भएर आउँदा सबै चन्द्रबिन्दुमा परिवर्तन हुन्छ, जस्तै : वंश = बाँस, हंश=हाँस ।

तत्सम शब्दमा य, र, ल, व, श, ष, स, ह, ज्ञ वर्ण भन्दा अगाडि पञ्चम वर्ण (ड, ञ, ण, न, म) का लागि शिरबिन्दुको प्रयोग गरिएतापनि अन्य ठाउँमा पञ्चम वर्णको नै प्रयोग गरिन्छ । सामान्यतया तत्सम शब्दका 'क' देखि 'म' सम्मका वर्णका अगाडि पञ्चम वर्णको प्रयोग हुन्छ, जस्तै: सङ्केत, पञ्चायत, कृष्ण, बन्धन, सम्पत्ति ।

पञ्चम वर्णको लेख्य नियम जे जस्तो भएतापनि विद्यार्थीहरूले स्पष्ट जानकारी नपाएका कारणले विविधखालका त्रुटि गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषा शिक्षणका क्रममा कक्षा आठका कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको पठनपाठन कार्यलाई गहिरिएर हेर्दा यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित विभिन्न त्रुटिहरू गरेको पाइयो । तथ्य सामग्रीको अध्ययनबाट पञ्चम वर्णको प्रयोगमा विद्यार्थीहरूले प्रशस्तै त्रुटि गरेको पाइयो । कुन कुन शब्दमा कुन कुन पञ्चम वर्ण (ड, न, म, ज, ण) को प्रयोग गर्ने हो भन्ने कुराको स्पष्ट ज्ञानको कमीबाट त्रुटि गरेका हुन सक्छन् । कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले कुन अनुपातमा त्रुटि गरेका छन् यहाँ त्यस कुराको छुट्टाछुट्टै वर्णन गरिन्छ ।

४.२.१०.१ 'ड' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका २३ : 'ड' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	अङ्क	१७	३०.३५	३९	६९.२५	अंक
२	शङ्कर	७	१२.५	४९	८७.५	शंकर
३	सङ्ख्या	१०	१७.८५	४६	८२.१४	संख्या
४	अङ्ग	१५	१६.७८	४१	७३.२१	अंग
५	सङ्गत	८	१४.२८	४८	८५.७१	संगत
जम्मा		५७	१०१.७६	२२३	३९७.८१	
औषत			२०		८०	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपाली वर्णमालामा प्रयुक्त 'ड' नासिक्य वर्ण हो । व्यञ्जन वर्णको पहिलो वर्गमा पर्ने यो वर्ण कुनै पनि शब्दको प्रयोग भएका क, ख, ग, घ, वर्णका अगाडि लेखिन्छ । सामान्यतया पञ्चमवर्ण भनेको 'क' देखी 'म' सम्मका वर्ण मध्ये क, च, ट, त, प प्रत्येकबाट लिँदा पाँचौँ स्थानमा पर्ने वर्ण हुन् । यस पाँचौँ वर्णलाई नासिक्य वर्ण पनि भनिन्छ । पाल्पा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले 'ड' वर्णको प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'न' वा शिरबिन्दु प्रयोग गरी त्रुटि गरेको भेटियो । प्राप्त तथ्यका आधारमा 'ड' लेख्नुपर्ने स्थानमा 'न' वा शिरबिन्दु लेख्ने विद्यार्थी संख्या निम्न रहेको माथिको तालिकाद्वारा देखाइएको छ ।

माथिको तालिका अनुसार 'ड' प्रयोग गर्नु पर्ने ठाउँमा शिरबिन्दु प्रयोग गरी त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूमा सबैभन्दा बढी शङ्कर शब्दमा ८७.५% र सबैभन्दा कम त्रुटि 'अड्क' शब्दमा ६९.२५% रहेको पाइयो । समग्रमा ८०% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो भने २०% विद्यार्थीले शुद्ध लेखन गरेको पाइयो ।

४.२.१०.२ 'न' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका २४ : 'न' प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	सन्त	३४	६०.७१	२२	३९.२८	संत
२	मन्दिर	४०	७१.४२	१६	२८.५७	मंदिर
३	मन्त्री	३३	५८.९२	२३	४१.०७	मंत्री
४	डन्डा	३५	६२.५	२१	३७.५	डंडा
५	शान्ति	२७	४८.२१	२९	५१.७८	शांति/शानति
जम्मा		१६९	३०१.७६	१११	१९८.२०	
औषत			६०		४०	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

व्याकरणिक नियम अनुसार त, थ, द, ध, न र त्र भन्दा अगाडि 'न' लेखिन्छ । उच्चारणका हिसाबले 'ज', 'ण', 'न', उस्तै-उस्तै मानिन्छ । त्यही उच्चारणका हिसाबले उस्तै मानिएको प्रायजसो विद्यार्थीहरूले 'न' को प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'ज', 'ण' तथा शिरबिन्दुको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ । नि.मा.वि. तहको कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले 'न' को प्रयोग

गर्नुपर्ने स्थानमा 'ब', 'ण' तथा शिरबिन्दुको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइयो । ती विद्यार्थीहरूले लेखन प्रक्रियामा गरेका त्रुटिहरू निम्न प्रकार रहेको माथिको तालिकाद्वारा स्पष्ट हुन्छ ।

माथिको तालिकाबाट के स्पष्ट हुन्छ भने कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले 'न' को प्रयोगमा पनि त्रुटि गरेको भेटियो । सबैभन्दा बढी त्रुटि 'शान्ति' शब्दमा ५१.७८% र कम त्रुटि 'मन्दिर' शब्दमा २८.५७% रहेको भेटियो । समग्रमा त्रुटिपूर्ण लेखन ४०% र शुद्धलेखन ६०% रहेको पाइयो ।

४.२.१०.३ 'म' प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका २५ : 'म' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	कम्पन	३३	५८.९२	२३	४१.०७	कंपन
२	चुम्बन	२३	४१.०७	३३	५८.९२	चुंबन
३	पम्फा	३०	५३.५७	२६	४६.४२	पंफा
४	सम्बन्ध	२०	३५.५७	३६	६४.२८	संबन्ध
५	अम्बा	१९	३३.९२	३७	६६.०७	अंबा
जम्मा		१२५	२१३.१९	१५५	२६७.७६	
औषत			४५		५५	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

केही नेपाली शब्दहरूमा 'म' को प्रयोग नितान्त आवश्यक ठानिन्छ । व्याकरणिक हिसाबले प, फ,ब, भ, म भन्दा अगाडि 'म' को प्रयोग गरी लेख्नुपर्ने स्थानमा शिरबिन्दुको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ । ती विद्यार्थीहरूले यस क्षेत्रमा गरेका केही त्रुटिगत शब्दहरू माथि उल्लेख गरिएको छ ।

माथिको तालिका अनुसार यो क्षेत्र पनि त्रुटिविहीन हुन सकेन । सबै विद्यार्थीले 'म' को प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा शिरबिन्दुको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको भेटियो । सबैभन्दा बढी त्रुटि 'अम्बा' शब्दमा ६६.०७% र सबैभन्दा कम त्रुटि 'कम्पन' शब्दमा ४१.०७% रहेको छ । समग्रमा कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले ५५% त्रुटि गरेको भेटियो भने ४५% विद्यार्थीले मात्र शुद्धलेखन गरेको पाइयो ।

४.२.१०.४ 'ज' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका २६ : 'ज' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	चञ्चल	३	५.३५	५३	९४.६	चन्चल
२	सञ्जय	६	१०.७	५०	८९.२८	संजय/सन्जय
३	पञ्च	८	१४.२८	४८	८५.७१	पन्च/पंच
४	पुञ्ज	१०	१७.८५	४६	८२.१४	पुन्ज
५	सञ्चय	५	८.९२	५१	९१.०७	सन्चय/संचय
जम्मा		३२	५७.१	२४८	४४२.९	
औषत			११		८९	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले 'ड' को प्रयोगमा जस्तै गरी 'ज' को प्रयोगमा पनि त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ । यो पनि 'च' वर्गको पाँचौ र नासिक्य वर्ण नै हो । प्राप्त तथ्य सामग्रीका आधारमा विद्यार्थीहरूले 'ज' को प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'न' को प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइयो । खासगरी च, छ, ज, झ वर्ण भन्दा अगाडि 'ज' को प्रयोग हुन्छ, जस्तै : पञ्च, पञ्चायत, सञ्चय, सञ्चालन, पुञ्ज आदि । कक्षा आठका कुमालभाषी विद्यार्थीले 'ज' प्रयोगमा गरेको त्रुटिलाई माथिको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

माथि उल्लिखित तालिकालाई हेर्दा के स्पष्ट हुन्छ भने 'ज' प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'न' प्रयोग र कतै कतै शिरबिन्दु प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइयो । सबैभन्दा बढी त्रुटि ९४.६% 'चञ्चल' शब्दमा भएको पाइयो भने कम त्रुटि ८२.१४% 'पुञ्ज' शब्दमा पाइयो । समग्रमा त्रुटि क्षेत्र हेर्दा ८९% त्रुटि फेला पयो भने शुद्ध लेखन ११% मात्र फेला पयो । यस आधारमा 'ज' को प्रयोगमा अधिकांश विद्यार्थीले त्रुटि गरेको भेटियो ।

४.२. १०.५ 'ण' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका २७ : 'ण' को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	कण्ठ	१८	३२.१४	३८	६७.८	कन्ठ/कंठ
२	पिण्ड	४२	७५	१४	२५	पिन्ड
३	घण्टा	३०	५३.५७	२६	४६.४२	घंटा
४	पण्डित	४०	७१.४२	१६	२८.५७	पन्डित
५	पाण्डव	४५	८०.३५	११	१९.६४	पान्डव
जम्मा		१७५	३१२.४८	१०५	१८७.४३	
औषत			६३		३७	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपाली भाषाका केही शब्दहरूमा 'ण' को प्रयोग अनिवार्य नै ठानिन्छ । व्याकरणिक नियम अनुसार कतिपय शब्दहरूमा 'ण' को प्रयोग गर्नुपर्छ । 'ट', 'ठ', 'ड', 'ढ' वर्ण भन्दा अगाडि 'ण' को प्रयोग गर्नुपर्नेमा विद्यार्थीहरूले कतै न कतै शिर्बिन्दुको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइयो । जसलाई माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

माथि उल्लिखित त्रुटि क्षेत्रलाई हेर्दा सबभन्दा बढी त्रुटि 'कण्ठ' शब्दमा ६७.८% र सबभन्दा कम त्रुटि 'पाण्डव' शब्दमा १९.६४% रहेको पाइयो । समग्रमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या ३७% रहेको छ भने शुद्धलेखन गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या ६३% रहेको छ ।

४.२.११ हलन्त र अजन्तको प्रयोग

हल् भनेको व्यञ्जन र अच् भनेको स्वर हो । 'हल्' धातुमा अन्त प्रत्यय लागेर हलन्त शब्द बनेको हो । हलन्तको अर्थ हलमा अन्त्य हुने वा व्यञ्जनमा अन्त्य हुने हो भने अजन्तको अर्थ अच्मा अन्त्य हुने वा स्वरमा अन्त्य हुने हो ।

उच्चारणमा स्वर हुने शब्दलाई अजन्त र व्यञ्जन हुने शब्दलाई हलन्त भनिन्छ । अच् र हल्को लेखाइ उच्चारण अनुसार गरिन्छ । तापनि नेपालीमा शब्दहरू केही (नाम, सर्वनाम, विशेषण र अनुकरणात्मक) हल् उच्चारण हुने ठाउँमा अच् लेखिन्छ भने केही शब्द (क्रिया र अव्यय) उच्चारण अनुसार हल् हुने ठाउँमा हल् र अच् हुने ठाउँमा भने हल् लेखिन्छ (शर्मा, २०६४ : १३) ।

नेपाली भाषामा हलन्त (्) चिह्नको प्रयोग आधा अक्षर लेखेर गरिन्छ । यसलाई खुट्टा काटिएको अक्षर भन्ने चलन पनि छ जस्तै : अङ्क-अङ्क । यी दुई शब्दमध्ये पहिलो शब्दमा 'ङ' को मुनी 'क' भुण्डाएर लेखिएको छ । जसरी लेखिएको भए पनि आखिर दुवैको अर्थ एकै हो । हलन्त र अजन्त छुट्याउने मूल आधार उच्चारण नै हो । विद्यार्थीहरूले 'हलन्त' लेख्नुपर्ने ठाउँमा अजन्त र अजन्त लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'हलन्त' लेखेर भाषिक त्रुटि गरेका हुन्छन् । त्यस्ता त्रुटिहरू कम गर्न हलन्त र अजन्त सम्बन्धी वर्णको लेखनमा भएको त्रुटिलाई छुट्टाछुट्टै विश्लेषण गर्नुपर्दछ ।

४.२.११.१ हलन्तको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका २८ : हलन्तको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	श्रीमान्	२७	४८.२१	२९	५१.७८	श्रीमान
२	पढेस्	२०	३५.७१	३६	६४.२८	पढेस
३	भगवान्	२०	३५.७१	३६	६४.२८	भगमान
४	जान्छन्	३२	५७.१४	२४	४२.८५	जान्छन
५	सभासद्	०९	१६.०७	४७	८३.९२	सभासद/सभासत
जम्मा		१०८	१९२.८४	१७२	३०७.११	
औषत			३९		६१	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

हल् धातुमा अन्त प्रत्यय लागेर हलन्त शब्द बनेको हुन्छ । 'हल्' को अर्थ व्यञ्जन हुन्छ भने 'अन्त' को अर्थ अन्त्य हुन्छ । तसर्थ हलन्तको अर्थ व्यञ्जनमा अन्त्य हुने हो । शब्दहरू उच्चारण गर्दा व्यञ्जन वर्णमा अन्त्य हुने प्रायः शब्दहरू हलन्त लेखिन्छ, जस्तै : पढ्, महान्, भएनन् आदि तर नाम, सर्वनाम, विशेषण र अव्यय शब्दहरूमा हल् उच्चारण हुने ठाउँमा पनि 'अच्' लेखिन्छ वा खुट्टा नकाटि लेखिन्छ । जस्तै नाम शब्दहरू : भात, घर आदि, सर्वनाम शब्दहरू : उसको, तिनको, विशेषण शब्दहरू : असल, गरिब, अव्यय शब्दहरू : फटाफट, सरासर आदि । यी बाहेक वान्, वत् अन्त्यमा आउने तत्सम शब्दहरू पनि हलन्तनै लेखिन्छन् जस्तै : गुणवान्, मित्रवत् आदि ।

अध्ययनका क्रममा कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको हलन्त लेखन क्षमता पहिल्याउन दिइएका शब्दहरू र त्रुटि गर्ने र नगर्ने विद्यार्थीको सङ्ख्यालाई माथि तालिकाद्वारा प्रष्ट पारिएको छ ।

माथिको तालिकाअनुसार सबभन्दा बढी त्रुटि 'सभासद्' शब्दमा ८३.९२% भएको पाइन्छ भने सबभन्दा कम त्रुटि 'जान्छन्' शब्दमा ४२.८५ % त्रुटि भएको पाइन्छ । समग्र शुद्धलेखन गर्ने विद्यार्थी ३९% र त्रुटिलेखन गर्ने विद्यार्थी ६१% भेटियो । यसबाट पनि शुद्धलेखनभन्दा त्रुटिलेखन गर्ने विद्यार्थी बढी देखिए ।

४.२.११.२ अजन्त सम्बन्धी अध्ययन त्रुटि

तालिका २९ : अजन्तको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	बजार	२३	४१.०७	३३	५८.९२	बजार्
२	बाइस	१८	३२.१४	३८	६७.८	बाइस्
३	प्रख्यात	२६	४६.४२	३०	५३.५७	परख्यात्
४	प्रवचन	२२	३९.२८	३४	६०.७१	प्रवोचन्
५	मुहान	४५	८०.३५	११	१९.६४	मुहान्
जम्मा		१३४	२३९.२६	१४६	२६०.६४	
औषत			४८		५२	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

अच् धातुमा 'अन्त' प्रत्यय लागेर 'अजन्त' शब्द बनेको हो । 'अच्' को अर्थ स्वर र 'अन्त'को अर्थ अन्त्य हो । तसर्थ अजन्तको अर्थ स्वरमा अन्त्य हुने हो । शब्दहरू उच्चारण गर्दा स्वरवर्णमा अन्त्य हुने शब्दहरू अजन्त लेखिन्छन् । जस्तै : पढ, आऊ, नगर आदि तर नाम, सर्वनाम, विशेषण र अव्यय शब्दको उच्चारण अन्त्यमा हलन्त भएपनि लेखाइमा अजन्त नै लेखिन्छ । जस्तै :

नाम - राम, घर, भात, भयाल

सर्वनाम - उसको, तिनको, जसको

विशेषण - असल, गरिब, खराब

अव्यय - चौपट, सरासर, दनदन

यी बाहेक आज्ञार्थ क्रियापद, अनुकरणात्मक शब्द, अकरण क्रिया, असमापक क्रिया आदि पनि अजन्त नै लेखिन्छन् । यसरी अजन्त उच्चारण हुने सबै र नहुने कतिपय अवस्थामा अजन्त लेखिन्छ तर विद्यार्थीहरूमा यसको राम्रो ज्ञान नहुँदा अजन्त सम्बन्धी त्रुटि भेटिन्छ । अध्ययनका क्रममा पाइएको विद्यार्थीहरूको अजन्तलेखन क्षमता माथिको तालिकाबाट प्रष्ट पारिएको छ ।

माथिको तालिका अनुसार अजन्त शब्दमा सबभन्दा बढी त्रुटि हुने शब्द ६८.८% र सबभन्दा कम त्रुटि हुने शब्द मुहान १९.६४% रहेको पाइयो । समग्रमा शुद्धलेखन तर्फ ४८% विद्यार्थी र त्रुटिलेखनतर्फ ५२% विद्यार्थी रहेकाले त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या बढी रहेको पाइयो ।

४.२.१२ पदयोग तथा पदवियोग सम्बन्धी त्रुटि

भाषिक लेखनका क्रममा शब्दलाई जोडेर एउटै डिकोमा लेख्नुलाई पदयोग भनिन्छ भने शब्दहरूलाई छुट्याएर लेख्नुलाई पदवियोग भनिन्छ । भाषामा पदयोग र पदवियोग नियम अनुसार लेख्ने कार्य नगर्नाले शब्दले आफ्नो अर्थ प्रदान गर्न नसकी अनर्थ हुन सक्छ, जस्तै : यो रामको हो ।, यो राम को हो ? यी दुई उदाहरणमा 'राम' र 'को' लाई पदवियोग गर्दा राम को हो भन्ने अर्थ लाग्छ । यसरी उच्चारणमा समान सुनिने शब्द भएर पनि लेखन कार्यमा पदयोग र पदवियोग नियमानुसार नलेखनाले अर्थमा प्रभाव पर्न गई भाषिक विचलन देखा पर्छ । त्यसकारण भाषालाई स्पष्ट र अर्थपूर्ण बनाउन पदयोग र पदवियोगको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ ।

नामयोगी, समस्त शब्द, विभक्ति लागेर बनेका शब्दहरू, द्वित्व प्रक्रियाबाट बनेका शब्दहरू, अकरणको 'न' लागेर बनेका शब्दहरू तथा बहुक्रियात्मक शब्दहरू पदयोग गरेर लेखिन्छन् । कुनै पनि शब्दसँग विभक्तिको पछाडि नामयोगी आउँदा पदवियोग गरेर लेखिन्छ । विभाजकको रूपमा 'न' लेख्नुपर्दा पदवियोग गरिन्छ । संयोजक शब्दहरू, निपातहरू पनि पदवियोग गरेर नै लेखिन्छन् । यस तहका विद्यार्थीहरूले पदयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा पदवियोग गरेर र पदवियोग गर्नुपर्ने ठाउँमा पदयोग गरेर भाषिक त्रुटि गरेको पाइन्छ । त्यस्ता त्रुटिहरूको निराकरण गर्न पदयोग र पदवियोग सम्बन्धी सुझको जानकारी हुनु बाञ्छनीय देखिन्छ ।

४.२.१२.१ पदयोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका ३० : पदयोगको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	घरबाहिर	१९	३३.९२	३७	६६.०७	घर बाहिर
२	खोलापारि	०९	१६.०७	४७	८३.९२	खोला पारि
३	भै-भगडा	२४	४२.८५	३२	५७.१४	भइ भगडा
४	नआउला	३१	५५.३५	२५	४४.६४	न आउँला
५	त्यसभन्दा	३५	६२.५	२१	३७.५	त्यस भन्दा

जम्मा	११८	२१०.६९	१६२	२८९.२७	
औषत		४२		५८	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

वर्णविन्यासका विभिन्न क्षेत्रहरू मध्ये पदयोग पनि एक प्रमुख क्षेत्र हो । नेपाली भाषामा कतिपय त्यस्ता शब्दहरू छन् जसलाई पदयोग गरी लेख्नेपछि । यदि त्यस्ता शब्दहरूलाई पदवियोग गरी लेखेमा अर्थको अनर्थ हुन जान्छ । त्यसैले विभक्ति, उपसर्ग, प्रत्यय लागेका नामयोगी शब्दहरू, समस्त शब्दहरू, द्वित्व प्रक्रियाबाट बनेका शब्दहरू, संयुक्त क्रियाहरू अनि अकरण जनाउने पदहरू पदयोग गरी लेख्नुपछि तर विद्यार्थीहरूमा त्यस सम्बन्धी उचित ज्ञान नहुँदा त्रुटिको परीक्षणबाट प्राप्त पदयोग सम्बन्धी त्रुटिहरूलाई तुलनात्मक रूपबाट प्रष्ट्याउने जमर्को गरिएको छ । विद्यार्थीहरूले पदयोग सम्बन्धी गरेका त्रुटिलाई तालिकामा देखाइएको छ ।

उपर्युक्त माथिको तालिका अनुसार सबभन्दा बढी त्रुटि खोलापारि शब्दमा ८३.९२% गरेको पाइयो भने सबभन्दा कम त्रुटि 'त्यसभन्दा' शब्दमा ६२.५% गरेको पाइयो । समग्रमा शुद्धलेखन ४२% र त्रुटिपूर्ण लेखन ५८% गरेको पाइयो ।

४.२.१२.२ पदवियोग सम्बन्धी त्रुटि

तालिका ३१ : पदवियोगको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

क्र.सं	शब्दहरू	शुद्ध लेखन		त्रुटिपूर्ण लेखन		लेखिएको शब्द
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	
१	गएको छ	३३	५८.९२	२३	४१.०७	गएकोछ
२	तर पनि	२६	४६.४२	३०	५३.५७	तरपनि
३	त्यो चाहिँ	२०	३५.७१	३६	६४.२८	त्योचाहिँ
४	लेख्दै छ	१७	३०.३५	३९	६९.६४	लेख्दैछ
५	पढ्नु छ	१७	४८.२	२९	५१.७८	पढ्नुछ
जम्मा		१२३	२१९.६	१५७	८०.३४	
औषत			४४		५६	

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७०

नेपाली भाषामा शब्दहरूको योग र वियोग गर्नाले अर्थमा फरक पर्न जान्छ । कुनै शब्द पदयोग गरेर लेख्नुपर्छ भने कुनै शब्द पदवियोग गरी लेख्नुपर्दछ । नेपाली भाषाको विशेषता डिको रेखा हो । डिकोको कारणले पदयोग र पदवियोग छुट्टिने हुँदा डिको दिनु नदिनुले मात्र पनि अर्थमा फरक पर्न जान्छ । यसरी पदयोग गर्नु पर्ने ठाउँमा पदवियोग गर्ने र पदवियोग गर्नुपर्ने ठाउँमा पदयोग गरी भाषामा त्रुटि गरेका हुन्छन् । अध्ययनका क्रममा विद्यार्थीहरूले गरेका पदवियोग, सम्बन्धी गल्ती र सही शब्दहरूलाई माथि तालिकाबाट देखाइएको छ ।

माथिको तालिका अनुसार सबैभन्दा बढी त्रुटि 'लेख्दै छ' मा ६९.६४% र सबैभन्दा कम त्रुटि 'गएको छ' मा ४१.०७% भेटिएको छ । समग्रमा शुद्धलेखन तर्फ ४४% विद्यार्थीले पदवियोगमा शुद्ध लेखेका छन् भने त्रुटि लेखनतर्फ ५६% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

४.२.१३ लेख्य चिह्नको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषा लेखनका क्रममा प्रयोग गरिने वर्ण बाहेक विभिन्न चिह्नहरूलाई लेख्य चिह्न भनिन्छ । लेखनका क्रममा लेख्य चिह्नहरूको ठीक तवरले प्रयोग गर्नु नितान्त आवश्यक ठानिन्छ । वाक्यमा प्रयोग गरिएका प्रत्येक अङ्कहरूको पारस्परिक सम्बन्ध देखाउन, विश्राम लिन, वाक्यको विच्छेदन बुझाउन, जटिल अर्थ खुलाउन लेख्य चिह्नहरूको प्रयोग गरिन्छ । यसको प्रयोगले भाषिक शुद्धता आउनुका साथै लिखित अभिव्यक्तिलाई स्पष्ट र सार्थक बनाउँछ । नेपाली भाषामा पूर्णविराम, अल्पविराम, अर्धविराम, प्रश्नबोधक, विस्मयादिबोधक, सापेक्षविराम, कोष्ठक चिह्न, योजक चिह्न र

उद्धरण चिह्नको प्रयोग गरिन्छ । उल्लिखित चिह्नहरूको प्रयोगमा विद्यार्थीहरूले केही न केही त्रुटि गरेकै हुन्छन् । त्यस्ता त्रुटिहरूमध्ये पाल्या क्षेत्र नं. २ अर्न्तगतका प्रतिनिधिको रूपमा छनौट गरिएका विद्यालयमा कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले के कस्ता त्रुटि गर्दछन् भन्ने सम्बन्धमा यहाँ चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ । जसलाई तल विश्लेषण गरिएको छ ।

४.२.१३.१ पूर्णविराम (।) चिह्नको प्रयोगगत त्रुटि

पूर्णविराम चिह्न सरल, संयुक्त र मिश्र तथा विराम चिह्नलाई शुद्ध गर्ने र निबन्धका वाक्यहरू पूरा हुँदा वाक्यको अन्तमा प्रयोग गरिन्छ । कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले उक्त चिह्नको प्रयोग सम्बन्धमा के कस्ता र कहाँ कहाँ त्रुटि गर्दछन् भन्ने सन्दर्भमा अध्ययन-अनुसन्धान गर्दा ९१.०७% विद्यार्थीहरूले यस चिह्नको ठीक ठीक तवरले प्रयोग गरेको पाइयो । त्यसैगरी ८.९२% प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र उचित रूपले प्रयोग नगरेको पाइयो । ती विद्यार्थीहरूले पूर्णविराम चिह्नको प्रयोग गर्नु पर्ने ठाउँमा केहीले प्रश्नवाचक चिह्न केहीले विस्मयादिबोधक चिह्न, केहीले निर्देशक चिह्न प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइयो जस्तै :

क) केही पूर्णविराम चिह्न प्रयोग नभएका निबन्धका वाक्यहरूमा:

- १) विद्यार्थीहरू भविष्यका कर्णधार हुन्
- २) अनुशासन मानिसलाई नभई नहुने चिज हो
- ३) देशको विकासमा टेवा पुग्छ
- ४) स-साना विद्यार्थी भविष्यका कर्णधार हुन्
- ५) सानालाई माया र ठूलालाई आदर सत्कार गर्नुपर्छ

यसरी कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले स्वतन्त्रलेखन निबन्धमा थुप्रै ठाउँमा पूर्णविराम चिह्नको प्रयोग नगरी त्रुटि गरेको भेटियो । खासगरी लेख्य चिह्नको परीक्षणको लागि दिइएको प्रश्नावलीमा ५६ जना विद्यार्थीहरूलाई शुद्धलेखन गर्न दिँदा ५१ जनाले पूर्णविराम चिह्नको प्रयोग गरेको भेटियो भने ५ जनाले नगरेको भेटियो । यसबाट पूर्णविराम सम्बन्धी धारणामा खासै कमजोर नरहेको पुष्टि हुन जान्छ र समग्रमा ९१.०७% विद्यार्थीले ठीक प्रयोग गरेको र ८.९२% विद्यार्थीले बेठीक गरेको पाइयो ।

कतिपय ठाउँमा पूर्णविराम चिह्न नदिनु पर्ने स्थानमा पूर्ण विराम दिएर त्रुटि गरेका छन् । खासगरी संयोजकले जोड्ने ठाउँमा यस्ता गल्ती भेटिएका छन् । त्यसैले असावधानीका कारण विद्यार्थीहरूले पूर्णविरामको प्रयोगमा गल्ती गरेको भेटिएको छ, जस्तै :

१) गर्मीले खाना रूच्चैन । तर जाडोले बढी रूच्छ ।

२) विद्यार्थीले सबैलाई सम्मान गर्नुपर्छ । जसलाई सबैले मन पराउँछन् ।

४.२.१३.२ अल्पविराम (,) चिह्नको प्रयोगमा त्रुटि

वाक्यमा लिइने छोटो विश्रामलाई अल्पविराम चिह्न भनिन्छ । यस चिह्नलाई (,) ले जनाइन्छ । सामान्यतया यसको प्रयोग समान पद, वर्ण छुट्याउन, पदावली, उपवाक्य, सम्बोधन गरिएको शब्द छुट्याउन, कुनै भावलाई विशेष जोड दिँदा, वाक्यका शुरुमा आएर समर्थन, विरोध, आग्रह आदि जनाउने शब्दपछि उदाहरण दिँदा जस्तै भन्दा अगाडि अल्पविराम चिह्नको प्रयोग गरिन्छ । अल्पविराम चिह्नको प्रयोग सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा उपयुक्त तवरले यस चिह्नको प्रयोग गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या न्यून देखियो ।

प्रतिनिधि विद्यालयका कक्षा आठमा अध्ययनरत ५६ जना विद्यार्थीहरूलाई दिइएको प्रश्नावलीको मूल्याङ्कन गर्दा ३५ जनाले ठीक र २१ जनाले त्रुटि गरेको पाइयो । प्रतिशतमा, हेर्दा ६२.५% ले ठीक र ३७.५%ले त्रुटि गरेको भेटियो । यसरी विद्यार्थीले धेरै त्रुटि गर्नुमा यसको प्रयोग सम्बन्धी ज्ञानको कमी हुनु र अभ्यासमा त्यति ध्यान नदिएको भेटिन्छ । प्रश्नावलीमा सोधिएको वाक्यको ढाँचा यसप्रकार रहेको छ ।

राम श्याम रवि रमा र गीता बुटवल गए [अल्पविराम (,)] । यसरी अल्पविराम चिह्नको प्रयोगले पूरै वाक्यलाई प्रभावित पार्ने भएकोले यसको प्रयोगबिना वाक्यको अर्थमा फरक पर्न जान्छ ।

४.२.१३.३ प्रश्नवाचक (?) चिह्नको प्रयोगमा त्रुटि

कुनै जिज्ञासा राख्दा प्रश्नात्मक वाक्यको अन्तिममा दिइने (?) चिह्नलाई प्रश्नवाचक चिह्न भनिन्छ । वाक्यमा भएका कुनै शब्दमा शङ्का लागेमा प्रश्नवाचक चिह्नको प्रयोग गरिन्छ । प्रश्नवाचक चिह्नको प्रयोगमा त्रुटिहुनु पनि मानक नेपाली भाषाको लेखाइको त्रुटि हो । प्राप्त तथ्यका आधारमा पाल्पा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको लेखाइ क्रमलाई विश्लेषण गर्दा प्रश्नवाचक चिह्न दिनुपर्ने ठाउँमा पूर्णविराम चिह्नको प्रयोग गरेको पाइयो । त्यसैगरी केही विद्यार्थीहरूले लेखाइका क्रममा कुनै पनि चिह्न प्रयोग नगरेको पाइयो । प्रश्नवाचक चिह्नको त्रुटिविश्लेषणको क्रममा विद्यार्थी सामु राखिएका समस्याहरू जस्तै :

क) तिम्रो नाम के हो ?

ख) देशको विकास कसरी हुन्छ

ग) अहो ! राम कताबाट आयौ

यसरी प्रश्नावलीमा समावेश गरिएको 'क' प्रश्नमा ५६ जना विद्यार्थीमा ४४ जनाले प्रश्नवाचक चिह्नको ठीक प्रयोग गरेको पाइयो भने १२ जनाले त्रुटि गरेको पाइयो । यसरी हेर्दा समग्रमा २१% ले त्रुटि र ७९% ले ठीक गरेको देखिन्छ ।

४.२.१३.४ योजक (-) चिह्नको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

कुनै पनि दुईवटा शब्दहरूलाई जोड्ने तथा कुनै वाक्यमा प्रयोग भएका शब्दहरूलाई लेख्दै जाँदा लेखिएको लाइनमा वर्ण नअटाएको अवस्थामा योजक (-) चिह्नको अनिवार्य रूपमा प्रयोग गर्नुपर्दछ । योजक चिह्नको त्रुटि सम्बन्धी विश्लेषण गर्दा धेरै विद्यार्थीहरूले यस चिह्नको प्रयोग गरेको देखिएन । विद्यार्थीहरूले सरासर लेख्दै जाने तर चिह्नको प्रयोग नगर्ने गरेको पाइयो, जस्तै : राजा रानी, दाजु भाइ, अगाडि पछाडि, आ-आफ्नो जस्ता शब्दहरूमा योजक चिह्न प्रयोग नगरी कुमालभाषी विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।

तिमीहरूले आ आफ्नो काम गर्नुपर्दछ । (योजक चिह्न) यस वाक्यमा ७१ % विद्यार्थीले ठीक र २९% ले बेठीक गरेको पाइएको छ ।

४.२.१३.५ विस्मयादिबोधक (!) चिह्नको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

मानवीय मनका भावहरू अभिव्यक्त गर्नका लागि प्रयोग गरिने चिह्नलाई विस्मयादिबोधक (!) चिह्न भनिन्छ । यो चिह्न हर्ष, आश्चर्य, घृणा, खुशी जस्ता भाव बुझाउनको लागि प्रयोग गरिन्छ । प्राप्त तथ्यको आधारमा विद्यार्थीहरूले यस चिह्नको प्रयोगमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गरेको पाइयो । यस प्रकारको त्रुटिको अध्ययन गर्न निम्न समस्याहरू प्रस्तुत गरिएको थियो । ती विद्यार्थीहरूले यस क्षेत्रमा देखिएका समस्यालाई यसरी प्रस्तुत् गरेका थिए, जस्तै :

आहा ! कति राम्रो फूल ।

छि ! छि ! कस्तो दुर्गन्ध ।

हे भगवान् ! मलाई माफ गर ।

माथिको वाक्यलाई हेर्दा ५४% विद्यार्थीले ठीक र ४६% विद्यार्थीले बेठीक गरेको पाइयो । खासगरी विद्यार्थीहरूले विस्मयादिबोधक चिह्न प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा अल्पविराम त कतै पूर्णविराम चिह्नको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइयो ।

४.२.१३.६ उद्धरण चिह्नको प्रयोग (“ ”, ‘ ’) सम्बन्धी त्रुटि

कुनै पनि व्यक्तिको भनाइलाई जस्ताको तस्तै राख्नुपर्दा पुस्तक, पत्रपत्रिका, पुरस्कार, स्थान आदिमा विशेष जोड दिनुपर्दा दिइने ‘ ’ वा “ ” चिह्नलाई उद्धरण चिह्न भनिन्छ । ‘ ’ यस्तो चिह्नलाई एकोहोरो उद्धरण चिह्न भनिन्छ भने “ ” यस्तो चिह्नलाई दोहोरो उद्धरण चिह्न भनिन्छ । कसैको भनाइलाई जस्ताको तस्तै राख्नुपर्दा दोहोरो उद्धरण चिह्नको प्रयोग गरिन्छ भने पुस्तक, पत्रपत्रिका, पुरस्कार आदिको नाम, कथा, कविताको शीर्षक लेख्नुपर्दा एकोहोरो उद्धरण चिह्नको प्रयोग गरिन्छ (अनिवार्य नेपाली, २०६४ : ३२), जस्तै :

- क) देवकोटाको उत्कृष्ट रचना ‘मुनामदन’ हो ।
- ख) रामले भन्यो, “ त्यो किताब मलाई देऊ ” ।
- ग) बुबाले भन्नुभयो, “मैले धेरै जर्मनहरूलाई मारे” ।

कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले गरेको त्रुटिलाई केलाउँदा यो क्षेत्र पनि त्रुटिविहीन भने हुन सकेन । यो चिह्नको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटिको विश्लेषण गर्दा ६८% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो भने ३२% विद्यार्थीले मात्र शुद्धलेखन गरेको पाइयो ।

४.२.१३.७ अर्धविराम (;) चिह्नको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

अल्पविरामभन्दा केही बढी र पूर्णविराम भन्दा केही कम आधा अडानको समयलाई बुझाउन अर्धविराम चिह्न (;) को प्रयोग गरिन्छ । विद्यालय तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूमा तथ्य सामग्रीलाई अध्ययन गर्दा अल्पविराम र अर्धविराम चिह्नलाई उस्तै मानेर अर्धविराम प्रयोग गर्नुपर्नेमा अल्पविराम चिह्नको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइयो । यसो हुनाको प्रमुख कारण विद्यार्थीहरूलाई अर्धविराम र अल्पविराम चिह्नका बारेमा स्पष्ट ज्ञान नभएकाले हो भन्ने कुरा सहजै देखिन्छ, जस्तै :

- क) सबै मेलामा जान्छन् ; मलाई घर बस्न मन छ ।
- ख) मैले राम्ररी पढेको छु ; मिहिनेत गरेको छु ; म उत्तीर्ण हुन्छु ।

यसरी ५६ जना कुमालभाषी विद्यार्थीमा धेरैले त्रुटि गरेका छन् । यस आधारमा अर्धविराम (;) चिह्नको प्रयोगमा शुद्धलेखन भन्दा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या बढी देखियो ।

४.२.१३.८ निर्देशक चिन्ह/सापेक्ष विराम चिह्नको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

कुनै निर्देशन जनाउँदा वा उदाहरण दिनुपर्दा वाक्यमा दिइने चिह्नलाई सापेक्ष विराम चिह्न (-) भनिन्छ । सापेक्ष विराम चिह्न पनि मानक नेपाली भाषा लेखाइका क्रममा गर्ने त्रुटि हो । विद्यालय तहमा नेपाली भाषाको अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले यस क्षेत्रमा प्रशस्तै त्रुटि गर्ने गर्दछन् । उक्त त्रुटिहरूलाई राम्रोसँग केलाउनका लागि सोधिएका प्रश्नावलीको अध्ययनबाट पनि सबै विद्यार्थीहरूले यस क्षेत्रमा त्रुटि गरेको पाइयो जस्तै नामलाई परम्परागत रूपमा ५ प्रकारमा विभाजन गरिएको छ, जस्तै : व्यक्तिवाचक नाम, जातिवाचक नाम, समूहवाचक नाम र भाववाचक नाम ।

नेपालमा प्रमुख तीन ओटा नदी छन : कोशी, गण्डकी र कर्णाली ।

यसरी निर्देश चिह्नको प्रयोगमा ४८ प्रतिशत विद्यार्थीले शुद्धलेखन गरेको र ५२ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटिलेखन कार्य गरेकोले शुद्ध लेख्ने भन्दा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्या बढी रहेको पाइयो ।

४.२.१३.९ कोष्ठक चिह्न () को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषामा प्रयोग गरिने विभिन्न चिह्नहरू मध्ये कोष्ठक चिह्न पनि एक प्रमुख चिह्न हो । यो चिह्न शब्दको अर्थ स्पष्ट नभएको अवस्थामा अर्थ खुलाउन संवाद, मनोवाद, नाटक आदिमा पात्रको अभिनयलाई सङ्केत गर्न वा परिवेशलाई बुझाउन प्रयोग गरिन्छ । जस्तै : (हात जोड्दै हैन सर मलाई माफ गर्नुहोस्)

प्रधानमन्त्रीले विष्णु उ.मा.वि. को नयाँ भवनको शिलान्यास (निर्माणको आरम्भमा जग राख्ने काम) गर्नुभयो ।

कुमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई यस सम्बन्धी विभिन्न प्रश्नहरू सोधिएका थिए तर विद्यार्थीहरूले उचित रूपले कोष्ठक चिह्नको प्रयोग नगरेको पाइयो । चिह्न सम्बन्धी त्रुटिहरूलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी त्रुटि यही कोष्ठक चिह्नमा प्रयोग गरेको पाइयो । प्राप्त तथ्यका आधारमा ५६ जना विद्यार्थीलाई प्रश्नावली दिई लेख्न लगाउँदा १८ प्रतिशत विद्यार्थीले ठीक र बेठीक गर्ने विद्यार्थी सङ्ख्यामा ८२ प्रतिशत रहेको भेटियो । यसरी यति धेरै त्रुटि हुनुमा कोष्ठक चिह्नको प्रयोग सम्बन्धी ज्ञानको अभाव हो ।

४.२.१४ विविध त्रुटिहरूको विश्लेषण

यस शोधपत्रमा निर्धारित गरिएका त्रुटि क्षेत्र बाहेकका अन्य थुप्रै कतिपय त्रुटिहरू पनि विद्यार्थीहरूले गर्ने गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा यस प्रकारको त्रुटिले पनि महत्त्वपूर्ण स्थान

राख्दछ । वर्णविन्यासका क्षेत्रमा पहिचान गरिएका त्रुटि क्षेत्र बाहेक मात्राको लोप, थपोट, पूरा वर्णको लोप, आधा वर्णको लोप, रेफ, एउटा वर्णको स्थानमा अर्को वर्णको प्रयोग विभिन्न किसिमका चिह्नहरूको प्रयोग जस्ता त्रुटिहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

४.२.१४.१ मात्राको लोपसम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषा लेखनका क्रममा विभिन्न किसिमका मात्राहरूको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । मात्राले नै वर्णको निश्चित अर्थ दिन्छ । लेखनमा प्रयोग गरिने मात्रा नेपाली वर्ण विन्यासका दृष्टिकोणले शुद्ध र मानक हुनु अति आवश्यक छ । मात्रालाई ठीक ठीक ठाउँमा प्रयोग गरिएन भने भाषा अशुद्ध हुन जान्छ । उच्चारणगत त्रुटिका कारणले गर्दा विद्यार्थीहरूमा मात्राको लोप गर्ने प्रवृत्ति देखिएको हुन सक्छ । त्यसैले शब्दको उच्चारण स्पष्ट गर्न लगाएको खण्डमा यो प्रवृत्ति कम गर्न सकिने देखिन्छ । प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा मात्राको लोप भएर आएको तथ्यलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

हुनुपर्ने शब्द	लेखिएको शब्द	लोप मात्रा
राष्ट्रि०	/fिट्रि	ि
आवश्यक	अवश्यक	ा
स्थिति	स्थति	ि
अनुपम	अनपम	ु
लिखित	लखित	ि
दाइजो	दइजो	ा
श्रीमती	श्रमती	ी
शीर्षक	शर्षक	ी
भाउजू	भाउज	ू
ज्वाला	ज्वाल	ा

माथिका त्रुटिहरूलाई केलाउँदा उच्चारणगत अस्पष्टताका कारणले गर्दा बोलाइ र लेखाइमा बेवास्ता गर्दा यी त्रुटिहरू देखिन आएको पाइन्छ । यस्ता त्रुटिहरू उत्तर व्यवस्थित किसिमका त्रुटिहरू हुन् । विद्यार्थीले जानी जानी कतिपय ठाउँमा त्रुटिहरू गरेको पाइयो ।

४.२.१४.२ पूरा वर्णको लोप सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषाको प्रयोगमा कतिपय शब्दहरूमा विद्यार्थीले पूर्ण वर्णको प्रयोग नगरी लेख्ने प्रवृत्ति देखिन्छ । शब्द लेखनका क्रममा वर्णहरूको लोप गरेर वर्णविन्यासगत त्रुटि गर्ने गर्दछन् । प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा विद्यार्थीहरूले यस प्रकारका त्रुटिहरू गर्ने गरेको देखिन्छ ।

हुनुपर्ने शब्द	लेखिएको शब्द	लोप मात्रा वर्ण
स्वदेश	स्देश	व को लोप
आकर्षण	आर्कण	ष को लोप
बाध्यता	बाधता	य को लोप
महालक्ष्मी	महाक्ष्मी	ल को लोप
माइजूलाई	माइलाई	जू को लोप
आइमाई	अमाई	इ को लोप

यसरी यस तहमा कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले पूर्ण वर्णको लोप गरेर शब्दहरूको प्रयोग गरेको पाइयो । वर्णविन्यासका दृष्टिकोणले र अर्थगत हिसावले यी शब्दहरू त्रुटिपूर्ण छन् ।

४.२.१४.३ आधा वर्णको लोपसम्बन्धी त्रुटि

विद्यार्थीहरूमा कुन शब्दमा पूरा र कुन शब्दमा आधा वर्णको प्रयोग गर्ने भन्ने ज्ञानका अभावले यस्ता त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । पूर्ण वर्ण लेख्नु पर्ने ठाउँमा आधा वर्णको प्रयोग गर्नाले भाषामा त्रुटि देखा पर्दछ । प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा यस सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्दा निम्नानुसार देखिन्छ ।

प्रयोग हुने शब्द	प्रयोग भएको शब्द
कलकलाउँदो	कल्कलाउदा
जसलाई	जस्लाई
कसको	कस्को
हाम्रो	हाम्रो
फूलबारी	फूल्वारी

माथिका कतिपय शब्द प्रयोगमा पूर्ण वर्णको आवश्यकता हुँदा पनि पूर्ण वर्णको प्रयोग नगरी आधा वर्णको प्रयोग गरी वर्णविन्यासगत त्रुटि गरेको पाइयो ।

४.२.१४.४ एउटा वर्णको ठाउँमा अर्को वर्णको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषा लेखन प्रक्रियामा धेरै विद्यार्थीहरूले उचित तरीकाले वर्ण र मात्रा मिलाएर शुद्ध, स्पष्ट तथा त्रुटिविहीन तरिकाले लेख्न सक्दैनन् । भाषाको उच्चारणगत अस्पष्टताका कारण नै यस क्षेत्रमा धेरै जसो त्रुटि गर्दछन् । नेपाली भाषामा प्रयोग हुने केही वर्णहरू यस्ता छन् । जसको उच्चारण उस्तै किसिमले हुनुपर्छ र उच्चार्य ध्वनिबाट पनि एकै किसिमका वर्ण हुन् भन्ने भान पर्न जान्छ । त्यसैले गर्दा एउटा वर्ण लेख्नु पर्नेमा अर्को वर्णको प्रयोग गरी त्रुटि गर्ने प्रवृत्ति पाइन्छ । प्राप्त तथ्यका आधारबाट नि.मा.वि.तहको कक्षा ८ मा अध्ययन गर्ने कुमाल समुदायका विद्यार्थीहरूले यस्तो त्रुटि बढी गरेको पाइन्छ । जसको उदाहरण निम्न प्रकार रहेको छ ।

शुद्धरूपमा लेख्नुपर्ने शब्द	त्रुटि गरेको शब्द
आर्यघाट	आर्यघात
टुँडखेल	तुडिखेल
सीमित	सिमिट
सिकिस्त	सिकिस्ट
हर्षित	हर्षिट
परिवर्तित	परिवर्टिट
कीर्तिमान	किर्तीमान
प्रख्यात	प्रख्याट
निषेध	निषेद
साह्रो	सारो

यसरी कक्षा ८ का कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले एउटा वर्णको ठाउँमा अर्को वर्णको प्रयोग गरेर प्रशस्तै त्रुटि गरेको देखियो । यस्तो त्रुटि विद्यार्थीहरूमा नियमको स्पष्ट बोध तथा उच्चारणगत असचेतता रहेका कारणबाट देखिएको हो भने त्यसका अतिरिक्त कुमालजातिको मातृभाषाको प्रभावले पनि यस्तो हुन गएको हो ।

४.२.१४.५ रेफको(ँ)प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

नेपाली भाषा लेखनका क्रममा कुमालभाषी विद्यार्थीले रेफको प्रयोगमा पनि धेरै त्रुटि गरेको पाइयो । जुन ठाउँमा रेफको प्रयोग गर्नुपर्ने हो त्यस ठाउँमा प्रयोग नगरी अन्यत्र प्रयोग गर्नु र रेफको

सद्वाअर्को वर्णको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइयो । कतिपय ठाउँमा रेफको वैकल्पिक प्रयोगका रूपमा 'र' वर्णलाई बढी प्रयोग गरी त्रुटि गरेको भेटियो । जस्तै :

हुनुपर्ने शब्द	त्रुटि भएको शब्द
मर्यादा	र्मयादा
अनिवार्य	अनिर्वाय
हर्षित	हर्षित
धार्मिक	धारमिक
अर्को	अर्को
अर्थात्	अथात्
परिवर्तित	परिवतित
आर्शीवाद	आशीरवाद
पूर्ण	पूण
आर्यघाट	आर्यघाट

यसरी कक्षा ८ का कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले रेफको प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा उक्त चिन्हको प्रयोग नगरी कतिपय ठाउँमा 'र' को प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइयो । त्यसैगरी केही शब्दहरूका पछिल्लो वर्णमा रेफ दिनु पर्नेमा अघिल्लो वर्णमा रेफ दिएर त्रुटि गरेको भेटियो ।

४.२.१४.६ मात्रा थपेटगत त्रुटि

विद्यार्थीहरूले कुनै पनि शब्दमा प्रयोग गर्नुपर्ने मात्राका अतिरिक्त अन्य अनावश्यक मात्राको प्रयोग गरेर त्रुटिहरू देखाउने गर्दछन् । ठीक मात्राको प्रयोग गर्नाले भाषा स्पष्ट र त्रुटिविहीन हुने गर्दछ तर भाषामा आवश्यक भन्दा बढी मात्रा प्रयोग गर्ने विद्यार्थीहरूको प्रवृत्तिले भाषा अस्पष्ट हुन जान्छ । प्राप्त तथ्य सामग्रीको अध्ययनबाट शब्दमा अनावश्यक थप मात्राको प्रयोग गरेर कक्षा ८ का कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइयो । मात्राको बढी प्रयोग गरेर त्रुटि गरेका केही उदाहरणहरू यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ, जस्तै :

हुनु पर्ने शब्द	लेखिएको शब्द
वाक्य	वाक्या
पारिभाषिक	परिभाषिका
अनुसन्धान	आनुसन्धान

धनादेश	धनादेशा
अनुभूति	आनुभूति
प्रश्नावली	प्रश्नवली
एकाइ	ऐकाई
नभएको	नाभएको
सक्छौ	सक्छै
सिंहिनीको	संहिनीको
शाहलाई	शाहालाई

माथि उल्लिखित त्रुटिहरूलाई केलाउँदा कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले आवश्यक भन्दा वढी मात्राको प्रयोग गरी त्रुटि गरेको पाइयो । यस प्रकारका त्रुटिहरू धेरैजसो विद्यार्थीहरूले केही न केही रूपमा गरेको भेटियो ।

४.२.१४.७ कथ्य भाषाको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि

औपचारिक भाषाका लागि निश्चित नियम हुन्छन् । त्यसैले भाषालाई नियम अनुसार नै लेख्नुपर्ने हुन्छ । जहिले पनि लेखनकार्यमा कथ्य भाषाले प्रभाव पारेको हुन्छ । कथ्य भाषा अनुसार नै लेखेर विद्यार्थीले त्रुटि गरेका हुन्छन् जसलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ ।

हुनुपर्ने शब्द	लेखिएको शब्द
लोकतन्त्र	लोगतन्त्र
हामीलाई	हाम्लाई
तिमीलाई	तिमलाई
गएको	गयाको
भिडन्त	भिणन्त
स्वतन्त्र	सोतन्त्र
क्या	केया
हेप्नु	हप्नु

माथिका शब्दहरूको आधारमा हेर्दा स्थानीय कथ्य भाषाको प्रभावले विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वर्णविन्यासमा त्रुटि गरेका छन् । मौखिक बोलचालमा रहेका शब्दहरूलाई नै प्रयोग गरेका हुनाले वर्णविन्यासीय त्रुटि हुन गएको देखिन्छ ।

तालिका न ३२: वर्णविन्यासको प्रयोगमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको स्थिति

क्र.सं.	वर्णविन्यास सम्बन्धी		शुद्धलेखन	त्रुटिपूर्ण लेखन
१		ह्रस्वसम्बन्धी		
	क	शब्दादि	५०%	५०%
	ख	शब्दमध्य	७०%	३०%
	ग	शब्दान्त	६२%	३८%
		जम्मा	१८२	११८
		प्रतिशत	६१%	३९%
२		दीर्घ सम्बन्धी		
	क	शब्दादि	२४%	७६%
	ख	शब्दमध्य	२३%	७७%
	ग	शब्दान्त	३४%	६६%
		जम्मा	८१	२१९
		प्रतिशत	२७%	७३%
३		ह्रस्व + दीर्घ जम्मा	४४	५४%
४		श, 'ष' र 'स' सम्बन्धी		
	क	'श' सम्बन्धी	३१ %	६९ %
	ख	'ष' सम्बन्धी	४२ %	५८ %
	ग	'स' सम्बन्धी	५२ %	४८ %
		जम्मा	८१%	२१९%
		प्रतिशत	२७%	७३%
५		'ब' र 'व' सम्बन्धी		
	क	'ब' सम्बन्धी	५२ %	४८ %
	ख	'व' सम्बन्धी	५८ %	४२ %
		जम्मा	११०	९०
		प्रतिशत	५५ %	४५ %
६		'य' र 'ए' सम्बन्धी		
	क	'य' सम्बन्धी	५९ %	४१ %
	ख	'ए' सम्बन्धी	६१ %	३९ %
		जम्मा	१२०	८०
		प्रतिशत	६० %	४० %
७		'ऋ' र 'रि' सम्बन्धी		
	क	'ऋ' सम्बन्धी	१६ %	८४ %
	ख	'रि' सम्बन्धी	५५ %	४५ %
		जम्मा	७१	१२९
		प्रतिशत	३५.५ %	६४.५ %

८	क ख	'क्ष' र 'छ' सम्बन्धी 'क्ष' सम्बन्धी 'छ' सम्बन्धी	४८ % ४८ %	५२ % ५२ %
		जम्मा प्रतिशत	९६ ४८ %	१०४ ५२ %
९	क ख	'ज्ञ' र 'ग्यँ' सम्बन्धी 'ज्ञ' सम्बन्धी 'ग्यँ' सम्बन्धी	५२ % १३ %	४८ % ८७ %
		जम्मा प्रतिशत	६५ ३२.५ %	१३५ ६७.५ %
१०	क ख	शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी शिरबिन्दु सम्बन्धी चन्द्रबिन्दु सम्बन्धी	२२ % ४५ %	७८ % ५५ %
		जम्मा प्रतिशत	६७ ३३.५ %	१३३ ६६.५ %
११	क ख ग घ ङ	पञ्चम वर्ण सम्बन्धी 'ङ' सम्बन्धी 'न' सम्बन्धी 'म' सम्बन्धी 'ज' सम्बन्धी 'ण' सम्बन्धी	२० % ६० % ४५ % ६३ %	८० % ४० % ५५ % ८९ % ३७ %
		जम्मा प्रतिशत	१९९ ४० %	३०१ ६० %
१२	क अ	हलन्त र अजन्त सम्बन्धी हलन्त सम्बन्धी अजन्त सम्बन्धी	३९ % ४८ %	६१ % ५२ %
		जम्मा प्रतिशत	८७ ४३.५	११३ ५६.५
१३	क ख	पदयोग र पदवियोग सम्बन्धी पदयोग सम्बन्धी पदवियोग सम्बन्धी	४२ % ४४ %	५८ % ५६ %
		जम्मा प्रतिशत	८६ ४३ %	११४ ५७ %
१४	क	लेख्य चिन्ह सम्बन्धी पूर्णविराम सम्बन्धी	९९%	९%

	ख	अल्पविराम सम्बन्धी	६२.५ %	३७.५ %
	ग	प्रश्नवाचक सम्बन्धी	७९ %	२१ %
	घ	योजक चिन्ह सम्बन्धी	७१ %	२९ %
	ङ	विस्मयादिवोधक सम्बन्धी	५४ %	४६ %
	च	उद्धरण चिन्ह सम्बन्धी	३२ %	६८ %
	छ	अर्धविराम सम्बन्धी	४३ %	५७ %
	ज	निर्देशक सम्बन्धी	४८ %	५२ %
	झ	कोष्ठक चिन्ह सम्बन्धी	१८ %	८२ %
		जम्मा	४९८.५	४०१.५
		प्रतिशत	५५ %	४५ %

४.३ कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको वर्गीकरणको विश्लेषण

कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीलाई नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा स्वतन्त्रलेखन, अनुलेखन र विभिन्न वर्णविन्यासगत शब्दहरू लेखन कार्य गराउँदा निम्न किसिमका त्रुटिहरू गरेको पाइयो ।

क) अव्यवस्थित त्रुटि: कुमालभाषी विद्यार्थीले एकपटक एकप्रकारको त्रुटि गरेका छन् भने अर्कोपटक अर्को प्रकारको त्रुटि गरेको पाइयो । जस्तै:

भएको	हुनुपर्ने
अनुशासन	अनुशासन
तपाइले	तपाईंले
संहिनीको	सिंहिनीको
बुद्धीमानी	बुद्धिमानी

ख) व्यवस्थित त्रुटि : भाषा सिकाइको क्रममा सचेत एवम् सक्रिय हुँदाहुँदै पनि सिकारुले सुधार्न नसकेको त्रुटिलाई व्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटि सिकारुको स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषा बीचको संक्रमण अवस्थाले नेतृत्व गरेको छ ।

जस्तै :	भएको	हुनुपर्ने
	आनुभव	अनुभव
	ज्वाल	ज्वाला
	नभको	नभएको
	ह्याप्छन्	हेप्छन्

भयको	भएको
गर्रछन्	गर्दछन्

ग) उत्तरव्यवस्थित त्रुटि : यस्तो त्रुटिलाई असावधानीगत त्रुटि भनिन्छ । यो त्रुटि भाषिक प्रयोगको चिप्लाइबाट भएको छ । खासगरी कुमालभाषी विद्यार्थीले जानीजानी लापरवाहीले यस किसिमको त्रुटि गर्ने गरेका छन् । जस्तै :

जस्तै:	भएको	हुनुपर्ने
	मानुपर्छ	मान्नुपर्छ
	वक्तिलाई	व्यक्तिलाई
	सयोग	सहयोग
	पालमा	पालना
	प्रवृद्धको	प्रवृत्तिको

घ) अन्तरभाषिक त्रुटि : कुमालभाषी विद्यार्थीले सिक्किरहेको भाषा भन्दा अर्को भाषाको प्रभावले गर्ने त्रुटिलाई अन्तरभाषिक त्रुटि भनिन्छ । जस्तै:

भएको	हुनुपर्ने
पालालमा	पातालमा
सम्भी	सम्भी
सक्छै	सक्छौं
कसहिले	कसैले

ङ) वर्णविन्यासगत त्रुटि : कुमालभाषी विद्यार्थीले लेखाइका क्रममा ह्रस्व/दीर्घ, ब/व/श/ष/स, हलन्त/अजन्त, पदयोग/पदवियोग जस्ता थुप्रै वर्णविन्यासीय त्रुटि गरेका छन् जुन ४.२ मा विस्तृत चर्चा गरिएको छ । जस्तै :

भएको	हुनुपर्ने
वनेर	बनेर
अनु भव	अनुभव
पराउदैँन	पराउँदैँन
नभयको	नभएको
पछाडी	पछाडि

च) अर्थबाधक त्रुटि : जुन त्रुटिले अर्थको अनर्थ लगाइदिन्छ, त्यस्तो त्रुटिलाई अर्थबाधक त्रुटि भनिन्छ । जुन त्रुटिलाई गम्भीर प्रकृतिको मानिन्छ । यस्तो त्रुटि कुमालभाषी विद्यार्थीले विभिन्न ठाउँमा गरेको भेटिएको छ । जस्तै :

भएको	हुनुपर्ने
गेभी	सोभी
बाल	राल
डोरेलु	ऐरेलु
सुतेनी	सौतेनी
शक्ति	चक्ति

छ) अर्थअबाधक त्रुटि : जुन त्रुटिले अर्थमा कुनै बाधा पुऱ्याउँदैन । त्यस्तो त्रुटिलाई अर्थअबाधक त्रुटि भनिन्छ । यस्तो त्रुटि कुमालभाषी विद्यार्थीले विभिन्न ठाउँमा गरेको भेटिएको छ । जस्तै :

भएको	हुनुपर्ने
हातीलाई	हात्तीलाई
गछु	गछ्छु
तपाइ	तपाइँ
गती	गति

ज) लोपगत त्रुटि : भाषाको प्रयोग गर्दा कुनै पनि वर्ण, अक्षर, शब्द आदि लोप भएर हुने त्रुटिलाई लोपगत त्रुटि भनिन्छ । यस प्रकारको त्रुटि विशेष गरेर उच्चारणमा हुने भए पनि कुमालभाषी विद्यार्थीले लेखनका क्रममा गर्ने गरेको पाइएको छ । जस्तै :

भएको	हुनुपर्ने
आमाइ	आइमाइ
बाहुद	बहादुर
गृकार्य	गृहकार्य
भाउलाई	भाउजूलाई

झ) थपोटगत त्रुटि: भाषाको प्रयोग गर्दा कुनै पनि वर्ण, अक्षर, शब्द थपिएर हुने त्रुटिलाई थपोटगत त्रुटि भनिन्छ । यस्तो त्रुटि बढी उच्चारणगत हुने भए पनि कुमालभाषी विद्यार्थीले लेखनको क्रममा पनि गरेको पाइएको छ । जस्तै :

भएको	हुनुपर्ने
------	-----------

रुचाउनुछन्

रुचाउँछन्

हरभहरा

हराभरा

गरँछन्

गर्छन्

यसरी कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीले नेपाली सिकाइका क्रममा विविध खालका त्रुटि गरेका छन् । खासगरी यस्तो त्रुटि गर्नुमा स्रोतभाषा कुमालको प्रभावका कारण लक्ष्यभाषामा बढी त्रुटि हुन गएको हो । यसको न्यूनीकरणका लागि नेपाली शिक्षण गर्दा प्रभावकारी ढङ्गबाट बढी अभ्यास र सामग्रीको प्रयोग गरी सिकाउन सके त्रुटि कम हुने देखिन्छ ।

४.४ निष्कर्ष

- क) अध्ययनका क्रममा लिइएका कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी त्रुटिलाई हेर्दा शब्दादी,शब्दमध्य र शब्दान्तका त्रुटिको अनुपात फरक फरक रहेको पाइयो ।
- ख) शब्दादिमा ह्रस्व लेख्नुपर्ने ठाउँमा दीर्घ लेखि ५०% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- ग) शब्द मध्यमा ह्रस्व लेख्नुपर्नेमा ३०% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- घ) शब्दान्तमा ह्रस्व लेख्नुपर्नेमा ३८% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो । शब्दादीमा, शब्दमध्यमा र शब्दान्तमा भन्दा बढी त्रुटि गरेको पाइयो ।
- ङ) शब्दादिमा दीर्घ लेख्नुपर्नेमा ह्रस्व लेखी ७६% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- च) शब्दमध्यमा दीर्घ लेख्नुपर्नेमा ह्रस्व लेखी ७७% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- छ) शब्दान्तमा दीर्घ लेख्नुपर्नेमा ह्रस्व लेखी ६६% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो । यसरी शब्दमध्यमा, शब्दादि र शब्दान्तमा भन्दा बढी त्रुटि गरेको देखिन्छ ।
- ज) 'स' प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा मोटो 'श' प्रयोग गरी ४८% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- झ) 'श' प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा पातलो 'स' प्रयोग गरी ६९% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- ञ) 'ष' प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा पातलो 'स'र मोटो 'श' प्रयोग गरी ५८% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- ट) 'ब' प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'व' प्रयोग गरी ४८% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- ठ) 'व' प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'ब' प्रयोग गरी ४२% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- ड) 'ए' प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'य' प्रयोग गरी ३९% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- ढ) 'य' प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'ए' प्रयोग गरी ४९% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- ण) 'ऋ'र 'रि' को प्रयोगमा क्रमशः ८४%र ४५% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।
- त) 'क्ष'र 'छ' को प्रयोगमा बराबरी ५२%र ५२% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।

थ) 'ज्ञ'र 'ग्य' को प्रयोगमा क्रमशः ४८%र ८७% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो । ग्यँ प्रयोगको त्रुटि अन्य क्षेत्रको भन्दा बढी हो ।

द) शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दुको प्रयोगमा क्रमशः ७८%र ५५% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।

ध) पञ्चम वर्णको प्रयोगमा ६०% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।

न) हलन्त र अजन्तको प्रयोगमा क्रमशः ६९%र ५२% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।

प) पदयोग र पदवियोग सम्बन्धी त्रुटिमा क्रमशः ५८%र ५६% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।

फ) लेख्य चिन्ह सम्बन्धी त्रुटिमा क्रमशः ४५% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।

यसरी समग्र त्रुटिलाई विश्लेषण गर्दा वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि ५७% रहेको छ भने लेख्य चिन्ह सम्बन्धी त्रुटि ४५% रहेको छ । समग्र वर्णविन्यास र लेख्य चिन्ह सम्बन्धी त्रुटिलाई हेर्दा ५९% विद्यार्थीले त्रुटिलेखन गरेका छन् भने ४९%विद्यार्थीले शुद्ध लेखन गरेका छन् । यसप्रकार शुद्ध लेखन भन्दा त्रुटिपूर्ण लेखन २% ले बढी देखिन आउँछ ।

परिच्छेद-पाँच

सारांश, निष्कर्ष तथा उपयोग

५.१ सारांश

कुमाल जाति एक प्राचीन जाति हो । जसको आफ्नै परम्परा, संस्कृति र भाषा छ । माटोका भाँडा बनाएर बेच्ने जातिलाई कुम्हाल भनिएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । यिनीहरु नेपालका पहाड र तराई भू-भागमा विभिन्न ठाउँमा छरिएर रहेको कुरा तथ्याङ्कले जनाएको छ ।

पाल्पा जिल्लाको मध्य भूभाग अन्तर्गत माडीसेरोफेरोमा कुमाल बस्ती रहेको छ । जसको अध्ययन गर्ने काम यस शोधमा भएको छ । आफ्नै परम्परा र संस्कृति भएका कुमालहरुको आधुनिकताको प्रभावसँगै हरेक क्षेत्रमा परिवर्तन हुँदै गएको छ । माटोका भाँडा बनाउने कुमालहरु आजभोलि कृषि, व्यापार र नोकरी जस्ता पेसामा पनि लागेको पाइन्छ । कुमाल भाषामा लेख्य र कथ्य गरी दुई भेद रहेको छ भने स्वर र व्यञ्जन वर्णहरु पनि रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषाको प्रभावले यस भाषामा पनि केही परिवर्तन आएको भेटिन्छ । यस भाषामा थारु, हिन्दी, मगर, नेपाली लगायत अन्य भाषाको प्रभावले भौगोलिक क्षेत्र अनुसार ध्वनि उच्चारणमा फरकपन देखिन्छ ।

कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीले नेपाली सिकाइका क्रममा गर्ने वर्णविन्यासका त्रुटि भन्ने शीर्षकमा प्रश्नावली बनाइ गरिएको अध्ययनमा वर्णविन्यासभिन्न, द्वस्व-दीर्घ सम्बन्धी नियममा शब्दादि, शब्दमध्य र शब्दान्त तीनवटै ठाउँमा त्रुटि गरेको पाइयो ।

त्यस्तै गरी 'श', 'ष' र 'स' प्रयोगमा सबैभन्दा बढी त्रुटि मोटो 'श' प्रयोगमा ६९ प्रतिशत रहेको छ । व र व प्रयोगमा पनि 'व' प्रयोगमा ४८ प्रतिशत त्रुटि गरी 'व' को तुलनामा 'ब' को प्रयोग ६ प्रतिशतले बढी गरेको पाइयो । ए र य को प्रयोगमा य को प्रयोगमा ४९ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइयो । ऋ र रि प्रयोगमा ऋ प्रयोगमा ८४ प्रतिशतले त्रुटि भेटियो भने क्ष र छ प्रयोगमा बराबरी ५२ प्रतिशत त्रुटि भएको पाइयो ।

ज्ञ र ग्य को प्रयोगमा 'ग्य' को प्रयोगमा ८७ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो । यो अरु भन्दा बढी त्रुटि हो । शिरविन्दु र चन्द्रविन्दुको प्रयोगमा शिरविन्दुको प्रयोगमा ७८ प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइयो । हलन्त र अजन्तको प्रयोगमा हलन्तको प्रयोगमा बढी त्रुटि भएको छ । पदयोग र पदवियोगमा पदयोगमा ४८ प्रतिशतले त्रुटि भएको छ । त्यसैगरी लेख्य चिन्हको प्रयोगमा ४५ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो ।

यसरी समग्र त्रुटिलाई विश्लेषण गर्दा वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि ५७ प्रतिशत रहेको छ भने लेख्य चिन्ह सम्बन्धी त्रुटि ४५ प्रतिशत रहेको छ । समग्र वर्णविन्यास र लेख्य चिन्ह सम्बन्धी त्रुटिलाई हेर्दा ५१ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटिलेखन गरेको पाइयो भने ४९ प्रतिशत विद्यार्थीले शुद्धलेखन गरेको पाइयो । यसप्रकार शुद्धलेखन भन्दा त्रुटिपूर्ण लेखन २ प्रतिशत बढी देखिन आउँछ ।

यसरी प्रस्तुत अध्ययन पाल्पा जिल्लाका निश्चित विद्यालयमा आधारित भएकोले र सीमित समय अवधिभित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने भएकोले सबै क्षेत्रका सबै कुरा नसमेटिन सक्छ । तरपनि वर्णविन्यासगत त्रुटि निराकरणका लागि यस अध्ययनबाट केही सहयोग मिल्ने कुरामा आशावादी वन्न सकिन्छ ।

५.२ निष्कर्ष

५.२.१ कुमालभाषीहरूको जातीय परिचयको निष्कर्ष

कुमाल जाति एक प्राचीन जाति हो । यहाँका कुमाल जातिको अवस्थालाई हेर्दा माटाको भाँडा बनाएर बेच्ने जातिलाई कुमाल भनिएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । यी जातिहरू नेपालको पहाड र तराईका विभिन्न भूभागमा छरिएर रहेको कुरा तथ्याङ्कको अध्ययनले जनाएको छ ।

पाल्पा जिल्लामा कुमालको संख्या ६८०२ रहेकोमा पुरुष ३१०७ र महिला ३६९५ रहेको छ । पाल्पा जिल्लाका कुमालको साक्षरता प्रतिशत ७६.२२% रहेको छ । कुमाल जातिको जम्मा संख्या १२१,१९६ र राष्ट्रिय औषत साक्षरता प्रतिशत ७२.०९ रहेको छ ।

कुमाल जाति पूर्वीया ७ थरे, पश्चिमेला १४ थरे र ३ थरे गरी विभिन्न थर भएको भेटिन्छ । कुमालहरूले आफ्नो सम्मान, प्रतिष्ठा बढाउन थर परिवर्तन गर्दै आएका छन् । खासगरी मुखिया, हमाल, पाठक आदि थरबाट यी जाति चिनिँदै आएका छन् । आकृतिका दृष्टिले मंगोलियन जस्ता देखिने यिनीहरू लजालु, हिचकिच्याउने र नौलो मानिससँग सजिलै घुलमिल नहुने खालका छन् । यिनीहरू धुम्रपान, मद्यपान गर्ने र स्वास्थ्य र सरसफाइमा खास ध्यान नदिने रहेको छ ।

कुमाल जातिको मुख्य पेसा भन्नु नै माटोको भाँडा बनाउनु र कृषि पेसामा संलग्न हुनु हो । आजभोलि सेना, प्रहरी, खेतीपाती र विदेश, लगायत ज्यामी, मजदुरी सिकर्मी तथा डकर्मीमा पनि संलग्न रहेको पाइन्छ । पाल्पा माडी सेरोफेरोका कुमालहरूको घर ब्राह्मण, क्षेत्री, गुरूड, मगरको प्रभावले केही आधुनिक स्तरका छन् भने अन्य घरहरू पुरानै ढाँचाका रहेका छन् । कुमालजातिमा मागी विवाह, प्रेम विवाह र चोरी विवाह प्रचलनमा रहेको छ । कतै कतै विधवा विवाह पनि कायमै छ ।

माडी सेरोफेरोका कुमालहरूले मनाउने चाडपर्वमा दशैं, तिहार, माघेसंक्रान्ति, शिवरात्री, तीज जस्ता चाडपर्व प्रमुख रहेका छन् भने भारफुक र धाँमी भाँक्रीमा बढी विश्वास गर्ने प्रचलन यद्यपी कायमै छ । कुमाल जातिको जन्म संस्कारमा ६ दिनमा छैटी ९ दिनमा न्वारन ६ महिनामा भात खाइ, ५ देखि १० वर्षको उमेरमा मुण्डन गर्ने चलन छ ।

मृत्यु संस्कारमा यिनीहरू ११ दिनसम्म क्रिया बस्ने गर्दछन् भने, सेतो कपडा लगाउने, ४५ दिन, ६ महिना, वा १ वर्षसम्म बार्ने चलन छ । पिण्ड दिँदा, जौको पिठोको, भातको वा माटाको पिण्ड दिने गर्दछन् । कुमाल जातिले विभिन्न किसिमका पूजा आजा गर्ने गर्दछन् । खासगरी कूलपूजा, चण्डीपूजा, शिकारी पूजा आदि गर्ने चलन प्रमुख मानिन्छन् ।

कृषि पेसामा संलग्न कुमाल जाति जाँड रक्सी, सुँगुरको मासु, कुखुरा, गाभा, पिँडालु, मुसा, घोंगी, सिस्नो आदि खानेकुरा खाने गर्दछन् । कुमाल जातिको शैक्षिक अवस्था हेर्दा ७२.०९% व्यक्ति साक्षर रहेका छन् भने पहाडका कुनाकापचामा बसेका कुमाल जाति अशिक्षित एवं शिक्षाबाट बञ्चित हुन पुगेका छन् । यसरी कुमाल जाति र कुमाल भाषा एउटा प्राचीन जाति र भाषा हो । यसले आफ्नै परम्परा, संस्कृति र पहिचान बोकेको छ ।

कुमाल भाषामा लेख्य र कथ्य दुई भेद पाइन्छ । यस भाषामा स्वर र व्यञ्जन वर्णहरू पाइन्छ । नेपाली भाषाको प्रभावले यस भाषामा परिवर्तन आएको देखिन्छ । कुमाल भाषामा नेपाली भाषामा जस्तै व्याकरणात्मक कोटि पाइन्छ । यसरी यस भाषामा थारू, हिन्दी, मगर, नेपाली लगायत अन्य भाषाको समेत प्रभावले भौगोलिक क्षेत्र अनुसार ध्वनि उच्चारणमा फरकपन देखिन्छ ।

५.२.२ कुमालभाषीहरूको वर्णविन्यास त्रुटिहरूको निष्कर्ष

भाषा शिक्षणमा देखा पर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गर्नु, पहिचान गर्नु, खोजी गर्नु, त्यति कठिन कार्य होइन तर ती त्रुटिहरूको निराकरणको लागि उपाय खोज्नु त्यति सजिलो भने छैन । तसर्थ कक्षा ८ मा अध्ययन गर्ने कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले लेखन अभिव्यक्तिमा वर्णविन्यास सम्बन्धी अध्ययन गर्दा एउटै स्थान र एउटै पक्षसँग सम्बन्धी त्रुटि नगरेर विविध पक्षसँग सम्बद्ध त्रुटिहरू गरेका छन् । ती त्रुटिहरू विभिन्न क्षेत्रमा प्रशस्तै गरेको पाइयो । कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले के कस्ता वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरू गर्दछन् भन्ने कुरालाई अध्ययन विश्लेषण गर्दा निम्नानुसारको निष्कर्ष निकाल्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी त्रुटिलाई केलाउँदा शब्दादि, शब्दमध्य र शब्दान्त तीनै क्षेत्रमा एकै अनुपातमा भने त्रुटि भएको पाइएन । यस क्षेत्रमा त्रुटि नगर्ने विद्यार्थी कुनै पनि देखिएनन् ।

शब्दादिमा ह्रस्वमा ५०% र दीर्घमा ७६% त्रुटि भएको छ भने शब्दमध्यमा ह्रस्वमा ३०% र दीर्घमा ७७% र शब्दान्तमा ह्रस्व दीर्घलाई हेर्दा ह्रस्वमा ३९% र दीर्घमा ७३% त्रुटि भएको छ । माथिको तथ्याङ्कबाट के पुष्टि हुन्छ भने कुमालभाषी विद्यार्थीहरू ह्रस्वभन्दा दीर्घ प्रयोगमा बढी त्रुटि गर्दा रहेछन् । खासगरी बढी त्रुटि नाम र सर्वनाममा गरेका छन् । कुनै न कुनै विद्यार्थीले कुनै न कुनै शब्दमा त्रुटि गरेकै छन् । प्रायः एउटै शब्दमा धेरै विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइयो । यस्तो त्रुटि हुनुमा विद्यार्थीमा वर्णविन्यासीय नियमको ज्ञान नहुनु, अन्दाज गर्ने प्रवृत्ति हाबी हुनु, तत्सम शब्द, आगन्तुक शब्द तथा विध्यर्थक क्रियापदको प्रयोगको बारेमा जानकारी नहुनु जस्ता ह्रस्वदीर्घ सम्बन्धी नियमको जानकारी नहुँदा त्रुटि हुन गएको निष्कर्ष निकालियो । खासगरी कथ्य भाषामा ह्रस्व दीर्घ सम्बन्धी कुनै भेद नहुने हुँदा पनि यस्तो समस्या आएको हो ।

नेपाली भाषालाई शुद्धसँग प्रयोग गर्नका लागि वर्णविन्यासको शुद्ध प्रयोग अति आवश्यक छ । त्यसैले ह्रस्व र दीर्घ प्रयोगमा पनि शुद्धता आउनु अपरिहार्य छ । यस दृष्टिले पनि ह्रस्व र दीर्घ नेपाली वर्णविन्यासको सबभन्दा समस्यापूर्ण त्रुटि क्षेत्रका रूपमा देखिन आएको हो । हुन त सीमित तथ्य र सामग्रीका आधारमा निकालिएका तथ्याङ्कले समग्रतालाई समेट्न नसकेको पनि हुन्छ तर विद्यार्थीहरूको प्रयोगगत प्रवृत्तिलाई हेर्दा प्रमुख त्रुटि क्षेत्र यसैलाई मान्न सकिन्छ ।

त्रुटिहरूलाई केलाउँदा वर्णविन्यासका त्रुटिपक्ष 'श', 'ष' र 'स' मा सबै विद्यार्थीहरूले सबै 'स' मा एकनासले त्रुटि गरेको भेटिएन । मोटो 'श' मा ६९%, मूर्धन्य 'ष' मा ५८% र पातलो 'स' मा ४८% ले त्रुटि गरेको पाइयो । यसबाट सबैभन्दा कम त्रुटि पातलो 'स' मा भएको छ । सबभन्दा बढी त्रुटि मोटो 'श' मा भएको छ । मूर्धन्य 'ष' मा मोटो 'श' मा भन्दा कम त्रुटि भएको छ । समग्रमा कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले तीनओटै 'स' को प्रयोगमा ५८% ले त्रुटि गरेका छन् । नेपाली भाषाको स्रोत भाषा संस्कृतसँग विद्यार्थीहरू पूर्णरूपमा परिचित नहुनाले तत्सम शब्दमा बढी प्रयोग हुने 'श' र 'ष' को प्रयोग हुने ठाउँमा 'स' नै प्रयोग गरेर अधिकांश विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् । कक्षा आठमा वर्णविन्यास सम्बन्धी शिक्षण गर्न स्पष्ट निर्देशन तथा अभ्यास पाठ्यपुस्तकमा नरहनु, शिक्षक स्वयम् वर्णविन्यासमा पोख्त नहुनु वा त्यति ध्यान नदिनु र नियमको मात्र सामान्य जानकारी दिनु तर विद्यार्थीहरूलाई अभ्यास नगराउनु श, ष र स को प्रयोगमा त्रुटि हुने प्रमुख कारण बनेको अध्ययनबाट ज्ञात भएको छ । विद्यार्थीहरूले 'श' र 'ष' को सट्टामा 'स' को प्रयोग अत्यधिक गर्ने हुनाले 'श' र 'ष' लेखन क्षमता कमजोर भएको देखिन्छ । सामान्यतः नेपाली भाषाको बोलीचालीमा 'स' को उच्चारण पातलो 'स' मात्र हुने भएको र लेख्य रूपमा जाँदा स्वभावैले अरू दुईओटा मोटो श र मूर्धन्य 'ष' को प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्नु स्वभाविकै देखिन्छ । यसरी 'ष' भन्दा पनि 'श' लेखनमा

विद्यार्थीहरूले बढी त्रुटि गरेका छन् । पातलो 'स' प्रयोगमा भने कम त्रुटि भएको छ । 'ष' र 'श' को प्रयोग भन्दा 'स' को प्रयोग क्षमता उच्च रहेको अध्ययनबाट स्पष्ट भएको छ । समष्टिमा श, ष र स को प्रयोगमा कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरू अभ्यासका माध्यमले समाधान गर्न भने सकिने देखिन्छ ।

'ब' र 'व' को प्रयोग सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान गर्दा विद्यार्थीहरूले 'ब' र 'व' मा भेद नगरी प्रयोग गरेको पाइयो । विद्यार्थीहरूले 'ब' को सट्टामा 'व' र 'व' को सट्टामा 'ब' लेखेर त्रुटि गरेका छन् । संस्कृतका तत्सम शब्दहरूमा 'ब' उच्चारण भए पनि 'व' लेखिन्छ तर विद्यार्थीहरूले जे बोलिन्छ त्यही लेखेको पाइयो । वन, विज्ञान, विज्ञ जस्ता शब्दहरू 'ब' उच्चारण भएर पनि 'व' लेख्नुपर्छ तर विद्यार्थीहरूले 'ब' नै लेखेर त्रुटि गरेको पाइन्छ । 'ब' को उच्चारण हुने ठाउँमा कतिपयले 'ब' र कतिपयले 'व' लेखेका छन् । 'व' को ठाउँमा कुनै कुनैले 'ओ' को पनि प्रयोग गरेको पाइन्छ । यसरी 'ब' र 'व' को प्रयोग सम्बन्धी अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू 'ब' र 'व' लेखनमा प्रशस्तै अल्मलिएको पाइयो । ब र व प्रयोग सम्बन्धमा 'ब' प्रयोगमा ४८% र 'व' प्रयोगमा ४२% विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् । यसबाट 'ब' प्रयोगमा भन्दा 'व' प्रयोगमा कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले बढी त्रुटि गरेको भेटियो । समग्रमा 'ब' र 'व' को प्रयोगमा ४५% विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् ।

'य' र 'ए' को प्रयोग पनि वर्णविन्यासको त्रुटि क्षेत्र भएकाले कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले 'य' को सट्टामा 'ए' र 'ए' को सट्टामा 'य' लेखेर त्रुटि गरेको पाइयो । 'य' र 'ए' वर्णको उच्चारणमा केही समानता पाइएकोले विद्यार्थीहरूले यी दुबैलाई वैकल्पिक रूपमा प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइयो । अध्ययनका क्रममा विद्यार्थीहरूले 'य' को सट्टामा 'ए' प्रयोग गरेको अवस्थाहरू अधिकांश पाइएको छ । कतिपय शिक्षितहरूले 'य' को उच्चारण पनि 'ए' गर्ने हुँदा विद्यार्थीहरूले 'य' र 'ए' को प्रयोगमा अल्मलिएको अनि त्रुटि गरेको अध्ययनले देखाएको छ । समग्रमा 'ए' को प्रयोगमा भन्दा 'य' को प्रयोगमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्यामा केही बढी भए पनि 'य' र 'ए' वैकल्पिक रूपमा प्रयोग गरेर नै त्रुटि गरेको देखियो । 'य' र 'ए' सम्बन्धी नियमको त्यति जानकारी नहुनाले र प्रयोगाभ्यास कम हुनाले पनि विद्यार्थीहरूले यस क्षेत्रमा त्रुटि गरेको देखिन्छ । 'य' को प्रयोगमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी ४१% र 'ए' को प्रयोगमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी ३९% रहेकोबाट 'ए' मा भन्दा 'य' मा बढी त्रुटि गरेको भेटिन्छ । समग्रमा 'य' र 'ए' को प्रयोगमा ४०% त्रुटि रहेको पाइएको छ ।

वर्णविन्यास अन्तर्गत पर्ने त्रुटि क्षेत्र 'ऋ' र 'रि' पनि हो । नेपाली भाषामा 'ऋ' र 'रि' को ध्वन्यात्मक उच्चारण समान हुन्छ तर लेख्य रूपमा भने यी दुवै वर्णलाई फरक फरक किसिमले प्रयोग गर्न सकिन्छ । नेपालमा 'रि' को प्रयोग तद्भव र आगन्तुक शब्दमा गरिन्छ भने 'ऋ' को

प्रयोग तत्सम शब्दमा गरिन्छ । विद्यार्थीहरूलाई 'ऋ' र 'रि' को प्रयोगावस्था थाहा नहुँदा लेखनमा त्रुटि गरेका छन् । विद्यार्थीहरूले 'ऋ' र 'रि' लेखन क्षमता पहिल्याउने क्रममा लिएको तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट के देखिएको छ भने विद्यार्थीहरूको 'ऋ' लेखन क्षमता भन्दा 'रि' लेखन क्षमता सबल छ । तथ्याङ्कका आधारमा 'ऋ' लेखनमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी ८४% र 'रि' लेखनमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी ४५% रहेको छ । यस तथ्याङ्कबाट कक्षा आठमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको 'ऋ' लेखन भन्दा 'रि' लेखन क्षमता सबल रहेको देखिन्छ । समग्र 'ऋ' र 'रि' लेखनमा ६४.५% विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

वर्णविन्यासीय त्रुटिको अर्को पक्ष 'क्ष' र 'छ' को प्रयोगमा पनि विद्यार्थीहरूले धेरथोर त्रुटि गरेको पाइयो । यस क्षेत्रमा 'क्ष' र 'छ' दुवैमा बराबरी ५२% त्रुटि भएको छ । खासगरी 'क्ष' को ठाउँमा 'छ' र 'छ'को ठाउँमा 'क्ष' लेखेर कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइयो । विद्यार्थीहरूको 'क्ष' र 'छ' को प्रयोग क्षमता बराबर रहेको स्पष्ट हुन्छ । 'क्ष' र 'छ' को त्रुटि हुनुमा विद्यार्थीहरू स्पष्ट नेपालीको उच्चारणसँग परिचित नहुनाले त्रुटि गरेको निष्कर्ष अध्ययनबाट निकालिएको छ ।

वर्णविन्यास अन्तर्गत 'ज्ञ' र 'ग्यँ' को प्रयोगमा पनि विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् । 'ज्ञ' को उच्चारण 'ग्यँ' गरिने हुनाले विद्यार्थीहरूले 'ज्ञ' र 'ग्यँ' को प्रयोगमा त्रुटि गरेका छन् । संस्कृतका तत्सम शब्दमा 'ज्ञ' र नेपालीका आगन्तुक र तद्भव शब्दमा 'ग्यँ' लेखिन्छ भन्ने कुराको ज्ञान विद्यार्थीहरूमा कम भएकाले 'ज्ञ' र 'ग्यँ' को प्रयोगमा त्रुटि गरेको कुरा अध्ययनबाट स्पष्ट भएको छ । विद्यार्थीहरूले 'ज्ञ' लेख्नुपर्नेमा ग्यँ लेखेर त्रुटि गरेको अवस्था कमै अर्थात् ४८% भेटियो भने ग्यँ लेख्नुपर्ने ठाउँमा 'ज्ञ' वा 'गे' लेखेर त्रुटि गरेको प्रशस्तै अर्थात् ८७% भेटियो । यसरी कुमालभाषी विद्यार्थीमा 'ज्ञ' भन्दा 'ग्यँ' को प्रयोग क्षमता कमजोर रहेको तथ्याङ्कबाट थाहा पाइन्छ । समग्रमा 'ज्ञ' र 'ग्यँ' प्रयोगमा ६५.५% त्रुटि पाइएको छ ।

नेपाली वर्णविन्यासका शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दुको प्रयोगमा पनि विद्यार्थीहरूबाट त्रुटि भएको पाइन्छ । शिरबिन्दुको स्थानमा कतै पञ्चम वर्णको प्रयोग गर्ने चलन रहेको र कतै भने शिरबिन्दुकै प्रयोग गर्ने गर्नाले विद्यार्थीहरू शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दुको प्रयोगमा अल्मलिएको देखियो । चन्द्रबिन्दुको प्रयोग गर्ने क्रममा भने कतै चन्द्रबिन्दुको स्थानमा शिरबिन्दुको प्रयोग गरेको पाइयो । कतै शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दु दुवै प्रयोग नगरेर त्रुटि गरेको पनि अध्ययनबाट देखियो । शिरबिन्दु प्रयोगमा त्रुटि गर्ने जम्मा विद्यार्थीहरू ७८% रहेका छन् भने चन्द्रबिन्दु प्रयोगमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरू ५५% रहेका छन् । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने चन्द्रबिन्दु भन्दा शिरबिन्दु प्रयोग गर्ने विद्यार्थीहरूको प्रयोग क्षमता

कमजोर रहेको पुष्टि हुन्छ । समग्रमा त्रुटि गर्ने विद्यार्थी ६६% रहेको छ भने शुद्धलेखन गर्ने विद्यार्थी ३३% मात्र रहेको छ ।

पञ्चम वर्ण ड/न/म/य/ण प्रयोग सन्दर्भलाई हेर्दा 'न' को प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'ड' तथा शिरबिन्दुको प्रयोग, 'म' प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा शिरबिन्दुको प्रयोग, ज/ण प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा 'न' को प्रयोग तथा 'ड' को प्रयोग गर्नुपर्ने ठाउँमा शिरबिन्दुको प्रयोग गरी अधिकांश विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइयो । यसमा 'ड' को प्रयोगमा ८०%, 'न' को प्रयोगमा ४०%, 'म'को प्रयोगमा ५५%, 'ज' को प्रयोगमा ८९% र 'ण' को प्रयोगमा ३७% त्रुटि गरेको पाइन्छ । यस आधारमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गरेको क्षेत्र 'ज' को प्रयोगमा ८९% पाइयो भने सबैभन्दा कम 'ण' को प्रयोगमा ३७% त्रुटि पाइयो । समग्रमा पञ्चम वर्ण सम्बन्धी त्रुटि ६०% रहेको पाइएकोले त्रुटिपूर्णलेखन बढी रहेको पाइएको छ ।

नेपाली भाषामा देखिएको वर्णविन्यासगत त्रुटि मध्ये एक पक्ष हलन्त र अजन्त पनि हो । विद्यार्थीहरूले हलन्त र अजन्तको प्रयोगमा पनि धेरै त्रुटि गरेका छन् । अधिक विद्यार्थीहरूले अजन्तको प्रयोग भन्दा हलन्तको प्रयोगमा बढी त्रुटि गरेका छन् । विद्यार्थीहरू स्तरीय नेपाली भाषाको उच्चारणसँग परिचित नहुनाले हलन्त र अजन्तको प्रयोगमा त्रुटि गरेका छन् । हलन्तको प्रयोग गरिने क्रियापदमा हलन्त नगरेर त्रुटि गरिएको छ । केही परिचित शब्दहरू भगवान् र सभासद्मा क्रमशः ६४% र ८४% हलन्तको सट्टा अजन्त गरेर त्रुटि गरेको पाइन्छ । हलन्त र अजन्त सम्बन्धी नियम अनुसार प्रयोगमा शुद्धता ल्याउन नसकेको निष्कर्ष पनि अध्ययनबाट निकालिएको छ । हलन्त र अजन्त सम्बन्धी विश्लेषणबाट विद्यार्थीहरूले हलन्तको प्रयोगमा ६९% र अजन्तको प्रयोगमा ५९% त्रुटि गरेको पाइन्छ । यसबाट विद्यार्थीहरूको हलन्त लेखन क्षमता भन्दा अजन्त लेखन क्षमता केही सबल रहेको कुरा स्पष्ट हुन्छ तर समग्रमा विद्यार्थीहरूको हलन्त र अजन्त लेखन क्षमता सन्तोषजनक नरहेको निष्कर्ष अध्ययनबाट निकालिएको छ ।

नेपाली भाषाको लेखाइमा वर्णविन्यास सम्बन्धी पक्षमा पदयोग र पदवियोगमा पनि त्यत्तिकै जटिल समस्या देखिएको छ । यस पक्षमा पनि विद्यार्थीहरूले प्रशस्तै त्रुटिहरू गरेको देखियो । पदयोग सम्बन्धी त्रुटिमा विभक्ति लागेका शब्दमा गरेको त्रुटि, नामयोगी शब्दहरूमा गरेको त्रुटि समस्त शब्दहरूमा गरेको त्रुटि, द्वित्व शब्दहरूमा गरेको त्रुटि, तथा अन्य ठाउँमा भएका त्रुटिहरू पर्याप्त पाइएका छन् । शब्दहरूमा पदयोग गरी लेख्नुपर्ने शब्दमा पदवियोग गरी र पदवियोग गरी लेख्ने शब्दमा पदयोग गरी लेखेर त्रुटि गरेका छन् । विभक्ति गाँसिएका शब्दहरूलाई पनि विभक्ति छुट्याएर लेख्ने प्रवृत्ति निकै पाइयो । संरचनाका रूपमा एउटै शब्द भएतापनि पदयोग र पदवियोगका कारणले अर्थगत रूपमा अन्तर पर्न जान्छ । त्यसकारण यस्ता शब्दहरूमा भएका त्रुटि पनि समस्याको अर्को

क्षेत्र बनेको छ । पदवियोग सम्बन्धी त्रुटिमा नेपाली भाषाको प्रायः सबै शब्दहरू पद वियोग गरी लेख्नुपर्नेमा पदयोग गरेको पाइयो । निपातलाई पनि अधिल्लो पदसँग योग गरी लेख्ने प्रवृत्ति भेटिएका छन् । पदयोगमा ५८% त्रुटि भेटिएको छ भने पदवियोगमा ५६% त्रुटि पाइएको छ । समग्रमा पदयोग र पदवियोगमा ५७% त्रुटि रहेको छ । पदवियोगमा भन्दा पदयोगमा २% ले बढी त्रुटि देखिएको छ ।

भाषाका वर्णको जति महत्त्व छ त्यतिनै लेख्य चिह्नहरूको पनि महत्त्व छ । कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीले यसको प्रयोगमा पनि त्रुटि गरेका छन् । उनीहरूले प्रयोग गरेका लेख्य चिह्न सम्बन्धी त्रुटिलाई केलाएर विश्लेषण गर्दा पूर्णविराममा ९% त्रुटि, अल्पविराममा ३७.५% त्रुटि, प्रश्नवाचक चिह्नमा २१% त्रुटि, योजक चिह्नमा २९% त्रुटि, विस्मयादिबोधकमा ४६% त्रुटि, उद्धरण चिह्नको प्रयोगमा ६८% त्रुटि, अर्धविराममा ५७% त्रुटि, निर्देशक चिह्नमा ५२% त्रुटि र कोष्ठक चिह्नमा ८२% ले त्रुटि गरेको देखिन्छ । यसप्रकार सबैभन्दा बढी त्रुटि कोष्ठक चिह्नमा ८२% रहेको छ भने सबै भन्दा कम त्रुटि पूर्णविराममा ९% रहेको छ । समग्रमा लेख्य चिह्न सम्बन्धी त्रुटि ४५% पाइएको छ । अन्य वर्णविन्यासीय त्रुटिमा जस्तै यसमा पनि कहीं न कहीं त्रुटि भएको पाइन्छ ।

उपर्युक्त त्रुटिहरूका अतिरिक्त कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले वर्णको लोपसम्बन्धी त्रुटि, रेफ (') को प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि, मात्रा थपोटगत त्रुटि, कथ्य भाषाको प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि, आधा वर्णको लोप सम्बन्धी त्रुटि गरेका छन् । यो प्रवृत्ति उनीहरूमा नियमको स्पष्ट बोध तथा उच्चारणगत रूपमा बोल्दा सचेत नभएको कारणबाट हुन गएको देखिन्छ । त्यसैले एउटा वर्णको स्थानमा अर्को वर्णको प्रयोग गर्ने पक्षमा बढी त्रुटि गरेको पाइयो । यस क्षेत्रमा सबैभन्दा कम त्रुटि आधा वर्णको प्रयोगमा गरेको पाइयो ।

५.२.३ कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यास त्रुटि वर्गीकरणको निष्कर्ष

- । कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटिका विभिन्न क्षेत्रमा वर्णविन्यासीय त्रुटि गरेका छन् । खासगरी अव्यवस्थित त्रुटि र व्यवस्थित त्रुटि मध्ये व्यवस्थित त्रुटिमा बढी गल्ती गरेको पाइएको छ ।
- । यस्तैगरी उत्तरव्यवस्थित त्रुटि, भाषान्तरिक त्रुटि, अन्तरभाषिक त्रुटिमा पनि सबैभन्दा बढी उत्तरव्यवस्थित त्रुटिमा बढी गल्ती भेटिएको छ ।
- । यस्तै लोपगत त्रुटि र थपोटगत त्रुटिमा लोपगत त्रुटिमा बढी गल्ती गरेको पाइएको छ ।

यसरी कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा विविध धेरथोर गल्ती गर्नुमा मातृभाषाका रूपमा कुमाल भाषाको प्रभाव र प्रयोग हो भन्न सकिन्छ ।

५.३ उपयोग

अनुसन्धानले समस्याका बारेमा खोजी गरी वास्तविक अवस्थालाई उजागर गर्ने र आगामी दिनमा देखिने समस्या न्यूनीकरण गर्न सहयोग पुगोस् भन्ने उद्देश्यले गरिन्छ । यहाँ पनि कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिकाइका क्रममा गर्ने त्रुटिको अध्ययन गर्ने कार्य भएको छ । जुन अध्ययनको शैक्षिक उपयोगिता निम्न बमोजिम रहेको छ ।

५.३.१ नीति निर्माण स्तरमा

- । नेपाली भाषालाई शिष्ट, स्तरीय तथा मानक बनाउन सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई यस अध्ययनले सघाउनेछ ।
- । वर्णविन्यासको सैद्धान्तिक ज्ञान हासिल गर्नको लागि यो अध्ययन उपयोगी हुनेछ ।
- । अनुसन्धानकर्तालाई यस अध्ययनले बाटो प्रशस्त गर्नेछ ।
- । यस अध्ययनबाट पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निर्माणकर्तालाई भावी कार्यक्रम तय गर्दा वर्णविन्यासगत त्रुटि निराकरण गर्ने उपाय समेत समावेश गर्न सहयोग पुग्दछ ।
- । भाषालाई शुद्ध, स्पष्ट, अर्थपूर्ण बनाउन कथ्य भाषा र लेख्य भाषा बीचको अन्तरलाई प्रष्ट पार्न वर्णविन्यास शिक्षणले सकारात्मक भूमिका खेल्दछ ।
- । प्राथमिक तहसम्म मातृभाषामा शिक्षा दिने नेपाल सरकारको नीति अनुरूप कुमाल भाषामा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्दा यस शोधले महत्वपूर्ण आधार प्रदान गर्ने छ ।

५.३.२ प्रयोगस्तरमा

- । शिक्षणकार्यलाई सरल, सहज र व्यवहारिक बनाउन यो अध्ययन उपयोगी हुनेछ ।
- । भाषा शिक्षण सिकाइलाई अर्थपूर्ण बनाउन यस अध्ययनले सघाउनेछ ।
- । वर्णविन्यास शिक्षणमा यस अध्ययनले शिक्षकलाई मार्गदर्शन गर्नेछ ।
- । विभिन्न भाषिक पृष्ठभूमि भएका विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यासीय त्रुटिहरूको पहिचान गर्न यो अध्ययन उपयोगी हुनेछ ।
- । कुमालभाषी शिक्षक तथा विद्यार्थीका लागि यो अध्ययनले नेपाली वर्णविन्यासको क्षेत्रमा अचुक औषधीको रूपमा काम गर्नेछ ।

- । यस अध्ययनले आगामी दिनमा यस विषयमा थप अनुसन्धान गर्न चाहने अनुसन्धानकर्तालाई वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिका बारेमा केही भए पनि गोरेटो पत्ता लगाउन सहयोग पुग्दछ ।
- । यस अध्ययनबाट निस्केका निष्कर्ष र सुझावका आधारमा त्रुटिका क्षेत्र पहिचान भई निराकरणका उपायहरू अवलम्बन गरेर शुद्ध भाषा लेखाइका लागि सहयोग पुग्दछ ।
- । पाल्पाका कुमाल भाषासँग सम्बद्ध भई जुनसुकै अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने भावी अनुसन्धाताहरूलाई यस शोधपत्रले मदत गर्नेछ ।
- । कुमाल मातृभाषा बोल्नेहरूलाई आफ्नो भाषाको बारेमा केही थप खुराक प्रदान गर्ने छ ।
- । कुमाल भाषा र नेपाली भाषाका बीच के कस्ता समानता र असमानता रहेका छन् भनेर जान्न मद्दत गर्दछ ।
- । कुमालहरूको जातीय परिचयको अध्ययन गर्न मद्दत गर्नेछ ।

५.४ सुझावहरू

भाषिक शुद्धताको विकासको लागि त्रुटिको निराकरण गर्नुपर्छ । भाषामा स्तरीकरणको अर्थ भाषाको लेख्य एवम् कथ्य प्रयोगमा एकरूपता कायम गर्नु हो । नेपाली भाषालाई विभिन्न भागमा बसोवास गर्ने विभिन्न भाषिक व्यक्तिहरूले भिन्नाभिन्नै किसिमले प्रयोग गर्दछन् । जसको कारण वर्णविन्यासमा पनि फरक फरक त्रुटि हुन गएको हो । त्यस्तै गरेर भाषाको उच्चार्य रूपलाई जस्ताको तस्तै लिपिमा उतार्न नसकिने हुनाले पनि वर्णविन्यासमा फरक पर्न गएको हो । त्यसैले प्राथमिक र निम्नमाध्यमिक तहलाई भाषा शिक्षणको आधार तह मानिएको भएतापनि यस तहमा शिक्षण गर्ने विद्यार्थीहरूले भाषाका विविध क्षेत्रमा भिन्नाभिन्नै किसिमका त्रुटिहरू गरेका छन् । खासगरी कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासमा के कस्ता त्रुटि गर्दछन्, ती त्रुटिहरूका खास खास क्षेत्र के के हुन् त्यस सम्बन्धमा शिक्षकले वर्णविन्यास सिकाउँदा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक देखिन्छ । पाल्पा जिल्लाका कक्षा ८ मा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासका विभिन्न क्षेत्रमा गरेका त्रुटिहरूको निराकरण गर्नका लागि यस अध्ययनका क्रममा केही सुझावहरू बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

- । सर्वप्रथम दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने कुमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई पूर्वप्राथमिक कक्षा देखि नै वर्णको उच्चारण र लेखनमा अभ्यास गराउनुपर्दछ र उचित पृष्ठपोषण दिई त्रुटिहरू सच्याउन लगाउनुपर्ने देखिन्छ ।

-) दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने कुमालभाषी विद्यार्थीका आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी उनीहरूको आर्थिक , सामाजिक, शैक्षिक , राजनैतिक, साँस्कृतिक पक्ष अनुसारको विशेष किसिमको पाठ्यक्रम व्यवस्था गरी सोही मुताबिक शिक्षण कार्यमा अभ्यास गराउँदै लैजानुपर्छ ।
-) शिक्षकले त्रुटिको क्षेत्र पहिचान गर्दै सहयोगात्मक भावनाको विकास गराई उच्चारण, वाक्यगठन, शब्दप्रयोग, वर्णविन्यासमा विशेष जोडिदिई सिकने अनुकूल वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
-) विद्यालयमा नेपाली भाषा पढाउने शिक्षक सकेसम्म दुवै भाषा (नेपाली र कुमाल भाषा) जान्ने शिक्षक छनोट गरी शिक्षणलाई सिर्जनात्मक र अभ्यासमुखी बनाउन सक्नुपर्दछ ।
-) विद्यार्थीहरूलाई नवीनतम शिक्षण विधि अपनाई शिक्षण गर्दा वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरू न्युनीकरण गर्न सकिन्छ ।
-) विद्यार्थीहरूलाई अर्थभेदक र अभेदक वर्णहरूको श्रुतिलेखन र अनुलेखन गराई निरन्तर अभ्यास गराउनुपर्ने देखिन्छ ।
-) खास खास गल्ती क्षेत्रका वर्णहरूलाई अनुच्छेद तहमा आवृत्ति हुने गरी पाठ्यसामग्री निर्माण गरेर सस्वरवाचन गर्न लगाई बारम्बार लेखन कार्य समेत गराउनु पर्ने देखिन्छ ।
-) विद्यार्थीको एकीकृत कार्यक्रमको रूपमा सबै शिक्षकले अङ्ग्रेजी भाषा बाहेक अन्य विषयको शिक्षण गर्दा स्पष्ट उच्चारणका साथै शुद्ध भाषा प्रयोग गर्न विद्यार्थीलाई प्रेरित गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
-) शुद्धलेखन सम्बन्धी प्रतियोगितात्मक कार्यक्रम मार्फत विद्यार्थीहरूलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
-) प्रशस्त अभ्यासको अवसर प्रदान गर्न गृहकार्य बढी दिने र नेपालीभाषी विद्यार्थी तथा कुमालभाषी विद्यार्थीसँग सम्पर्क बढाई अन्तरक्रिया, छलफल र संवाद गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
-) भाषाको सही प्रयोग गर्न तल्लो कक्षा देखि नै भाषिक सीप र व्याकरणको आधार विकास गर्नुपर्ने भएकाले प्राथमिक तहमा व्याकरण शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

-) लेखनको अभ्यास गराउँदा सामूहिक र वैयक्तिक दुबै रूपमा गराउनु पर्दछ । जसबाट लाज, सङ्कोच मान्ने प्रवृत्तिका विद्यार्थीहरूको दोष निराकरण गर्न मद्दत मिल्दछ ।
-) नेपाली भाषाप्रतिको उपेक्षात्मक भावना हटाउनु पर्दछ । यो भाषाको उत्थानका लागि नेपाली भाषा प्रति सबैलाई सचेत गराउनुपर्दछ । नेपाली विषयमा दक्षता प्राप्त शिक्षकद्वारा पठनपाठन गराई प्रारम्भिक चरणदेखि बालबालिकालाई शुद्ध बोल्न र लेख्न सिकाउनु पर्दछ ।
-) शुद्ध भाषिक सीप प्रदान गर्नका लागि शिक्षकहरूले सम्बन्धित विषयमा गहिरिएर अध्ययन गर्नुपर्ने र सम्बन्धित पाठ्यपुस्तकमा केन्द्रित रही आवश्यक सामग्रीको प्रयोग गर्दै शिक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
-) नेपाली भाषामा व्याकरणविद्हरूले नेपाली भाषाको आफ्नै मानक व्याकरण निर्माण गरी पठन पाठनको क्षेत्रमा सर्वसुलभ पार्नुपर्ने देखिन्छ ।
-) सकेसम्म मातृभाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिकेको व्यक्तिलाई मात्र शिक्षक बनाउनु पर्ने देखिन्छ । दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा अध्ययन गर्ने व्यक्तिलाई आवश्यक भाषिक तालिम प्रदान गरेर मात्र शिक्षक पेसामा संलग्न गराउनु आवश्यक देखिन्छ ।
-) कुमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई आफ्नो घरमा पनि नेपाली भाषा शुद्ध प्रयोग गर्न घरायसी वातावरण सृजना गर्ने अवसर दिनु पर्दछ ।
-) भाषा शिक्षण गर्न तालिम प्राप्त नभएका शिक्षकलाई तालिमको व्यवस्था गर्ने र तालिम लिएकाहरूका लागि पुर्नताजकी तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
-) शिक्षकले गृहकार्य र कक्षा कार्यको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीहरूलाई समयमा पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने र निरन्तर मूल्याङ्कनका उपाय अबलम्बन गर्न पनि जरूरी छ ।
-) वर्णविन्यास शिक्षण गर्दा नियम घोकाउने भन्दा प्रायोगिक पक्षमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।
-) वर्णविन्यासको शिक्षण गर्दा प्रशस्त मात्रामा शैक्षिक सामग्री तथा उपयुक्त शिक्षण विधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
-) नेपाली भाषालाई खोज, अनुसन्धान, विज्ञान र प्रविधि सञ्चारका क्षेत्रमा बढावा दिन प्राथमिक तह देखि नै स्तरीय भाषाको भाषिक प्रयोग गराउनु पर्ने देखिन्छ ।
-) कक्षा ८ मा अङ्ग्रेजी बाहेक अरू विषय नेपाली माध्यममा पठनपाठन हुने भएकाले अरू विषय अध्यापन गराउने शिक्षकले भाषिक त्रुटिलाई बेवास्ता गर्दा वर्णविन्यासीय त्रुटि बढ्न

गएकाले अन्य विषय अध्यापन गर्ने शिक्षकले पनि भाषिक त्रुटिमा सुधार गर्न आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अन्त्यमा, प्रस्तुत अध्ययन निश्चित क्षेत्रमा आधारित रहेर सीमित समयावधी भित्र गरिएको सानो परियोजना कार्य मात्र हो । त्यसैले प्रस्तुत अध्ययनमा समाविष्ट सुभाब सबै परिस्थितिमा उत्तिकै उपयोगी हुन्छन् भन्ने छैन । यद्यपी वर्णविन्यासगत त्रुटि निराकरणका निमित्त अहोरात्र अग्रसर सबैमा प्रस्तुत सुभाबबाट केही सहयोग मिल्न सक्छ भन्ने कुरामा विश्वस्त हुन सकिन्छ । तसर्थ कुनै पनि कुराको सुभाबको सङ्कलन गर्नु मात्र ठूलो कुरा होइन । त्यसको सफल कार्यन्वयनमा जोड दिनु चाहिँ महत्वपूर्ण कुरा हो । यस अध्ययनमा वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटि क्षेत्रमा केन्द्रित भएर पाल्पा जिल्लाका समुदायिक ४ वटा विद्यालयका कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यासीय त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ । विद्यार्थीका के कस्ता कमी कमजोरी रहेका छन् भन्ने कुराको जानकारी दिइएको छ । यसरी निश्चित सीमा र समस्यामा केन्द्रित रहेर गरिएको अध्ययन विश्लेषणको प्राप्त तथ्यका आधारमा व्याकरणिक नियमको बारेमा पूर्ण जानकारी नपाएकोले र अभ्यासको कमीको कारणले यस किसिमको त्रुटि हुने गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ । वर्णविन्यासगत त्रुटिहरूलाई कम गर्न विद्यार्थीहरूलाई सजग गराउने शिक्षण क्रियाकलापमा सक्रिय गराउने, मूल्याङ्कन प्रणालीलाई वैज्ञानिकीकरण गरी कुमालभाषी विद्यार्थीहरूमा देखिएका वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिलाई निराकरण गर्न सकिन्छ । यसप्रकार उल्लिखित सुभाबद्वारा विद्यार्थीहरूको शैक्षिक गुणस्तर बृद्धि गर्न र विद्यार्थीको भाषिक सुधारमा सहयोग पुऱ्याउन सकिने कुरामा आशावादी बन्न सकिन्छ ।

५.५ भावी अध्ययनका लागि सम्भावित शीर्षकहरू

- । मा.वि. तहमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यास क्षमताको अध्ययन
- । भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा वर्णविन्यासीय त्रुटि विश्लेषण
- । कुमाल भाषा र नेपाली भाषाको वर्णविन्यास सम्बन्धी अध्ययन ।
- । कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको ह्रस्व, दीर्घ सम्बन्धी गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।
- । नेपाली लेख्य भाषामा पञ्चम वर्ण र लेख्य चिह्नहरूको प्रयोग सम्बन्धी अध्ययन,

- १) कक्षा ८ मा अध्ययनरत नेपाली मातृभाषा र कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासीय त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन,
- २) कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले लिङ्गको आधारमा गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन,
- ३) कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले उमेरका आधारमा गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन ।
- ४) भौगोलिक क्षेत्रका आधारमा कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन,
- ५) कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यास प्रयोगमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरूको अध्ययन,
- ६) सामुदायिक र निजी विद्यालयमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यासीय त्रुटिहरूको अध्ययन,
- ७) निम्नमाध्यमिक तह र माध्यमिक तहमा अध्ययनरत कुमालभाषी विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यास क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन,

सन्दर्भ सूची

अधिकारी, मुरारि (२०६८) 'कुमालभाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणात्मककोटिका आधारमा व्यतिरेकी अध्ययन', अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि., नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, काठमाडौं: शिक्षा क्याम्पसमा प्रस्तुत शोधपत्र ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५३) भाषा शिक्षण: केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति (दो.स.) काठमाडौं: विद्यार्थीपुस्तक भण्डार ।

————— (२०५५) नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं: कुञ्जल प्रकाशन ।

————— (२०५५), समसामयिक नेपाली व्याकरण (दो.स.) काठमाडौं: विद्यार्थीपुस्तक भण्डार ।

————— (२०५७) समसामयिक सरल नेपाली व्याकरण अभ्यास तथा प्रयोग, काठमाडौं, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

गौतम, रामप्रसाद (२०६९), भाषिक अनुसन्धान विधि, कीर्तिपुर काठमाडौं: दीक्षान्त पुस्तक भण्डार ।

चौधरी, तेजप्रतापप्रसाद (२०६४), 'बारा जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत थारुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन', नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, काठमाडौं: त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०५७), सामान्य भाषा विज्ञान, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

ढुङ्गाना, तुलसीप्रसाद (२०६५), प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम, काठमाडौं: सुजाता प्रकाशन ।

न्यौपाने, नेत्रप्रसाद (२०६५), 'माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण', त्रि.वि., नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, तानसेन बहुमुखी क्याम्पसमा प्रस्तुत शोधपत्र ।

पराजुली, कृष्णप्रसाद (२०४२), राम्रो रचना मीठो नेपाली (सातौं सं) काठमाडौं: सहयोगी प्रेस ।

पाण्डेय, मधुसूदन (२०६३), नेपालका जनजातिहरू, काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन ।

पौड्याल, इन्दिरादेवी (२०५७), 'पाल्पाका कुमाल जाति एक अध्ययन', अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, इतिहास केन्द्रीय शिक्षण विभाग त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

बन्धु, चुडामणि (२०५२), अनुसन्धान र प्रतिवेदन लेखन, काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार ।

भट्टराई, गोविन्द र अन्य (२०७०), नेपाली किताब कक्षा ८, भक्तपुर: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

भट्टराई, डि.पी. (२०५७), *माध्यमिक नेपाली व्याकरण र अभिव्यक्ति, (दो.स.)*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

भट्टराई, सीतादेवी (२०६१), कक्षा ५ पूरा गरेका कुमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि., नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, काठमाडौं: कीर्तिपुर ।

राउत, पार्वती कुमारी (२०६८), 'काठमाण्डौ जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन', अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि., नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, काठमाडौं शिक्षा क्याम्पसमा प्रस्तुत शोधपत्र ।

लामिछाने, यादवप्रकाश (२०५३), *सामान्य र प्रायोगिक भाषा विज्ञान तथा नेपाली भाषा*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

————(२०५४), *अनिवार्य नेपाली व्याकरण र रचना*, काठमाडौं : आठराई पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, केदारप्रसाद र माधवप्रसाद पौडेल (२०६७), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, भोटाहिटी ।

शर्मा, मोहनराज (२०६१), *शब्दरचना र वर्णविन्यास, वाक्यतत्व, अभिव्यक्ति र साहित्य*, भोटाहिटी, काठमाडौं : काठमाडौं बुक्स सेन्टर ।

शिवाकोटी, बलराम (२०४८), 'माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने शिक्षार्थीहरूले वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटि विश्लेषण एक अध्ययन', अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, भाषा शिक्षा कला केन्द्रीय शिक्षण विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

श्रेष्ठ, दयाराम र अन्य (२०६७), *नेपाली शिक्षक निर्देशिका कक्षा ८ प्रथम संस्करण*, भक्तपुर: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

सापकोटा, अम्बिका (२०५५), 'कक्षा ७ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूले वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटि विश्लेषण एक अध्ययन', अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

सुवेदी, लालानाथ र हरिप्रसाद पराजुली (२०५७), *नेपाली वर्णविन्यास (तेस्रो सं)* काठमाडौं, साभ्ना प्रकाशन ।

परिशिष्ट 'क'

परीक्षणका लागि उपयोगमा ल्याइएका सामग्रीहरु

प्रश्नावली - १

कोष्ठकमा दिइएको निर्देशनका आधारमा उपयुक्त ठाउँमा लेख्य चिह्न प्रयोग गर्नुहोस् ।

- १) राम घर गयो (पूर्ण विराम)
- २) राम श्याम रवि रमा र गीता बुटवल गए । (अल्पविराम)
- ३) राम्ररी पढूँ धन कमाऊँ सुखी बनूँ सबैको साभा इच्छा हुन् । (अर्द्धविराम)
- ४) नेपालका प्रमुख नदी हुन् कोसी, गण्डकी, कर्णाली । (निर्देशक)
- ५) अहा कति राम्रो फूल । (विस्मयसूचक)
- ६) तिमीहरुले आ आफ्नो काम गर्नुपर्दछ । (योजक चिह्न)
- ७) संसद प्रतिनिधि सभा बाट विधेयक पारित भयो । (कोष्ठक चिह्न)
- ८) तिम्रो नाम के हो (प्रश्नवाचक चिह्न)
- ९) देवकोटाको उत्कृष्ट रचना मुनामदन हो । (उद्धरण चिह्न)
- १०) हाम्रो मुलुक देश अभै पनि गरिब छ । (विकल्पबोधक)

प्रश्नावली - २

अनुलेखन

राजेन्द्रलक्ष्मीले बहादुर शाहलाई डाकेर भनिन् “क्या हो राजकुमार, मिलेर काम गर्छु भनी सपथ गरेको कहाँ गयो ? नायबीमा राल काढेर सोभी भाउजूलाई छक्काउनु के राजनीति हो ? शाही कुलमा ऐरेलु बन्नुहुन्छ भने तीतो अनुभव आफैँ भोग्नुहोला । सुतेकी सिंहिनीको टाउकोमा टेक्नु के बुद्धिमानी हो । कमलपित्त भएको दृष्टिले आइमाई भनेर तपाईंले हेप्नुभएको होला, त्यो तपाईंको भूल हो । डोरीले हात्तीलाई हलचल गर्न दिँदैन भन्ने तपाईंलाई थाहा छैन ? कम्मर कस्यौं भने छहरा, पहरा, ढालतरवार अनि हिउँ र ज्वाला पनि बन्न सक्छौं, आँधी भएर उडाउन सक्छौं अनि व्याधि भएर पछार्न पनि । नागिनी बनेर पातालमा पस्न सक्छौं अनि गरुडनी भएर आकाशमा उड्न पनि । शक्ति नभएका भए महाकाली, महालक्ष्मी, महासरस्वतीलाई कसैले पुज्ने थिएनन् । खेलौना सम्झी आगो खेलाउनेको कुन गति हुन्छ आफैँ विचार गर्नुहोस् ।”

प्रश्नावली - ३

श्रुतिलेखन

रिसाहा, किताब, मितेरी, विषालु, छिमेकी, सुकुल, सुँगुर, कुविचार, धुपौरो, दुर्गन्ध, मानिस, रसिलो, गायिका, मन्दिर, पोषिलो, बाटुलो, बाजुरा, पटुका, सुतुवा, कानुन, पनाति, पछाडि, किनकी, भोलि, कृषि, दाजु, आलु, घरेलु, भिनाजु, पढ्छु, जीवन, शीर्षक, ईश्वर, तीस, गीत, मूर्ख, दूषित, सूक्ष्म, सूत्र, पूर्व, चालीस, नवीन, समीक्षा, परीक्षा, सजीव, अपूर्ण, समूह, पढ्नु, धतूरो, सिन्दूर, श्रीमती, ठकुरी, डोटी, बहिनी, विद्यार्थी, भाउजू, साहू, खाऊ, हिन्दू, आँफू, शिशिर, शोषण, शासन, विशेष, क्रमशः षड्यन्त्र, वर्षा, कृषक, औषधि, पुरुष, सबल, सुकर्म, सुविचार, दास, संसद, बालक, चुम्बक, कुटुम्ब, सम्बन्ध, बतास, विकास, अवकाश, देवर, संवाद, सेकुवा, गयो, यस, भरिया, सहरिया, टायम, एउटा, दिएको, भए, एवम्, पठाएँ, ऋषि, ऋतु, ऋण, ऋचा, ऋग्वेद, रिजल्ट, रिक्सा, हरियो, रिक्कापी, रिजाल, क्षमता, अक्षता, राक्षस, लक्षण, शिक्षा, छेपारो, छेउछाउ, जान्छ, छपाइ, ओछ्यान, ज्ञान, जिज्ञासा, विज्ञान, संज्ञा, यज्ञ, ग्याँस, ग्याँचे, ग्यारेन्टी, ग्याष्टिक, गाउँ, साँभ, आँसु, जाउँला, घाँटी, अंश, संवाद, प्रशंसा, सारांश, संयोग, अड्क, शड्कर, चञ्चल, सञ्जय, सङ्ख्या, अङ्ग, सङ्गत, पञ्च, पुञ्ज, लाञ्छना, कण्ठ, पिण्ड, घण्टा, पण्डित, पाण्डव, कम्पन, चुम्बन, पम्फा, सम्बन्ध, अम्बा, सन्त, मन्दिर, मन्त्री, डन्डा, शान्ति, श्रीमान् पढेस, भगवान्, जान्छन्, सभासद, भिडन्त, बाइस, प्रख्यात, प्रवचन, मुहान, घरबाहिर, खोलापारि, भैँभगडा, नआउला, त्यसभन्दा, गएको छु, तर पनि, त्यो चाहिँ, लेख्दैछ, पढ्नु छ, बजार ।

प्रश्नावली - ४

स्वतन्त्रलेखन

‘अनुशासनको महत्व’ शीर्षकमा १२० शब्दमा निबन्ध लेख्नुहोस् ।

परिशिष्ट ‘ख’

अ) केही कुमालभाषी शब्दहरू -चिर्तुङ्धारा गा.वि.स.मा प्रयोग हुने)

कुमालभाषी वक्ताले प्रयोग गर्ने शब्दहरू	नेपाली शब्दहरू
अँगुरा	अँगार
शिलौटा	शिलौटो
अद्दवा	अदुवा
अम्खोरा	अम्खरा
एँसेलु	एँसेलु
आँकुसी	अङ्कुश
आगि	आगो
भौँता	भुत्तो
खरहि	कुनिउँ
बथान	बथान्
पल्टन	पल्टन
ताँति	ताँती
इन्द्रेनि	इन्द्रेणी
उइरा	ओइरो
कल्	भगडा
किरिए	क्रिया
कुहिरा	कुहिरो
मितुर्	मित्र
सतुर	शत्रु

सवद्	शब्द
सुक्ख	सुख
काँज	काँध
चेपु	च्यापु
सुत्केली	सुत्केरी
आगी	आगो
बटिया	बाटो
बँचरा	बन्चरो
बर्की	पछ्यौरा
विहाँन	विहान
भाँडिया	भाँडा
भासी	भाषा
मुजेत्रो	मजेत्रो
चाँवल्	चामल
सोथ्लन्	सोध्यो
कहनु	भनेँ
बेपारी	व्यापारी
न्यार	नेवार
साथ्य	साथी
बुट्का	बाटुको

आ. पोखराथोक र कसेनी गा.वि.स.मा प्रयोग हुने

कुमाल भाषामा प्रयोग हुने शब्द	नेपाली शब्द
तिहुन	तरकारी
हिन्लक	हिँडेको
बकरी	बाखा
ढाकर	डोको
मुन	जाँड
पेरुङ्गा	डेली
तेरे/तुरे	तपाई

तोरेहरु	तिमी
तकै/तै	तं
अब जानु हकै	हिडनु
भैरा, पटाह	पिँढी
काली	भोलि
नवरी/नम्मी	नाम्लो
बेटा	छोरो
बेटी	छोरी
अब जै परल	जानु
अग्ना	आँगन
मछरी	माछा
कुकुरे	कुकुर
आगी	आगो
खटपेरी	नुनढेकी (बिरुवा)
धोरो	पटुका
केकर तातै	के भनेको
टोपरा/पत्री	टपरी
घैला/मटिया	गाग्रो
सिद्धिजास	सिद्धिएस्
हुरीजा	मरी जा
बट्याउनु	बटुल्लु
पारा	पाडो
कुखा	कुखुरा
दराउनु	डराउनु
ढेकुल्लु	धकेल्लु
डिस्याउनु	दह्याउनु
बेरा	बार
खारानो	खरानी
पिरा	पिर्का
खुर्सानो	खुर्सानी
आवै	आमा
बौ	बा
बाबा	काका
चोयाँ	चोया
हतौरा	डोरा
जैपाल (विषालु बिरुवा)	अजिपाल
हो	हखै

लौटी	लगौटी
फड्गाल्नु	फुड्गाल्नु
भिम्बोल/जिम्बोल	धेरै बोल्नु
आइतातु	आइज
पेट्ना	राख्नु
बराउनु/खिन्याउनु	खन्याउनु
नेवा	मेवा
पिनालु	पिंडालु
पनौ	पन्यो
कोद्रा	कोदालो
ढेवर	औँठ
घाल्नु/घाल	हाल्नु/हाल
नाख	नाक
भुल्नु	पुर्नु
कोल्या	फोगटा
हखै	हो
ककर	कस्को ?
क्या ?	के ?
कर्लक	गर्दछौ
भात	जाउलो
अगेना	चुल्हो
ककरा	गंगटा

शब्द संकलनको श्रोत :-

१. पोखराथोक -४ निवासी वर्ष ५० की विमला कुमालबाट ।

२. विष्णु उमां विका शिक्षक नारायण प्रसाद ढकालबाट ।

परिशिष्ट ग

कुमाल भाषामा प्रयोग गरिने केही वाक्यहरू

- १) पानी लिन जैपरल् पानी निबाट
(पानी लिन जान पन्थो पानी छैन ।)
- २) भात खाने बेला भइसकल, अबेला भइसकल ।
(भात खाने समय अबेला भइसक्यो ।)
- ३) काठी निबाट, साँभ आएर के वार्ने ।
(दाउरा छैन साँभ आएर के बाल्ने हो ।)
- ४) मुन् कराउ भोक लागल् ।
(भोक लाग्यो जाँड बनाऊ ।)
- ५) गोरूलाई घाँस लैबजा
(गोरूलाई घाँस लैजाऊ ।)
- ६) मै मेलामा गइनु, भोख लागल् साँभ के खानु भै ।
(म मेलामा नगए भोक लाग्छ साँभ के खाने हो ।)
- ७) मकैको बीउ बाटकी नाइ
(मकैको बीउ छ कि छैन)
- ८) कुखुरा बेच्नु मै , बाटकि निबाट/
(कुखुरा बेचन छ कि छैन)
- ९) बेराबाह्रै तिस्नीबाटै, मै बूढोले निसकइनु
(बार वार्न तेसै छ, म बूढोले वार्न सकिदन)
- १०) भोलि घर छाइकलक ? भाटा निबाट
(भोलि घर छाउने भाटा छैन)
- ११) रोपाइँ करइ जाइपरल, आज अबेला भइसकल् ।
(रोपाइँ गर्न जाने हो आज ढीला भइसक्यो ।)
- १२) आज स्कुलमा गएल्की नगएल्
(आज स्कुलमा गइस कि गइनस्)
- १३) कहाँ गइरहले स्कुलमा नगएर घरैमा खेलिरखइले ।
(स्कुलमा नगएर घरमै खेलिरहन्छस्)

- १४) काठी (दाउरा) काटै निजाइले, भोलि, पर्सि भरि बादलमा केले पकाएर खाने एक ?
(दाउरा काट्न नगए भोलिपर्सि भरि बादलमा केले पकाएर खाने होस्)
- १५) घर छाइ टिस्नैबाट, खरकाटै टिस्नैबाट, एकलै घर छाइनिमिल्ला खेतारा निबाटै (छैन)
(घर छाउन खर काट्न त्यसै छ, एकलै घर छाउन मिल्दैन, खेतारा पाइँदैन)
- १६) आज पूजा करइनु, कुखुरा समात्दे । मासु पकाइपरल्, आज मै मासुको तरकारी खाइ परल् ।
कहिले पनि खाइ निपाइलट ।
(आज पूजा गर्ने हो कुखुरा समात्दे । मासु पकाएर आज मासुको तरकारी खाने हो । कहिल्यै पनि खान पाइँदैन ।)
- १७) तै मेला जाने बेला भइसकल् कामले भ्याउले कि नभ्याउले ।
(तँ मेला जाने बेला भइसक्यो कामले भ्याइन्छ कि भ्याइँदैन)
- १८) भात खाइ पत्री पनि निबाट ।
(भात खाने टपरी छैन)
- १९) जेसुकै करेर खा, मैले निकरेइलो ।
(जे सुकै गरेर खा, मैले अहाएको मान्दैनस्)
- २०) घरैमा मात्र लटपटाइ रखले, तै लुसुनीबाटै, हत्तपत्त काम निकरइले ।
(घरमै अलमलि राख्छस तँ लुसो छस् हत्तपत्त काम गर्दैनस्)
- २१) टाठोबाठो खेताराके कजाइ पर्ला ।
(टाठोबाठो खेतारालाई कजाउनु पर्ला)
- २२) रात पर्ला, बेलामाथि जइपरल्, अबला भइसकल् ।
(रात पर्न सक्छ बेलैमा जान पर्ला अबेला भइसक्यो)
- २३) कुखुरा वेच्नु मै, बाटकि निबाट ।
(कुखुरा वेच्न छ कि छैन)
- २४) फुहुरो आँगन बढारे टिस्नै बाट ।
(फोहोर आँगन बढार्न त्यसै छ)
- २५) ककर बेटा हखै ?
(कसको छोरा हो ?)
- २६) के करलक ?
(के गरेको हो ?)

- २७) भिञ्चला भिञ्चला ।
(मलाई धेरै नचला)
- २८) आगो नफुकल अगिनामा ।
(अगेनामा आगो फुकेको छैन)
- २९) मकै छरल् जाइपरल् ।
(मकै छर्न हिँड)
- ३०) कहाँ गइरहले स्कुलमा नगएर घरैमा खेलिरखेइले ।
(स्कुलमा नगएर कहाँ घरमा खेलिराखेकोछस्)
- ३१) अहिलेसम्मभोखै बाटु मै ।
(अहिलेसम्म म भोकै छु)
- ३२) घैलामा पानि निअक्ला ।
(गाग्रीमा पानी छैन)
- ३३) एकहर गोरूबाटै घाँस निकाइटलस
(एक हल गोरुलाई घाँस काटेको छैन)
- ३४) मकाइ खनाइ परेसकल ।
(मकै खन्न परेको छ)
- ३५) रातपरिसकल कतिखेर सुत्ने हखै ।
(रात परिसक्यो कतिबेला सुत्ने हो)
- ३६) मै कसोगरी फाल्ने ।
(गोबर कसरी फाल्ने हो)

(पोखराथोक ३ निवासी पदमबहादुर कुमाल सँग लिइएको प्रश्नोत्तरको आधारमा टिपिएका वाक्य,
पदावलीहरू)

परिशिष्ट 'घ'

शोध अध्ययनका लागि सामग्री सङ्कलनमा सहयोग लिइएका विद्यालय, प्रधानाध्यापक र विद्यार्थीको नामावली

विद्यालय	प्रधानाध्यापक	सहभागी विद्यार्थीहरु
अ) श्री विष्णु उ.मा.वि. पोखराथोक, माडी, पाल्पा	काशीराम बस्याल	सुमित्रा कुमाल दामोदर कुमाल खुम ब. कुमाल अञ्जना कुमाल रुपा कुमाल तीर्थबहादुर कुमाल श्रीधर कुमाल डोलबहादुर कुमाल चेतबहादुर कुमाल दिलबहादुर कुमाल सुमित्रा कुमाल पुष्पा कुमाल सरिता कुमाल इन्दु कुमाल
आ) श्री दमकडा उ.मा.वि. दमकडा, पाल्पा	श्री माधव पाठक	सगुन कुमाल शुशीला कुमाल मधु कुमाल सुस्मिता कुमाल सविन कुमाल रमेश कुमाल खुमन कुमाल विक्रम कुमाल सुमन कुमाल रीता कुमाल तिलक कुमाल भूपाल कुमाल
इ) श्री दिव्यज्योति उ.मा.वि. कसेनी, सराइ पाल्पा	श्री नारायण प्रसाद अधिकारी	इन्द्रबहादुर कुमाल विपिन कुमाल इन्दर कुमाल तुल ब. कुमाल

		विष्णु कुमार कुमाल कविता कुमाल चन्दु कुमारी कुमाल उमा कुमारी कुमाल लिलकुमार कुमाल प्रेमकुमार कुमाल हेम कुमारी कुमाल निशाकुमारी कुमाल शम्भु कुमाल मीन ब. कुमाल दुर्गादेवी कुमाल वसन्ती कुमाल सरिता कुमाल भरना कुमाल
ई) श्री राम नि.मा.वि. चित्तुडधारा, पाल्या	रमेश ढुङ्गाना	सुनिता कुमाल लक्ष्मण कुमाल निरुमाया कुमाल राजन कुमाल हरिवहादुर कुमाल खेमानसिंह कुमाल नारायण कुमाल पूर्ण बहादुर कुमाल निशान कुमाल अनिल कुमाल सुनिल कुमाल ओमबहादुर कुमाल

अध्ययन क्षेत्रका विद्यालय र विद्यार्थी विवरण

क्र.सं.	विद्यालय	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	श्री विष्णु उ.मा.वि., पोखराथोक, पाल्पा ।	७	७	१४
२	श्री दमकडा उ.मा.वि., दमकडा, पाल्पा ।	४	८	१२
३	श्री दिव्यज्योति उ.मा.वि., कसेनी, सराइ ।	११	७	१८
४	श्री राम नि.मा.वि., चितुङ्धारा, पाल्पा ।	३	९	१२
	जम्मा	२५	३१	५६

